

**GÜMRÜK BİRLİKLERİNDE YAŞANABİLECEK
ENGELLER: TÜRKİYE’NİN AB SERBEST
TİCARETİ KAPSAMINDA YAŞADIĞI
ZORLUKLAR**

**2023
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ**

Sümeyye ŞAHİN

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Osman KURTER**

**GÜMRÜK BİRLİKLERİNDE YAŞANABİLECEK ENGELLER:
TÜRKİYE’NİN AB SERBEST TİCARETİ KAPSAMINDA YAŞADIĞI
ZORLUKLAR**

Sümeyye ŞAHİN

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Osman KURTER**

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**KARABÜK
Haziran 2023**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	5
DOĞRULUK BEYANI	6
ÖNSÖZ	7
ÖZ.....	8
ABSTRACT.....	9
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	10
ARCHIVE RECORD INFORMATION	11
KISALTMALAR	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU	14
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	14
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	15
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	15
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	16
BİRİNCİ BÖLÜM	17
GİRİŞ.....	17
1.1. KÜRESELLEŞME	17
1.2. KÜRESELLEŞMEYE DAİR YAKLAŞIMLAR.....	19
1.2.1. Hiper-Küreselciler (Hyper globalists)	19
1.2.2. Şüpheciler (Skeptics).....	20
1.2.3. Dönüşümcüler (Transformationalists)	20
1.3. ENTEGRASYON	21
1.3.1. ENTEGRASYON ÇEŞİTLERİ	22

1.3.2. ENTEGRASYON ÖRNEKLERİ.....	27
1.4. ENTEGRASYON ÖRNEĞİ OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ (AB)	36
1.4.1. Avrupa Birliği Tarihçesi	36
1.4.2. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT).....	37
1.4.3. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM).....	38
1.5. AVRUPA TOPLULUKLARI (AT).....	39
1.5.1. Avrupa Tek Senedi.....	40
1.5.2. Maastricht Antlaşması	41
1.5.3. Kopenhag Zirvesi	42
1.5.4. AT/ AB Genişleme Dönemi.....	42
İKİNCİ BÖLÜM.....	45
2. LİTERATÜR TARAMASI	45
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	53
3.1. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ KAPSAMINDA TÜRKİYE’NİN TAM ÜYELİĞİ İÇİN ÖNEMLİ AB ZİRVELERİ	53
3.1.1. Lüksemburg Zirvesi (12-13 Aralık 1997).....	53
3.1.2. Helsinki Zirvesi (10-11 Aralık 1999).....	54
3.1.3. Kopenhag Zirvesi (12-13 Aralık 2002)	56
3.1.4. Brüksel Zirvesi (16-17 Aralık 2004).....	58
3.2. TÜRKİYE’NİN AB ÜYELİĞİ MÜZAKERE SÜRECİ.....	59
3.3. BRÜKSEL ZİRVESİ SONRASI AB İLERLEME RAPORLARININ GÜMRÜK BİRLİĞİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ	65
3.4. TÜRKİYE-AB ORTAKLIĞI KURUMSAL YAPISI.....	69
3.4.1. Ortaklık Konseyi	70
3.4.2. Ortaklık Komitesi.....	70
3.4.3. Türkiye- AB Karma İstişare Komitesi	71
3.4.4. Karma Parlamento Komisyonu	71

3.4.5. Gümrük İşbirliği Komitesi	71
3.4.6. Gümrük Birliği Ortak Komitesi	72
3.5. AB ORTAK EKONOMİ POLİTİKALARI	72
3.5.1. Ortak Tarım Politikası (OTAP).....	73
3.5.2. Rekabet Politikası.....	74
3.5.3. Sanayi ve Ticaret Politikası	74
3.5.4. Ekonomik ve Parasal Birlik Politikası (EBP)	75
3.5.5. Bütçe Politikası	76
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	78
4.1. TÜRKİYE-AB GÜMRÜK BİRLİĞİ KURULUŞ AŞAMALARI	78
4.2. TÜRKİYE- AB MALİ İŞBİRLİĞİ	80
4.2.1. Gümrük Birliği Öncesi Dönem (1964-1995)	81
4.2.2. Gümrük Birliği Sonrası Dönemi (1996- ...).....	82
4.3. TÜRKİYE-AB GÜMRÜK BİRLİĞİ KAPSAMI.....	84
4.4. GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN EKONOMİK ETKİLERİ	86
4.4.1. STATİK ETKİLERİ	86
4.4.2. DİNAMİK ETKİLERİ.....	88
4.4.3. GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ	91
4.5. TÜRKİYE-AB GÜMRÜK BİRLİĞİ KAPSAMINDAKİ EKSİKLİKLER VE YAŞANAN SORUNLAR	95
4.5.1. Üçüncü Ülkelerle İmzalanan Serbest Ticaret Antlaşmaları Sorunu ..	95
4.5.2. Karşılıklı Vize Zorlukları.....	98
4.5.3. Taşıma Kotaları.....	100
4.5.4. Karar Alma Mekanizması	103
4.6. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN GÜNCELLENMESİ VE DERİNLEŞTİRİLMESİ.....	104
4.6.1. Gümrük Birliği Güncellenmesi Güncel Durumu	105

4.6.2. Türkiye'nin Gümrük Birliği Kapsamında Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Antlaşmalarının Ekonomik Etkileri	107
4.6.3. STA'ların Sağladığı Avantajlar	115
4.6.4. STA'ların Dezavantajları	116
4.6.5. EFTA Ülkeleri İle STA'nın Revize Edilme Örneği	117
4.7. TÜRKİYE'NİN EKONOMİ TARİHİ	119
4.8. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİ.....	121
4.8.1. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNDE AB FAKTÖRÜ	124
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	131
SONUÇ	131
KAYNAKÇA.....	137
TABLolar LİSTESİ	149
ŞEKİLLER LİSTESİ	150
ÖZGEÇMİŞ	151

TEZ ONAY SAYFASI

Sümeyye ŞAHİN tarafından hazırlanan “GÜMRÜK BİRLİKLERİNDE YAŞANABİLECEK ENGELLER: TÜRKİYE’NİN AB SERBEST TİCARETİ KAPSAMINDA YAŞADIĞI ZORLUKLAR” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Osman KURTER

.....

Tez Danışmanı, Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Uluslararası Politik Ekonomi Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 22/06/2023

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. Ali ASKER (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Osman KURTER (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN (ÇAKÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Müslüm KUZU

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Sümeyye şAHİN

İmza :

ÖNSÖZ

Tarih boyunca ülkeler arasında ekonomik ve siyasi etkileşimler yaşanmış ve günümüzde de halen yaşanmaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra ağır sonuçlarla karşı karşıya kalan ülkeler, ekonomik entegrasyonlar kurarak devletlerarası ticaretin boyutunu büyütmek ve ekonomik zararlarını hafifletmek istemişlerdir. Bu şekilde gelişen ekonomik bilinç ile yeni ekonomik entegrasyon çeşitleri oluşmaya başlamıştır. Ülkelerin oluşturdukları entegrasyon çeşitleri arasından gümrük birliklerinin üye ülke ekonomilerine büyük etkileri bulunmaktadır. Bu çalışmada Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) arasında oluşturulan GB'nin önemi ve ekonomik etkilerinden dolayı Türkiye'nin dış ticarete karşılaştığı olumlu ve olumsuz durumlar; aynı zamanda, Türkiye'nin GB'ne bağlı olarak AB ile ilişkileri değerlendirilecek ve Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri incelenecektir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük emeği bulunan, bilgi birikimi ve tecrübeleriyle yolumu aydınlatan, ilgi ve desteğini üzerimden hiç eksiltmeyerek motivasyonumu hep yüksek tutmama yardımcı olan çok kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Osman Kurter'e katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca benim için her türlü olanakları sağlayan, maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen ve her daim yanımda olduklarını hissettiren sevgili annem Hatice Aşçı ve sevgili babam Yıldırım Aşçı'ya çok teşekkür ederim. Çalışmamı hazırlama süresi boyunca manevi desteğini eksiltmeyerek enerjimi hep yükselten ve her zaman yanımda olan kıymetli yol arkadaşım Samet Şahin'e çok teşekkür ederim. Burada isimlerini sayabildiğim ve sayamadığım, üzerimde emeği olan herkese en içten duygularıyla sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

ÖZ

Türkiye ve AB arasında 1/95 Ortaklık Konseyi Kararı ile 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği (GB), ticareti engelleyici unsurların ortadan kaldırılması için taraflar arasında üyelik yolunda atılmış en önemli adımlardan birisidir. Türkiye, GB'nin ardından AB üyeliğinin de geleceğini ümit ederek GB anlaşmasında birçok konuda ulusal çıkarlarından ödün veren taraf olmuştur. Fakat beklenen AB üyeliğinin henüz gelmemesinden dolayı yaşadığımız en büyük problem AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA)'nda Türkiye'nin ekonomik çıkarlarının yer almamasıdır. Dolayısıyla Türkiye'nin, AB üyesi olmadığı için söz konusu STAlarda kendi çıkarlarını korumak adına müdahale hakkı bulunmamaktadır. GB anlaşmasının eksikliklerinden dolayı AB'nin STA kapsamında Türkiye'yi mecbur bıraktığı mevzuatlar Türkiye'ye sürekli olarak problemler yaşatmaktadır. Araştırmanın ana amacı AB'nin imzalamış olduğu STA'ların GB'nden dolayı Türkiye'yi kapsamaması ve bu durumun Türkiye'nin ekonomik çıkarlarına verdiği zararları incelemektir. Çalışmanın hazırlanması sürecinde AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STAların GB kapsamında Türkiye'ye yaşattığı zorlukların doğru bir şekilde aktarılması için çeşitli kaynak ve dokümanların analizi yapılarak desteklenmiş, çalışmanın konusu detaylı bir şekilde tartışılmıştır. Çalışma konusunun net bir şekilde anlaşılması için GB'nin Türkiye üzerindeki ekonomik etkileri sayısal veriler kullanılarak hazırlanmış, GB öncesi ve sonrası ticaret unsurlarının karşılaştırılması yapılmıştır.

Elde edilen değerlendirmeler neticesinde GB'nin Türkiye'nin ekonomik çıkarlarının da dâhil edilerek adil bir şekilde revize edilmesinin gerekliliği veyahut AB'ne Türkiye'nin ivedi bir şekilde alınarak Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı zorlukların giderilmesi ihtiyacına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği; Gümrük Birliği; Serbest Ticaret Anlaşmaları; Serbest Ticaret; Ekonomik Etkiler

ABSTRACT

The Customs Union (CU), which entered into force in 1996 with the 1/95 Association Council Decision between Turkey and the EU, is one of the most important steps taken between the parties on the path to membership in order to eliminate the obstacles to trade. Turkey, hoping that GB will be followed by EU membership, has been the party that compromises its national interests on many issues in the GB agreement. However, due to the fact that the expected EU membership has not yet arrived, the biggest problem we are experiencing is that Turkey's economic interests are not included in the Free Trade Agreements (FTA) that the EU has signed with third countries. Therefore, since Turkey is not a member of the EU, it does not have the right to intervene in these countries to protect its interests. Due to the shortcomings of the GB agreement, the legislation that the EU obliges Turkey under the FTA constantly causes problems to Turkey. The main purpose of the research is to examine the fact that the FTA signed by the EU covers Turkey due to its CU and the damage this situation causes to Turkey's economic interests. During the preparation process of the study, various sources and documents were analyzed and supported in order to accurately convey the difficulties that the EU has signed with third countries caused to Turkey within the scope of CU, and the subject of the study was discussed in detail. In order to clearly understand the subject of the study, the economic effects of CU on Turkey were prepared using numerical data and a comparison of pre-CU and post-CU trade elements was made.

As a result of the evaluations obtained, the need for a fair revision of the GB by including Turkey's economic interests, or the need to address the difficulties faced by Turkey by urgently recruiting Turkey to the EU, has been achieved.

Keywords: European Union; Customs Union; Free Trade Agreements; Free Trade; Economic Effects

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Gümrük Birliklerinde Yaşanabilecek Engeller: Türkiye'nin AB Serbest Ticareti Kapsamında Yaşadığı Zorluklar
Tezin Yazarı	Sümeyye ŞAHİN
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Osman KURTER
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	22/06/2023
Tezin Alanı	Uluslararası Politik Ekonomi
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	151
Anahtar Kelimeler	Avrupa Birliği; Gümrük Birliği; Serbest Ticaret Anlaşmaları; Serbest Ticaret; Ekonomik Etkiler

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Obstacles To Customs Union: Challenges Of Turkey Within The EU Free Trade
Author of the Thesis	Sümeyye ŞAHİN
Advisor of the Thesis	Assistant Prof. Dr. Osman KURTER
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	22/06/2023
Field of the Thesis	International Political Economy
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	151
Keywords	European Union; Customs Union; Free Trade Agreements; Free Trade; Economic Effects

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABAD	: Avrupa Birliği Adalet Divanı
ABİHA	: Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
APEC	: Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ulusları Birliği
AT	: Avrupa Toplulukları
AYB	: Avrupa Yatırım Bankası
EBP	: Ekonomik ve Parasal Birlik
EEA	: Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
EURATOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
EUROSTAT	: Avrupa İstatistik Ofisi
GATT	: Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması
GB	: Gümrük Birliği
GBOK	: Gümrük Birliği Ortak Komite
GİK	: Gümrük İşbirliği Komitesi
GKA	: Geri Kabul Anlaşması
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSYH	: Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla
GTS	: Genelleştirilmiş Tercih Sistemi

IMF	: Uluslararası Para Fonu
IPA	: Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KOB	: Katılım Ortaklığı Belgesi
KPK	: Karma Parlamento Komisyonu
LAFTA	: Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
LAILA	: Latin Amerika Entegrasyon Birliği
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
ODGP	: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
OECC	: Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OGT	: Ortak Gümrük Tarifesi
OKK	: Ortaklık Konsey Kararı
OTAP	: Ortak Tarım Politikası
OTP	: Ortak Ticaret Politikası
RCEP	: Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Sistemi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STA	: Serbest Ticaret Anlaşmaları
TTA	: Tercihli Ticaret Antlaşması
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UND	: Uluslararası Nakliyeciler Derneği
UP	: Ulusal Program
USMCA	: Amerika-Kanada-Meksika Anlaşması
WORLD BANK	: Dünya Bankası
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmanın genel konusunu Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) arasındaki Gümrük Birliği'nin (GB) ticareti engelleyici unsurları ve bu kapsamda Türkiye'nin yaşadığı zorluklar oluşturmaktadır. Özellikle AB'nin Ortak Ticaret Politikası'na (OTP) uyum sağlamak için AB'nin Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzaladığı üçüncü ülkelerle Türkiye de STA imzalamak mecburiyetinde bırakılmaktadır. Türkiye ekonomisinde STA'ları oldukça etkili bir faktör olduğu için Türkiye'nin çıkarlarını karşılayamayan her anlaşma Türkiye'nin ekonomik çıkarlarına zarar vermektedir. Araştırmada özellikle STA'larının getirdiği zorluklar ve diğer Türkiye'nin çıkarlarına zarar veren hususlar incelenmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırma Türkiye ve AB arasındaki yıllardır süregelen üyelik mücadelesi sürecinde Türkiye tarafından yaşanan ekonomik problemlerin, engellerin hangi konularda olduğunu ve bu problemlerin çözülmesi için dikkate alınması gereken hususları incelemiştir. Araştırmada AB üyeliği sürecinde Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne katılmasının Türkiye güncel ekonomisine sağladığı katkılar ve zararlar güncel ekonomik verilerle desteklenerek çalışmaya dâhil edilmiş ve GB'nin etkileri daha net bir şekilde aktarılmıştır. Özetle araştırmanın temel konusu olarak Türkiye ve AB ilişkileri çerçevesinde GB'nin ekonomik etkileri ve Türkiye'nin karşılaştığı güçlüklerin neler olduğu araştırılmıştır. Yapılan araştırma Türkiye'nin üyelik için yaşadığı zorluklar karşısında yoğun çaba göstermesine rağmen AB tarafından bu durumun önem teşkil etmemesi ve Türkiye'nin tek taraflı AB üyeliği için her yolu denemesine rağmen herhangi bir sonuca bağlanmayıp sadece Avrupa devletleri tarafından oyalanma durumunda olduğunu göstermiştir.

Türkiye ve AB arasındaki diyalog yıllardır engebeli olarak ilerlediği için araştırma konusuyla ilgili daha önce yapılmış olan çalışmaların katkısıyla geniş bir literatüre ulaşılmıştır. Güncel ekonomik veriler ışığında oluşturulan bu araştırma Türkiye-AB arasındaki ilişkilerin gelişiminde çok büyük etkisi bulunan ve ulusal çıkarlar doğrultusunda Türkiye için önemli bir konu olarak karşımıza çıkan GB alanında literatüre katkı sağlayabilmek için hazırlanmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmanın oluşturulması sürecinde nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi inceleme tekniği kullanılmıştır. Öncelikle araştırma ile ilgili literatür taraması yapılmış güvenli bir çalışmanın oluşturulabilmesi için birincil kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırma konusu ile ilgili resmi belgeler, söz konusu ülkelerin ve AB'nin bu zamana kadar yayımlamış olduğu kurum raporları, güncel bilgiler sağlayan internet siteleri, arşiv belgeleri, görsel materyaller ve konu hakkında daha önceden yapılan araştırma belgeleri gibi çeşitli kaynak ve dokümanlardan yararlanılmıştır. Literatür taramasından sonra konu içeriğine göre bölümlere ayrılmış araştırma konusunun başlangıcı ve sonucu arasında tarihsel sıralamaya göre içerik dağılımı yapılmıştır.

Nitel tekniklerin yanında araştırma konusu gereği Gümrük Birliği'nin ekonomik etkilerinin daha net ve anlaşılır olması için resmi kurumlardan alınan sayısal verilerle tablolar, grafikler ve şekiller oluşturulmuş bu şekilde nicel verilerle de araştırma konusu desteklenmiştir.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

AB üyeliğini alabilmek için uzun zamandır mücadele veren Türkiye, üyeliğe giden yolda AB ile ticari ilişkilerini sıcak tutarsa üyeliğe kolaylaştırıcı etkisinin olacağını düşünerek Avrupa GB'ne girmiştir. Fakat ilişkiler Türkiye'nin beklediği gibi gitmemiştir. GB yükümlülükleri gereğince AB, Türkiye'nin çıkarına ters düşen mevzuatlar belirleyip Türkiye'nin üçüncü ülkelerle fiili olarak serbest ticaret yapmasını zaruri kılmıştır. Dolayısıyla Türkiye üzerinde hiçbir dahli olmadığı AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı serbest ticaret anlaşmalarından dolayı siyasi, sosyal ve ekonomik yükümlülükler altına sokulmaktadır.

Bu araştırmanın temel problemi; GB'ne bağlı olarak Türkiye'nin AB Serbest Ticaret Anlaşmaları kapsamında yaşadığı ticareti engelleyici politikalar ve buna bağlı olarak Türkiye'nin serbest ticarete yaşadığı zorluklardır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

AB ile üçüncü ülkeler arasında oluşturulan STA şartlarının Türkiye'yi GB'nden dolayı kapsamaması Türkiye'ye AB ülkelerinin ürünlerinin rahat bir şekilde girmesini kolaylaştırırken AB ve üçüncü ülkeler ile yapılan STA müzakerelerinde Türkiye'nin AB üyesi olmadığı için müzakerelerde yer almadığı ve söz hakkı olmaması Türkiye'nin çıkarlarının göz ardı edilmesiyle sonuçlanmaktadır. Bu durumun yol açtığı olumsuz sonuçların Türkiye ekonomisinde GB öncesi ve sonrası ekonomik verilerin değerlendirilmesi araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Araştırma sürecinde yararlanılan yerli ve uluslararası belgeler içerisindeki taraflı ve objektif bakış açılarıyla oluşturulan çalışmaları ayırt etmek araştırmanın oluşturulmasında karşılaşılan güçlükler arasındadır. Araştırmanın doğru bilgiler içermesi maksadıyla objektif ve güvenilir kaynakların tespit edilmesi için özenle hassasiyet gösterilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

KÜRESELLEŞME

Küreselleşme, dünya çapında her alan üzerinde etkili olan ve popülaritesi son yıllarda oldukça artış gösteren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyanın değişim sürecindeki yeniliklerin devletlerarasındaki ilişkiler üzerindeki etkisini belirtmek için kullanılan bir kavram olan küreselleşme, akademik alanların ilgisinden dolayı literatürde geniş bir yere sahip olmasına rağmen aynı görüşleri buluşturan ortak bir tanımı henüz bulunmamaktadır (Kıvılcım, 2013). Özellikle akademi ve ekonomi alanlarındaki farklı bakış açıları ve algılama faktörü küreselleşmenin ortak bir anlam taşıyabilmesini tartışma konusu haline getirmiştir. Ortak bir tanım bulunmasa da anlaşılabilir olması açısından küreselleşme kavramı şu şekilde ifade edilebilir; dünyanın farklı bölgeleri üzerindeki devletlerin ekonomik ve toplumsal ilişkilerinin artmasına bağlı olarak uluslararası iletişim ve etkileşimlerin milli sınırları aşarak bütünleşmesi ve serbestleşmesinin küresel bir hareketliliğe yol açmasıdır (Bayar, 2008). Küreselleşmenin kapsadığı alanlara göz atarsak küreselleşme kavramının içeriğiyle ilgili daha iyi bilgi sahibi olabiliriz. Öncelikle küreselleşme ilk olarak ekonomik amaçlarla ortaya çıkmış olsa da daha sonraları teknoloji, siyasi ve sosyo-kültürel gibi her alanda rastlayabildiğimiz bir olgudur. Küreselleşmenin popülaritesinin gittikçe artmasıyla beraber çeşitli alanların içerisinde yer edinmesi ve sınırlarının genişlemesi dünya genelinde her alana nüfuz ettiğini göstermektedir. Küreselleşmenin geniş bir yelpazesi olduğundan uluslararası ilişkilerdeki dengelerin sağlanması üzerindeki etkisi yadsınamaz.

Küreselleşmenin etkilerinin ilk başlangıç noktasının 19. yüzyılın sonlarına kadar uzandığı düşünülmektedir. I. Dünya Savaşı'nın 1914 yılında başlamasına kadar olan sürede küreselleşme, yoğun bir şekilde iktisadi alanda etkilerini göstermiştir. Bahsedilen ilk dönemde ekonomik yönünün ağır bastığı küreselleşmenin temel taşlarını değişim ve yayılmacılık anlayışı oluşturmuştur. (Kıvılcım, 2013). O dönemde uluslararası ticaretin önündeki engellerin çoğunun kaldırıldığı ve uluslararası entegrasyonların artmakta olduğu görülmektedir (Bayar, 2008). Küreselleşmenin ilk döneminde en önemli

faktörlerden birisi de gelişen teknoloji karşısında işgücünün artış göstermesi olmuştur. Ülkelerin işgücü oranları artış gösterirken büyüme üzerindeki etkileri de büyük fark yaratmıştır (Yeldan, 2016).

Küreselleşmenin tarihi uzun yıllara dayanıyor olsa da 1950’li yıllardan itibaren literatüre girmiş ve kavram olarak sıkça karşımıza çıkmaya başlamıştır (Aytekin, 2013). Küreselleşmenin ikinci dönemi olarak kabul edilen 1914 ve 1950 yılları arasındaki dönem ise ilk dönemden daha farklı seyretmiştir. Dönemler arası farklılığın temelinde dünya üzerinde artarda yaşanan büyük çaplı savaşlar ve ekonomik sıkıntıların çıkması etkili olmuştur. I. Dünya Savaşı ile birlikte yeni döneme geçen küreselleşme, Büyük Buhran ve ardından II. Dünya Savaşı’nın da etkilerini üzerine toplamıştır. Savaşlar ve zorlu ekonomik şartlar, küreselleşmenin hedeflerini de sekteye uğratmıştır. Özellikle Soğuk Savaş’ın bitişine kadar olan bu süreçte ülkeler arasında oluşan ekonomik ve siyasi gerginlikler küreselleşmenin hızını kesmiştir. Küreselleşmenin yayılmasının ve sürdürülebilirliğinin önüne geçen bu sancılı dönemde devletler kendi kendilerine yeterlilik sağlamak amaçlı devlet politikaları benimsemiş ve buna bağlı olarak yoğun bir milliyetçilik hissiyatı oluşmuştur (Bayar, 2008). İkinci Dünya Savaşı’nın etkisiyle devletler iktisadi gücünü arttırmak için uluslararası mali ilişkilerini sıkı bir denetime tabi tutmuşlar ve dünya çapındaki sermaye dolaşımı üzerinde çeşitli kısıtlamalar uygulanmıştır (Kıvılcım, 2013). Bu etkenlere bağlı olarak devletlerin yürüttüğü siyasi politikalarda uygulanan milliyetçi yaklaşımlar ve savaşın bıraktığı izler neticesinde küreselleşmenin etkisi azalmıştır.

Zorlu ve bunalım içinde geçen 1970’li yıllardan sonra küreselleşme farklı bir ivme kazanmıştır. Üçüncü küreselleşme dönemine geçiş süresinde uluslararası yaşanan bazı önemli olaylar rol oynamıştır. Teknolojinin ilerlemesi özellikle internetin icat edilmesi ve yaygınlaşması bilgi aktarımının artmasında önemli bir gelişme odağı olurken ulaşım sektöründe yaşanan gelişmeler de coğrafi engelleri ortadan kaldırarak ticari faaliyetlerin artmasında etkili olmuştur. Buna bağlı olarak, ticaret ağını genişletmek isteyen ülkeler, serbest pazar oluşturma anlayışının yaygınlaşması ile sermaye dolaşımı ve işgücünün serbestleşmesine yönelik çalışmalar yürütmüştür. Ekonomi alanında yeni yapılan yatırımlar, çokuluslu şirketlerin kurulması ve buna bağlı olarak artan üretim gücü, finans piyasalarının küreselleşmesinde önemli bir yere sahiptir. Küreselleşmeyi destekleme yolunda atılan adımlardan ilk olarak GATT, yenilen ismiyle World Trade Organization (WTO) gibi kuruluşlar dünya ticaretinin

serbestleşmesi için bütün ülkeleri kapsayacak nitelikte kararların verilmesi yönünde uygulamalar yapmıştır. Aynı şekilde bu harekete IMF, Dünya Bankası (World Bank) gibi kuruluşlarında etkisi çok büyük olmuştur (Hephaktan & Çınar, 2011). DTÖ'nün gümrük tarifelerini düşürmek için verdiği mücadele ve küresel ticaret üzerindeki kısıtlamaları kaldırma çabaları serbest piyasa ekonomisinin önünü açarak küresel ticaretin artmasına olanak sağlamıştır (Şahin, 2006).

Üçüncü küreselleşmenin zirve yapmasındaki önemli siyasi olaylar ise Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 1990 sonrasında SSCB'nin dağılması olmuştur. Bu duruma bağlı olarak ortaya çıkan yeni siyasi ve ekonomik koşullar, doğu bloku ülkeleri de içine alarak küreselleşmenin daha kapsayıcı olmasında etkili olmuştur. SSCB'nin yıkılmasını müteakip, Doğu Bloğu ülkelerinin siyasi ve ekonomi alanında çökmesi, iki kutuplu askeri dengenin yok olmasına ve bu devletlerin liberal ekonomiye yönelmesine sebep olmuştur (Bertizlioğlu & Yardımcıoğlu, 2018). Soğuk Savaş döneminde yaşanan güç dengelerindeki değişiklik, SSCB'nin dağılmasıyla tekrardan Batı ülkelerinin elinde bulundurduğu eski gücünü yerine getirmiştir. Yaşanan bu siyasi olguların bu denli önemli sonuçları, dünya üzerindeki ilişkilerin yeniden şekillenmesine yol açmıştır.

KÜRESELLEŞMEYE DAİR YAKLAŞIMLAR

Küreselleşmenin kavram olarak bile henüz ortak bir tanımının bulunmamış olması küreselleşme ile ilgili farklı yaklaşımların olduğunu, ortak bir uzlaşıda bulunulmadığını göstermektedir. Özellikle literatüre girmesinden sonra küreselleşme sürecinin olumlu yönde etkisinin olduğunu savunanlar kadar olumsuz etkilerinin olduğunu da savunanlar vardır. Küreselleşmeye dair yaklaşımlar her ne kadar tartışmalı olsa da Held ve McGrew'ın (1999) araştırmaları sonucunda küreselleşme içindeki yaklaşımları kategorileştirmesi genel olarak en çok kabul gören girişim olmaktadır (Heywood, 2018). Held ve McGrew'e göre bu yaklaşımlar, Hiper-Küreselciler, Şüpheciler ve Dönüşümcüler olmak üzere 3 gruba ayrılmaktadır.

1.2.1. Hiper-Küreselciler (Hyper globalists)

Hiper-Küreselcilik anlayışını savunanlara göre, küreselleşme ile dünya yeni bir döneme adım atmıştır. Ulus-devlet anlayışı tamamen ortadan kalkmış ve yerini küresel

piyasaya devretmiştir. Bu durumda devletin bu alandaki işlev ve önemi azalmıştır. Dünyanın yeni düzenini küresel güçler, küresel sermaye ve bunların yanında teknolojinin belirleyeceği düşüncesine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Bu yaklaşıma göre, küresel piyasa devletlerin ulusal piyasalarından daha rasyonel çalışmakta ve ulus-devletlerin hiyerarşik yapısını ortadan kaldırmaktadır (Kartal, 2016). Dünyanın gidişatının küreselleşmeye evrildiği ve devletlerin önceki yapısının değişeceği ile ilgili abartılı tutumla yaklaşmışlardır.

1.2.2. Şüpheciler (Skeptics)

Şüpheciler, hiper-küreselcilerin savunduğu ideolojiyi farklı bir şekilde tanımlarlar. Şüphecilere göre, uluslararası ilişkiler yapısı ile her zaman var olduğu gibi ulus-devletlerin güç ve çıkar ilişkilerine dayalı olarak yürütülmektedir. Sadece ekonomik olarak bölgeselleşmenin etkisi önceki tarihlere göre artış göstermiştir. Küreselleşme, şüpheciler için bu kadar abartılacak bir kavram değildir. Küreselleşme, ulus-devlet anlayışını çürütebilecek bir olgu değil sadece uluslararası mücadele ortamında devletlerin amaçlarına ulaşmak için kullanılan bir araçtır. Buna bağlı olarak var olan uluslararası sistem üzerinde güç dengelerinin değiştiğini veya abartıldığı gibi küresel gücün, devlet gücünün önüne geçeceği konusunu kabul etmezler. Şüpheciler için küresel ekonomi, dünya üzerine yayılmaktan ziyade bazı bölgelerin bölgeselleşme sağlayarak ekonomik düzeni elde etmesidir (Bayar, 2008).

1.2.3. Dönüşümcüler (Transformationalists)

Hiper-Küreselciler ve şüpheciler arasında kalan dönüşümcüler, küreselleşmeyi farklı değerlendirirken diğer yaklaşımların savunduğu ideolojinin tam ortasında yer almaktadırlar. Onlara göre küreselleşme dünya düzeninin ekonomik, sosyal ve siyasi olarak günümüz çağına paralel olarak modernleşmesi demektir. Dönüşümcüler, küreselleşmenin karşılıklı bağımlılık esaslarına dayandığını savunmaktadırlar (Kartal, 2016). Diğer bir deyişle ne küreselleşmeyi ısrarcı bir şekilde abartılı sunanların savunduğu gibi ulus-devletlerin sonunu getirdiğini düşünürler ne de küreselleşmenin etkisinin ulus-devletler için sadece bir araç olduğunu düşünerek etkisini küçülten küreselleşme karşıtları gibi düşünürler (Kürkçü, 2013). Dönüşümcülere göre ilerleyen

teknoloji ve kolaylıkların etkisiyle uluslararası karşılıklı bağımlılıklar kurulmakta ve bu düşünce sistemine bağlı olarak uluslararası bütünleşmenin yaygınlaşması ve yoğunlaşması söz konusudur. Devletler birbiriyle entegre oldukça siyasi, ticari ve kültürel güçler birleşerek dünyanın gidişatının yönünü tamamen bütünleşmeye götürmektedir. Dönüşümcüler küreselleşmeyi, devletlerin güç anlayışının değişmesinin, gelişmesinin ve yenilenmesinin sonucu olarak dünya üzerindeki sistemin yeniden inşa edilmesine ve modernizeye uyum sağlamak olarak görmektedir (Karadağ & Birdişli, 2019). Bu bağlamda tek bir ulus-devlet üstünlüğünün siyasi güç veya ekonomik güç olarak hâkimiyetinin oluşması gibi düşünceleri kabul etmezler.

ENTEGRASYON

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkeler ağır hasarlar ve kayıplar yaşadıkları için ekonomik olarak çok fazla maddi yıkımlar, zorlanmalar yaşanmıştır. Bu olumsuz etkiler ülkeler bazında ekonomi politikalarında değişimler ve dönüşümler yaşanmasına yol açmış, aynı zamanda dünya ekonomisinde yenilikler meydana getirmiştir. Savaşın ardından ekonomik sistem anlayışı dünya genelinde değiştiği için entegrasyonlar bir hayli önem kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında küreselleşmenin de artış göstermesiyle birlikte gelişmiş olan ülkeler kendi aralarında dünya ekonomisi içerisinde karşılıklı ticareti arttırma, üye ülkeler arasında ticari engellerin kaldırılması ve ticaretin serbestleştirilmesi yönünde değişimlerin olması için bölgesel entegrasyonlar kurmuşlardır. Devletlerin ekonomik ve siyasi güçlerinin küreselleşmeye başlaması ile birlikte entegrasyonların ortaya çıkması hız kazanmıştır.

Gelişmiş ülkelerin yaygınlaştırdığı bu ekonomik birleşme hareketlerini geliştirmekte olan ülkelerde desteklemiş ve genel itibariyle ülkeler arasında çok sayıda entegrasyon oluşturulmaya başlanmıştır. Entegrasyonlar, bölgeselleşme şeklinde aynı coğrafi sınırlar içindeki ülkelerin karşılıklı ekonomik çıkarlar amacıyla oluşturmuş olduğu; diğer bir deyişle, ticareti engelleyici unsurların ortadan kaldırıldığı bütünleşmelerdir. Devletlerin tek başına zorlandığı bazı alanlarda diğer ülkeler ile entegrasyon oluşturmaya ve bütünleşmenin avantajlarını kullanmak istemelerine yol açmıştır. Araştırıldığında ülkeleri entegrasyona iten sebepler arasında hem ekonomik hem politik sebepler karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; ulusal ekonomi içindeki rekabet ortamının çok daha fazla ve kısıtlayıcı olması, teknolojik gelişmelerin artmasına bağlı

olarak çağa ayak uydurmak, aynı coğrafya içindeki ülkelerin etnik, dini, kültürel bağlarının yakın olması ve politik gelişmeler gibi etkenler devletleri entegrasyona iten sebepler arasındadır (Hephaktan & Çınar, 2011).

Devletlerin entegre olmasının ekonomik alandaki önemli etkilerinden birisi de çokuluslu işletmeler sayesinde büyük piyasalara girmeleri ve uluslararası rekabet etme potansiyellerinin artmasına olanak sağlamasıdır (İncekara & Savrul, 2011). Entegrasyonların oluşmasının temelinde ekonomik kazanç amaçlanmış olsa da bunun yanı sıra ulusal güvenliğin sağlanabilmesi, sosyal ve siyasi sorunların çözümlenebilmesi açısından da entegrasyonlara ihtiyaç duyulmuştur (Dura, Atik, & Dumrul, 2015). Devletlerin karşılıklı olarak ticari faaliyetlerde bulunmak ve ticaretin serbestleştirilmesi için kurmuş oldukları entegrasyonlar ilerleyen zamanlarda ekonominin yanında parasal birliği, askeri birliği, siyasal birliği oluşturmayı da beraberinde getirmiştir. Bu kadar kapsamlı ve bu özelliklere sahip olan entegrasyon hareketlerine en iyi verilecek örnek Avrupa Birliği olmaktadır.

1.3.1. ENTEGRASYON ÇEŞİTLERİ

1.1.1.1. Tercihli Ticaret Antlaşması

Entegrasyon çeşitlerinin arasında en dar kapsamlı olan tercihli ticaret antlaşmaları, iki ülke ya da ülke grupları arasında yapılan anlaşmalara bağlı olarak herhangi bir ülkenin taraf olan diğer ülke ile ticaret yaparken gümrük vergilerini indirimli olarak uygulayabilmesi veya tamamen gümrük vergisini almamasıdır. İkili gerçekleştirilen bu antlaşmalar oluşturulurken ekonomik ve siyasi gücü üstün olan devlet anlaşmanın özelliklerini kendi çıkarlarına göre belirleyebildiği için diğer devletten daha avantajlı konumda yer almaktadır (Candaş, 2010).

TTA'lar kapsamında taraf ülkeler arasında gümrük vergilerinin düşürülmesi ticaret önündeki engelleri kaldırmayı amaçladığından dünya ticaret hacminin genişlemesine de etkisi olmaktadır. TTA'lar genelde gelişmiş ülkelerin, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerle yapmış oldukları antlaşmalar gereği uygulamış oldukları sistemdir (Eren, 2021).

İkili ticarete tarife ve kotaların tamamen ortadan kaldırılmamasına bağılı olarak dünya ticaret akışında engel yarattığı gerekçesiyle Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) 24. maddesi gereği yasaklanmıştır (Dura, Atik, & Dumrul, 2015).

1.1.1.2. Serbest Ticaret Bölgesi

Taraf ülkelerin kendi aralarında belirlemiş oldukları gümrük vergilerinin, tarifelerin ve kotaların kaldırılmasını amaçlayan bir entegrasyon çeşididir. Burada asıl amaç üye ülkeler arasında mal ve hizmet ticaretinin önündeki engelleri kaldırarak sadece üye ülkeler arasında ortak bir pazar kurulmasıdır. Serbest ticaret bölgesi dışında kalan üçüncü ülkelere karşı her ülke gümrük vergisi, kota ve tarife uygulamalarında bağımsız hareket etme imkânına sahiptir. Diğer bir deyişle serbest ticaret bölgesine üye olan ülke, başka ülkelere karşı kendi ulusal menfaatleri doğrultusunda serbest bir şekilde ekonomi politikasını uygulayabilmektedir. Ancak, serbest ticaret bölgesi üretim faktörlerinin dolaşımına izin vermemektedir. Mallar menş kurallarına göre ticarete kullanılabilir fakat serbest bir dolaşım halinde bulunamaz. Ticaret yapan ülkenin gelir kaybı yaşamaması için gerekli kontrollerin yapılması gerekmektedir. Bu durumda ürünün üretim yerini belgeleyen menşei belgesinin kontrolü yapılır ve belgenin bölge içerisinde bir ülkeye ait olması zorunluluktur (Bora, 1996).

Serbest ticaret bölgesinde ekonomik ve parasal olarak ortak bir politikanın uygulandığından bahsedilemez. Serbest ticaret bölgelerinin en başında EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Birliği), NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi), LAFTA (Latin Amerika Ticaret Bölgesi) gibi örnekler gelmektedir.

1.1.1.3. Gümrük Birliği

Gümrük Birliği, teorik açıdan ilk olarak ünlü ekonomist Jacob Viner tarafından 1950 yıllarında kendi eseri olan 'The Theory of Customs Union' adlı çalışmasında ele alınmıştır (Çakmak, 2002). Viner, GB'ni ilk defa ayrı bir başlık halinde inceleyen, detaylı analizini yapan ve ekonomik etkilerini ölçen ve hem literatürde hem de uygulamada GB'nin popüler olmasına yol açan ünlü iktisatçıdır. Viner'e göre GB; üye ülkeler arasındaki ticaretlerde gümrük vergisi ve kota kısıtlamaları gibi ticareti engelleyici hususları ortadan kaldırmak; aynı zamanda, üçüncü ülkelere karşı ticarete

uygulanacak olan gümrük tarifesinin üyeler arasında ortak bir tarife belirlenip aynı tarifenin birlik dışındaki ülkelere uygulanmasını gerektirir (Özdemir & Aytakin, 2016). Viner, GB'nin başarılı olması için diğer bir etken olarak üyelere birlik dışı ülkelere gelecek olan gümrük vergilerinin ortak şekilde toplanıp üyeler arasında paylaşılması gerektiğini savunur (Erem, 2021)

Gümrük Birliği, serbest ticaret bölgesiyle oldukça benzemekte ve birbirine yakın görülmektedir. Serbest ticaret bölgesinde olduğu gibi gümrük birliğinde de amaç; birlik içinde olan ülkeler arasındaki mal ve hizmetlerde gümrük vergisi, kısıtlamalar, kotalar gibi ticari engelleri ortadan kaldırıp ticareti serbestleştirmek söz konusudur. Aynı şekilde GB'nde de üretim faktörlerinin serbest dolaşımını kapsayan herhangi bir durum söz konusu değildir. Buradaki fark; GB'ne üye ülkelerin, birlik dışındaki ülkelere karşı belirlenen ortak bir gümrük tarifesi uygulanmasıdır. Yani üye ülke dış ticaretinde bağımsız bir şekilde hareket etmemelidir. Birlik, ekonomik ve politik olarak üçüncü ülkelere karşı ortak belirlenen kurallar çerçevesinde uygulamalar yapabilirse ilerlemeler kaydedeceklerdir. Bunun sonucunda üye ülkelerin serbest dış ticaret politikası izleme imkanları sınırlandırılarak serbest ticaret bölgesine göre daha üst düzey bir ekonomik entegrasyon oluşturulmuştur (Erçakar, 2005).

GB diğer türlere göre en fazla uygulanan ve yaygın entegrasyon türüdür. GB örneklerine bakıldığında ilk uluslararası örnek olarak 1834 yılında bağımsız küçük Alman devletleri arasında kurulmuş olan Alman Gümrük Birliği (Zollverein), daha sonra 1944 yılında Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında kurulan Benelüks Birliği gelmektedir (Erem, 2021)

En bilinen örnek ise 1957'de kurulmuş olan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) olmuştur. Dolayısıyla günümüzdeki Avrupa Birliği'nin kurulmasındaki temel amaçlarında gümrük birliği anlayışı yatmaktadır.

1.1.1.4. Ortak Pazar

Ortak Pazar, temel kurulma düşüncesine bakıldığında diğer entegrasyonlar gibi ticaretin serbestleşmesi ve bu alandaki engellerin kaldırılması amaçlanırken aslında Gümrük Birliği'nin etkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı GB'nde olduğu gibi üyelerin, birlik dışı ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi kabul ederek

ticaret faaliyetlerini gerçekleştirmek açısından eşitlik sağlanması esastır. Ortak Pazar, GB'nin bütün kurallarını ve esaslarını kabul etmektedir. İkisini ayıran fark Ortak Pazar'ın daha kapsamlı bir işbirliği olmasıdır. GB'nde iş gücü, emek, yatırım, sermaye ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımı yasaklı bir durumdayken ortak pazar, bu faktörlerin bölgesel entegrasyon sağlanan sınırlar içerisinde serbestleşmesi gerektiğini öne çıkarmaktadır. Tam bir ekonomik entegrasyon sağlanabilmesi için bu faktörlerin önündeki engellerin kaldırılması ve serbestleştirilmesi gerekmektedir.

İşgücünün serbestleşmesi ile bölgesel entegrasyon içindeki iş ve işçi faktörlerinde artış sağlanmakta ve bu birleşme aynı zamanda üst düzey bir ekonomik yapılanmayı göstermektedir (Eren 2021). Öte yandan sermayenin serbest dolaşım halinde bulunması da üye ülkeler arasında yabancı yatırımların yapılmasına olanak sağlamaktadır (Emsen & Yurttañıkımaz, 2016). Ortak Pazar'ın avantajı serbest dolaşım sayesinde bölge içerisindeki kaynakların kullanımı artmakta ve daha geniş bir alana yayılmaktadırlar. GB'nde de örnek gösterildiği üzere Avrupa Birliği, ortak pazar modeline en iyi örnek olarak gösterilmektedir.

1.1.1.5. Ekonomik ve Parasal Birlik

Ekonomik ve parasal birlik iktisadi entegrasyonlar içinde en derin ve kapsamlı entegrasyon türüdür. Üye ülkelerin mal, hizmet, sermaye, işgücü alanında tam olarak bütünleşme sağlanmasından sonra üye ülkelerin ulusal nitelikteki ekonomik ve parasal politikaların birbirine uyumlaştırılmasının koordine edilmesidir. Bu entegrasyon türüne göre üye ülkelerin ticari alanda tamamen bütünleşmesinin getirisi olarak ekonomik ve parasal alanda dengenin kurulması gerekmektedir.

Ekonomik entegrasyon oluşturulduktan sonra üye ülkelerin arasındaki ekonomik dengeyi sağlamak için tek para sisteminin getirilmesi, ortak iktisadi regülasyonlar ve bütünleşmeye katılan bütün ülkelerde geçerli olacak ortak ekonomi politikalarının oluşturulması ve uygulanmasını üstlenecek uluslararası organlara devredilmesi gerekmektedir (Dura, Atik, & Dumrul, 2015). Üye ülkeler arasında kapsamlı bir işbirliği olduğundan dolayı birliğin üst düzey organlarınca belirlenen mali, ekonomik ve para politikalarıyla ülkelerin kendi sosyal ve ulusal çıkarlarını içeren politikalarının uyumlaştırılması gerekmektedir (Oğuz A. , 2009).

Ülkelerin ticari olarak ortak bir pazarı paylaşmasının yanı sıra ekonomik ve mali alanda da tamamen aynı şartlar altında bir uluslararası ticaret boyutuna geçmelerindeki temel sebep, ekonomik alanda birlik olan ülke pazarlarının mali yönünün yansımalarıyla birlikte para piyasaları üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmaktır. Aslında parasal birlik ile ekonomik birlik birbirlerini takip etmekte ve birbirlerini tamamlamaktadırlar. Ekonomik birlikte ortaya çıkan ticaretin birleştirilmesi ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımı ile entegrasyon bölgesi içindeki ekonomik verimlilik artış göstermektedir (Oğuz A. , 2009). Bu ekonomik verimliliğin artması ve ülkelerin parasal değerlerinin karşılaştırılmasına yol açmaktadır. Üye ülkeler arasındaki para eşitsizliğinin ortadan kaldırılması için bu durumda ortaya tek para sistemine geçmek çıkmaktadır. Örneğin AB’de olduğu gibi ekonomik birliği sağlamak isteyen ülkeler sürecin hızlandırılması ve sağlam bir sistem oluşturmak bakımından parasal birliğe de gidebilmektedir (Erçakar, 2005). Bu şekilde AB’nin iktisadi olarak etki alanı genişlemekte ve ekonomik gücü daha fazla elinde bulundurmasına yol açmaktadır.

1.1.1.6. Siyasi Birlik (Tam Ekonomik Birlik)

Siyasi Birlik, entegrasyon türlerinin en ileri düzeyde olanını ifade eder. Bu entegrasyon türüne göre ticarete serbestleşmeyi sağlayabilmiş ve ekonomik, parasal birliğe geçen ülkelerin siyasi politikalarının da uyumlaştırarak birlikte hareket etmelerini gerekli gören bütünleşme hareketidir. Aslında ekonomik birliği sağlamış ülkeler arasında zaten merkezi bir yönetim gibi sistem oluşmaktadır. Bu yönetim sistemine dahil olan üye ülkeler arasında siyasi, hukuki, savunma ve güvenlik gibi konularda da ortak bir bütünlüğün olması gerekmektedir.

Siyasi birliğin oluşumunda etkisi olan bazı faktörler mevcuttur. Bunlar; ülkeler arasındaki siyasi, askeri ve sosyal yakınlıklar, ülkelerin tarihi, dini inançları ve kültürel benzerlikleri, coğrafi olarak aynı bölgede olmak, ekonomik gelişme düzeylerinin aynı seviyelerde bulunması gibi özellikler entegrasyon sağlamak için geçerli sebeplerdir (Bora, 1996).

Bu faktörlerin siyasi birlik oluşturmak için etkileri olsa da ülkeler arasında sağlanan bütünleşmede bütün kurallar ve işleyişler aynı olmakta ve üye ülkeler arasında herhangi bir devlet, ırk, coğrafi bölge şeklinde bir ayrımcılık söz konusu olmamaktadır (Emsen & Yurttaçıkmaç, 2016).

1.3.2. ENTEGRASYON ÖRNEKLERİ

Ekonomik entegrasyonun tanımında belirtildiği gibi entegrasyon örneklerinin ortaya çıkması uzun yıllar öncesine dayanmaktadır. İlk olarak ortaya çıkan entegrasyon modeli küçük Alman devletlerinin bir araya gelerek oluşturdukları Alman Gümrük Birliği (Zollverein) olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik entegrasyonların yaygınlaşmasını etkileyen diğer etken 1948 yılında ticaretin serbestleşmesinde büyük etkisi olan GATT'ın (WTO) kabul edilmesidir (İncekara & Savrul, 2011).

Entegrasyonlar kurulurken üye olacak ülkeler arasındaki sınıflandırmayı etkileyen önemli özellikler bulunmaktadır. Mesela, aynı coğrafi sınırlar veya aynı kıta içerisinde yer alan ülkeler ekonomik entegrasyonlar oluşturma düşüncesine sahip olmaktadır. Bölge dışından herhangi başka bir ülkenin katılımı söz konusu değildir. Bu şekilde üye ülkeler arasındaki kültürel farkların birbirine yakın olması ve ticari ilişkilerde ulaşım sağlanması gibi faktörlerde kolaylıklar yaşanmaktadır. Coğrafi sınırlar olarak aynı bölgede yer alan ülkelerin entegrasyonu haricinde sadece bölgesel entegrasyonlar kurulmamaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi de aynı şekilde entegrasyon kurulmasında önemli bir etkidir. Özellikle gelişmiş ülkeler kendi aralarında ticari bağları kuvvetlendirmek için entegrasyon kurmaya gitmektedir. Tabii entegrasyonlar yaygınlaştıkça kurulan entegrasyonlara geliştirmekte olan ülkelerde dahil olmaya, ya da kendi aralarında yeni entegrasyonlar kurmaya başlamışlardır. Ekonomik entegrasyonun kurulmasını ve gelişmesini sağlayan ülkelerin blok olarak dünya ticaret payı içerisindeki yerleri çok yüksek olabilmektedir. Dünya ticareti içinde payı yüksek olan bu blokların ulusal iç ticaretlerinde de yoğun bir hareketlilik görülmektedir (Dura, Atik, & Dumrul, 2015).

1.3.2.1. Avrupa Birliği (AB)

AB'nin kuruluşu, ilk olarak I Dünya savaşından sonraki büyük yıkım sonrası Richard Coudenhove-Kalergi tarafından başlatılan Pan-Avrupacılık akımları sonucu oluşturulan ABD benzeri bir eyalet sistem özleminin ürünü olarak 1922 yılında meydana çıkmıştır. II Dünya savaşı ve Almanya'da Hitler'in Yahudi soykırımı ve ABD'nin Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki şehirlerine attığı nükleer bombanın yarattığı tahribat hafızalarda iken ve geniş bir kitle Pan-Avrupacılık fikrini desteklerken, Winston Churchill 1946 yılında Birleşik Avrupa Devletleri fikrini dillendirerek bu akıma destek

olmaya başlamıştır (Kurter, 2011). Tüm bu gelişmelerin sonucunda Avrupa devletlerinde giderek artan ekonomik zayıflamalar bu ülkeleri ortak bir birlik oluşturarak üye ülkeler için ortak bir fayda sağlanması fikrini ortaya çıkarmıştır. Diğer yandan Avrupa ülkeleri, ABD'ye bağımlı kalmak istememiş ve Sovyetler Birliği'nin batıya doğru yayılmasını da engellemek üzere işbirliği içine girmek gerektiği düşünülmüştür (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000).

1951 yılında Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya Paris Anlaşması'nı imzalayarak Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurmuşlardır. Ham madde ortaklığı ile başlayan AKÇT ile ortak bir gümrük birliği sağlanmıştır. AB'nin kurucu ülkeleri, birliği sadece kömür ve çelik ham maddeciliği ile sınırlandırmak istemeyip her sektörde faaliyete geçmek istemişlerdir (Hephaktan & Çınar, 2011). Bu şekilde AB her sektörde kendisine yer edinmiş ve bünyesine gerekli şartları taşıyan yeni üye ülkeler dahil ettikçe başarılı bir genişleme göstermiştir. Daha sonra ekonomik, sosyal ve parasal birliğin sağlanmasıyla beraber AB, üst düzey başarı sağlayan ileri dereceli bir entegrasyon örneği olmuştur.

AB'nin başarılı olmasının nedenleri arasında yenilikçi ticari anlayışına sahip olması, istikrarlı, ticaret hacminin güçlü olması, çoğulcu bir demokratik yapıya sahip olması ve çok yönlü siyasi politikalar uygulaması yer almaktadır.

1.3.2.2. Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA)

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'nin kurulmasından sonra Fransa tarafından AB üyeliği uzun süre engellenen İngiltere ve diğer 6 Avrupa ülkesi AET'nin birleşmesinden rahatsızlık duymuşlardır. Bunun üzerine 1960 yılında İngiltere'nin önderliğinde ilerleyen ve diğer kurucu ülkeler arasında imzalanan Stockholm Anlaşması ile EFTA kurulmuştur.

Bu örgütün kuruluş amacı, AB'de olduğu gibi, üye ülkelerin arasındaki sanayi ürünlerinin ticaretini serbestleştirmek, gümrük vergilerini ve diğer engelleri ortadan kaldırmaktır. Fakat iki entegrasyon örneği arasında birçok farklılıklar da bulunmaktadır. EFTA'nın AB'ye göre daha esnek ve değişken özellikleri bulunmaktadır fakat çok teferruatlı ticari boyutu içermeyen farklı bir politika uygulamaktadır. EFTA ticari birleşmeyi sağlarken üye ülkeler arasındaki gümrük engellerini ortadan kaldırırken

bütün ekonomik sektörlerden ziyade sadece endüstriyel ürünleri dâhil etmektedir. EFTA'nın amaçları arasında sermaye, hizmet, tarım ürünleri gibi kapsamlı bir serbest dolaşımdan bahsedilemez. Yani AB'ye göre daha dar kapsamlı bir antlaşma olurken siyasi, sosyal, politik bir bütünleşme söz konusu olamaz. EFTA ve AB'yi birbirinden ayıran en önemli farklılıklardan birisi de EFTA ülkelerinin üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulaması bulunmamakta her ülke ulusal mevzuatları gereğince uygulama yapmaktadır (Özgöker & Batı, 2017). Diğer yandan EFTA, AB gibi uluslararası bir komiteye bağlı kalmak zorunda değildir. EFTA'nın kurumsal yapısı ve işlerlik durumu gereği daha basit ve esnekliği daha yüksek olan bir entegrasyon örneğidir.

Birliğin öne çıkan bir diğer özelliği ise, gelişmiş ülkelerle çevrili olmasından dolayı, üye ülkeler her ne kadar toplam iç nüfusu düşük olan ülkeler olsa da kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsılası (GSYİH) yüksek olan ülkelerdir.

EFTA'nın kurucu ülkeleri; İngiltere, Norveç, Danimarka, İsveç, İsviçre, Portekiz, Avusturya olmuştur. 1970 yılında İzlanda, 1986 yılında Finlandiya, 1991 yılında Liechtenstein EFTA'ya katılmışlardır. 1970'li yıllarda EFTA'dan ayrılmaya başlayan bazı ülkeler AB'ye katılım göstermeye başlamışlardır. Ülkeler art arda birbirini takip ederek AB bloğuna geçişler artmıştır. Bunun sonucunda ilk olarak 1972 yılında İngiltere ve Danimarka, 1985 yılında Portekiz, 1995 yılında İsveç, Avusturya ve Finlandiya EFTA'dan ayrılarak AB'ye dâhil olmuşlardır (Hephaktan & Çınar, 2011). AB'ye karşı yoğun geçişin yaşanmasıyla beraber EFTA ve AB arasında 1991 yılında Ekonomik Birlik Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre, AB ve EFTA arasında ortak bir ekonomik bölge (European Economic Area: EEA) oluşturulmuştur. Bu bölge AB ve EFTA arasındaki üretim faktörlerinin serbest dolaşım sağlayabilmesi için oluşturulmuştur (Özgöker & Batı, 2017). Zaten EFTA ülkelerinin en büyük ticari ortağı AB olmaktadır.

Bu şekilde güncel olarak üyeliği devam eden EFTA ülkeleri İzlanda, İsviçre, Norveç ve Liechtenstein olmak üzere EFTA'nın üye sayısı 4'e düşmüştür.

EFTA üçüncü ülkelerle bireysel ilişkiler ve anlaşmalar oluşturmuştur. Türkiye ve EFTA arasında da 1990'lı yıllardan itibaren karşılıklı işbirliğini içeren anlaşmalar yapılmıştır. Bu anlaşmalardan ilki 1991 yılında Cenevre'de imzalanan Türkiye-EFTA Serbest Ticaret ve İşbirliği Anlaşması olmuştur. Anlaşmaya göre, Türkiye ve EFTA

karşılıklı olarak sanayi ürünlerinde uygulanan gümrük tarifeleri, eş etkili vergi ve miktar kısıtlamalarını kaldırılmışlardır. Söz konusu anlaşma tarım ürünlerini içermemektedir. 1992 yılında EFTA üye ülkeleri ile Türkiye arasında tarım ürünlerinin ticaretini kapsayan ikili anlaşmalar da yapılmıştır (Can, 2015).

1.3.2.3. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ)

KEİ, 25 Haziran 1992’ de İstanbul’da imzalanan ekonomik işbirliği anlaşmasının ürünüdür. Bölgesel bir örgütlenme olmasıyla birlikte Türkiye’nin öncülüğünde Karadeniz’e kıyısı bulunan Türkiye, Rusya, Bulgaristan, Ukrayna, Romanya, Gürcistan, Moldova ve kıyısı olmayan Ermenistan, Yunanistan, Azerbaycan ve Arnavutluk’un üye olduğu bir kuruluştur. Daha sonra Sırbistan ve Kuzey Makedonya’da KEİ’ye katılmıştır.

KEİ’nin amacı; ülkelerin coğrafi yakınlıkları, ekonomilerinin bütünleştirici özelliklerinden yararlanarak ülkelerin kendi aralarındaki bilimsel, ticari, ekonomik, teknolojik işbirlikleri sayesinde birliğe bağlı üye ülkeler arasındaki ekonomik refahın artırılması ve Karadeniz bölgesinin barış ve işbirliği ortamına dönüştürülmesi şeklinde hedeflenmektedir (Özgöker & Batı, 2017). Konumu itibariyle Batı Avrupa ile Orta Asya ve Orta Doğu ülkeleri arasında bir geçiş noktası olması, ekonomik işbirliğinin yanında kısa vadede siyasi bir işlevde olmasını da beraberinde getirmektedir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000).

Ekonomik olarak KEİ’yi kısa ve uzun olmak üzere iki vadede değerlendirmemiz gerekmektedir. Bunlardan ilki, kısa vadede üye ülkeler arasındaki işbirliğini ve ticareti arttırmak, ticareti serbestleştirmek, yatırımların artmasını sağlamak gibi ekonomiyi canlandıracak özellikler olmaktadır. İkincisi ise, uzun vadede üye ülkelerin ekonomik ilişkilerinin artırılması için mal, hizmet, sermaye gibi faktörlerin serbest dolaşımının sağlanacağı geniş kapsamlı bir serbest ticaret bölgesini oluşturmaktır (Batmaz, İrmış, & Durak, 2011).

1.3.2.4. Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA)

LAFTA, Latin Amerika ülkelerinin bölgesel işbirliğini sağlamak amacıyla 18 Şubat 1960 yılında Uruguay’ın başkenti Montevideo’da kurulmuştur. Kurucu üye

lkeleri Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Uruguay, Paraguay ve Peru'dur. LAFTA'ya 1961 yılında Kolombiya ve Ekvator, 1966 yılında Venezüella ve 1967 yılında da Boliviya katılarak toplam sayıları 11 üyeye ulaşmıştır.

LAFTA'nın kuruluş amacı; Latin Amerika lkeleri arasındaki ticaretin arttırılmasını, bölgenin geliştirilmesi ve kalkınmasını sağlamak, aynı zamanda ye ülkeler arasındaki ticaretin serbestleştirilmesi için sınırları geniş bir serbest ticaret bölgesi oluşturmaqtır. LAFTA, kurulduğundan itibaren güzel başarılar yakalamış olsa da bu başarı çok uzun süreli olmamıştır. Bu durum birliğin değer ve önemini kaybetmesine yol açmıştır. Bunun durumun sonucu olarak, LAFTA'nın 20 yıl içerisinde hedeflenen ticari faaliyetleri gerçekleştirememesi üzerine örgütün yeni bir sistem kurulması ihtiyaının olduğu gündeme gelmiştir. Bu sayede 1980 yılında süresi biten Montevideo Anlaşması ile LAFTA'ya son verilmiştir.

1980 yılında son verilen LAFTA'nın yerine Latin Amerika Entegrasyon Birliği (LAILA) kurulmuştur. LAILA, LAFTA'ya göre daha esnek bir yapıdadır ve uzun dönemde Latin Amerika ortak pazarının oluşturulmasını hedeflemektedir (Seyidoğlu, 2020). ye lkeler LAFTA'da yapılan hataları ve eksiklikleri yeni kurulan LAILA da yapmamaya zen göstermektedirler. LAFTA'da üyeler arasındaki gelişmişlik farklılıkları LAFTA'nın başarısız olmasına yol açmıştır. Bu hatayı LAILA'da telafi etmek için, ye ülkelerin gelişmişlik düzeyine zen gösterilerek daha uygun yönetmeliklere yer verilmiştir (Seyidoğlu, 2020).

1.3.2.5. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA)

1992 yılında ABD, Kanada ve Meksika arasında imzalanan antlaşma ile kurulan bu ticaret bölgesi, 1994 yılında uygulamaya girmiştir. NAFTA'nın kuruluşunun ye ülkelerin birleşmesinin ekonomik olarak pozitif etki yaratacağı dşnlmekteydi ve bölge ticaretinin gelişmesi açısından bir ihtiyaç doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Bu lkeler, daha öncesinde de serbest ticareti sağlayabilmek için girişimlerde bulunarak  arasında ticari bir zemin oluşturmuşlardır.

NAFTA lkeleri, GATT kuralları çerçevesinde kendi aralarında her türlü ticari engeli kaldırmak istemiştir. Anlaşmada sanayi ve tarım ürünlerinin gümrük vergileri, tarife ve miktar kısıtlamaları kaldırılmasına ek olarak sınai ve fikri mülkiyet haklarının

korunması, çevre korumacılığı, kara ve hava ulaşımı gibi hizmetler de anlaşma kapsamına girmektedir (Seyidoğlu, 2020). Üçüncü ülkelerle yapılan ticari faaliyetlerde ortak bir tarife bulunmamakta ve her ülke ulusal ekonomi politikasını kendi isteği doğrultusunda kullanabilmektedir. NAFTA, serbest ticaret anlaşmaları içerisinde en gelişmiş, en yenilikçi ve en başarılı entegrasyon örneklerinden birisidir. NAFTA'nın en önemli özelliklerinden diğeri ise gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birlikte hareket ederek bütünleşme sağlayabilmeleridir (Üzümcü & Dikkaya, 2007).

2017 yılında üye ülkeler tarafından, sektörel olarak yenilenme isteğiyle gerçekleştirilen müzakerelerin ardından, 2018 ve NAFTA'nın kuruluşunun 25. yılında, Amerika-Meksika-Kanada Anlaşması (USMCA), NAFTA'ya ek olarak genişletilen ve modernleştirilen hükümlerinin eklenmesiyle yeni halini oluşturmuştur. Yeni antlaşma, NAFTA yönetmeliklerine ek olarak sektörlerin geçerlilik sürelerinin de değiştiiği süt ürünleri, otomotiv sektörü, fikri mülkiyet hakları gibi alanları da içermektedir (Köse & Gültekin, 2019).

1.3.2.6. Asya ve Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)

APEC, dünyada kurulan ekonomik entegrasyonlar arasında en büyük ve ticaret hacmi en geniş olan ekonomik işbirliği örgütüdür. Genel merkezi Singapur'da yer almaktadır. Temel amacı ekonomik alanlar olmakla beraber, teknoloji, enerji ve iletişim gibi sektörlerde de önemli işbirliklerini kapsamaktadır (Dura, Atik, & Dumrul, 2015). Her ne kadar bu alanlarda öne çıksada, bölgesel tüm ekonomileri de içinde bulundurur. APEC nüfus yoğunluğu ve ticaret hacmi olarak çok büyük bir bölgeyi kapsamaktadır. Sekiz milyar dünya toplam nüfusunun yaklaşık 2,7 milyar kişin ve %34'ünün yaşadığı bu bölge, aynı zamanda dünya ticaretinin %45'ini gerçekleştirmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022).

1989 yılında Avustralya'da 12 ülkenin katılımıyla kurulmuştur. Üye ülkeler şöyledir: ABD, Japonya, Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, Güney Kore, Brunei, Malezya, Endonezya, Singapur, Filipinler ve Tayland. Üye ülkelerden özellikle ABD, Avustralya ve Japonya, APEC'in kurulmasında etkili olmuştur. Bunun sebebi şudur; APEC bölgesi, ABD için büyük önem taşımaktadır. ABD, Asya-Pasifik'te gelişen pazarı kaybetmek istememiştir çünkü APEC, ABD ticareti içinde %40'luk bir paya sahiptir (Seyidoğlu, 2020).

Bu örgüte sonradan katılan Çin, Tayvan, Meksika, Papua Yeni Gine, Hong Kong, Şili, Rusya, Peru ve Vietnam ile beraber günümüzde 21 üye ülkesi bulunmaktadır. Dünya üzerindeki entegrasyonlar arasında en büyük pazar özelliğini taşımakla birlikte, 21 üye katılımcı arasında farklılıklarla göze çarpar ve üye ülkeler arasında homojenlikten bahsedilemez. Sadece Asya bölgesinden üyeler yoktur, aynı zamanda üyelerin gelişmişlik düzeyleri arasında da farklılıklar bulunmaktadır (Özgöker & Batı, 2017). APEC'in yapılanmasına baktığımızda, üyeler üzerinde herhangi bir zorlayıcı, despotça nitelenecek bir tavırla karşılaşmayız. APEC, özgürlükçü ve yenilikten yana bir oluşumdur. Birlik içindeki kararların bağlayıcı bir yönü bulunmamaktadır.

APEC, 1994 yılında Asya-Pasifik bölgesini kapsayan ticaret ve yatırım planları çerçevesinde Endonezya'da liderlerin katılımıyla toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantı sonucuna göre en geç 2020 yılına hayata geçirilecek olan 'Asya-Pasifik'te uzun vadeli serbest, açık ticaret ve yatırım hedeflerini' temel alan ve bu kapsamdaki amaçlarına ulaşmalarında 'Bogor Hedefleri' adı verilen planı oluşturmuşlardır (Asia-Pacific Economic Cooperation, 2022).

APEC'in dünya ticaretinde en büyük ekonomilere sahip olan ABD ve Çin'i içinde bulundurması çok büyük avantaj sağlamaktadır. Yaklaşık 3 milyara yakın nüfusu bulunan APEC'in milli gelir düzeyi dünya milli gelirinin yarısından fazlasını oluşturmaktadır (Öztürk, 2020).

1.3.2.7. Güneydoğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN)

ASEAN, 1967 yılında 5 kurucu ülke olan Endonezya, Malezya, Singapur, Tayland ve Filipinler arasında imzalanan Bangkok Deklarasyonu ile kurulmuştur. ASEAN ilk 10 yıl içerisinde herhangi bir faaliyet göstermemiştir. ASEAN'ın yeniden işlerlik kazanmasına yol açan sebep Vietnam'ın bütünleşmesi olmuştur. ASEAN ülkeleri bu durumu kendilerine yönelik askeri bir tehdit olarak görmüşlerdir. ASEAN'ın yeniden işlev kazanma amacı; bölgesel olarak barış ve güvenlik ortamının oluşturulması ile birlikte bölgenin sosyo-kültürel gelişimini sağlamak, ekonomik işbirliklerinin artırılması ve bunlara bağlı olarak bölgesel siyasi bir örgütlenme ihtiyacıdır.

1984 yılında Brunei, 1995 yılında Vietnam, 1997 yılında Myanmar ve Laos ve son olarak 1999 yılında Kamboçya dâhil olmak üzere, üye sayısı 10'a yükselmiştir.

Merkezi Endonezya'nın başkenti olan Cakarta'da yer almaktadır. Her yıl karar mekanizması olarak ASEAN ülkelerinin devlet başkanlarının katılımıyla ASEAN zirvesi oluşturulur. Bu zirvelerde ülke ekonomilerinin mevcut durumlarını iyileştirme yönünde önemli kararlar alınır.

ASEAN'ın attığı en önemli adımlardan birisi, 1992 yılında Singapur'da ASEAN Serbest Ticaret Antlaşması'nın (AFTA) imzalanmasıdır. Bu antlaşmayla, ASEAN serbest ticaret bölgesinin kademeli olarak kurulmasına karar verilmiştir (Kaya, 2020). 2020 yılında gerçekleşen 37. ASEAN Liderler Zirvesi kapsamı gereğince, Asya-Pasifik bölgesindeki 15 ülke arasında dünyanın en büyük serbest ticaret anlaşması olan Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (RCEP) imzalanmıştır. 8 yıl süren müzakerelerin ardından ASEAN ülkeleri ile Avustralya, Çin, Japonya, Güney Kore ve Yeni Zelanda arasında anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşma sonunda Çin'in bölgedeki ekonomik hâkimiyetinin artacağı öngörülmüştür (Euronews, 2022). ASEAN jeopolitik olarak önemli bir bölge olmanın yanında ekonomik ve siyasi olarak güçlü aktörler arasındadır. ASEAN'ın çevresinde yer alan güçlü ekonomilerle kurmuş olduğu ikili ticaret antlaşmaları ve siyasi diyaloglarını güçlendirmesi, birlik için pozitif etki yaratmakta ve birliğin gelişmesinde ve büyümesinde etkili olmaktadır.

1.3.2.8. İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)

OECD, kurulmadan önce II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa ekonomilerinin iyileştirilmesi için ABD'nin Marshall Planı kapsamında, Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OEEC) kurulmuştur. OEEC'nin zaman geçtikçe işlevini yitirmesi üzerine 14 Aralık 1960'ta OEEC iptal edilmiş ve yerine benzer işlevleri icra etmek için OECD kurulmuştur. 1961 yılında yürürlüğe giren OECD, OEEC'nin devamı niteliğindedir (OECD, 2022). OECD'nin Türkiye dâhil olmak üzere 20 kurucu üyesi bulunmaktadır. 1990'lı yıllardan itibaren birliğe yeni üyeler de katılım sağlamışlardır. 2022 yılı itibarıyla OECD'nin toplamda 38 üye ülkesi bulunmaktadır. OECD'nin birlik içindeki kapsamlı ve bağlayıcı kararlar almak yetkisine sahip en üst mevkisi Konsey'dir.

OECD bütün batılı sanayi ülkelerini ekonomik işbirliği ve yardımlaşmayı sağlamak amacıyla bir çatı altında toplayan uluslararası bir kuruluş olmuştur (Can, 2015).

OECD üye ülkeler arasında işbirliği sağlanması, ekonomik büyüme, yatırım, sosyal standartların yükseltilmesi, üye ülkelerdeki istihdamın sağlanması ve artırılması, mali dengelerin korunması gibi amaçlar kapsamında faaliyetler yürütmektedir. Bunun yanında, OECD'nin çevre, bilim, eğitim ve enerji gibi konularda da araştırma ve iyileştirme çalışmaları yaptığı bilinmektedir (Seyidoğlu, 2020). OECD üye olmayan ülkeler ile de işbirlikleri ve dayanışmalar yürütmektedir. AB ve EFTA, OECD'ye bağlı alt gruplardaki bölgesel sınıflandırmalar içinde yer almaktadır. OECD, dünyanın en büyük ekonomilerinin de içinde bulunduğu Çin, Hindistan, Güney Afrika, Brezilya ve Endonezya gibi bazı ülkeler ile ana ortaklıklarını sürdürmektedir. Bu ekonomik ortaklıklar ve OECD üye ülkeleri ekonomileri dünya ticareti içerisinde yaklaşık %80'lik kısmı kapsamaktadır (OECD, 2022). OECD üye olmasalar da sanayileşmekte olan ülkeleri destekler ve onlarla sürekli bir iletişim sağlar. Ülkelerin ekonomileriyle yakından ilgilenir ve aynı zamanda, dünya ekonomik koşulları, para piyasaları, küreselleşme gibi konuların ulusal ekonomilere nasıl etkilerinin olacağına araştırmalarını yapar.

OECD üyeleri için ortak karar ve tutumların uygulanmasında Sekizler Grubu (G-8) adı verilen, sekiz büyük sanayileşmiş ülkenin etkisi oldukça büyüktür. Bu ülkeler ABD, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Kanada ve Rusya'dır (Dura, Atik, & Dumrul, 2015).

Tablo 1: OECD Ülkeleri

KURUCU ÜLKELER	KATILAN ÜLKELER
ABD	JAPONYA (1964)
ALMANYA	FİNLANDİYA (1969)
AVUSTURYA	AVUSTRALYA (1971)
BELÇİKA	YENİ ZELANDA (1973)
DANİMARKA	MEKSİKA (1994)
FRANSA	ÇEK CUMHURİYETİ (1995)
HOLLANDA	MACARİSTAN (1996)
İNGİLTERE	POLONYA (1996)
İSVEÇ	GÜNEY KORE (1996)
İSVİÇRE	SLOVAKYA (2000)
İRLANDA	SLOVENYA (2010)
İSPANYA	İSRAİL (2010)
İTALYA	LETONYA (2016)
İZLANDA	LİTVANYA (2018)
KANADA	KOLOMBİYA (2020)
LÜKSEMBURG	KOSTA RİKA (2021)
NORVEÇ	
PORTEKİZ	

TÜRKİYE
YUNANİSTAN

Kaynak: (OECD, 2022)

ENTEGRASYON ÖRNEĞİ OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ (AB)

1.4.1. Avrupa Birliği Tarihçesi

Avrupa bütünleşmesini oluşturacak düşünce köklerinin ilk oluşumlarının Eski Yunan ve Roma İmparatorluğu'na kadar uzandığı bilinmektedir. Çok bilinmeyen bu fikir akımı özellikle XI. Yüzyıldan sonra Voltaire, Kant, J. J. Rousseau, Montesquieu gibi dönemin ünlü filozofları arasında daha çok yaygınlaşmaya başlamış, Avrupa'nın birleşmesi temalı eserler kaleme alınmıştır (Alakel, 2015). Fransız siyasi yazar Emeric Cruce de eserinde Avrupa birleşmesiyle gümrüklerin azaltılmasını, bu sayede uluslararası ticaretin işlevselliğinin artacağını ve birliğe karşı oluşacak dış tehditlerde birliğin ortak askeri güç kullanma hakkının olmasını savunmaktadır (Canbolat, 2017). Zira, Avrupa devletlerinin birleşmesinin ekonomik serbestleşmeyi de kapsamı birliğin daha başarılı ve geniş kapsamlı bir bütünleşme oluşturacağını göstermektedir.

Avrupa bütünleşmesindeki ana düşünce Avrupa ülkelerinin ortak bir ulus adıyla birleşmesine bağlı olarak Avrupa bölgesinin bir bütün olarak hareket etmesi ve bu sayede bölgede kalıcı bir barışın sağlanabileceğidir (Ağır & Ağır, 2017). Avrupa bütünleşmesi önceleri sadece filozoflar arasında bir düşünce akımı olurken, bu düşünceler yaygınlaşarak popülaritesi artmış ve devlet adamları tarafından siyasi hedef olarak kullanılmıştır. Devlet politikası haline gelen Avrupa'yı birleştirme fikri, dönemseller olarak uygulamaları farklı olsa da amaçları aynı sayılan Napolyon, Hitler gibi devlet adamları tarafından uygulamaya koyma girişimleri olmuştur (Mor, 2010). Bu girişimler büyük başarılarla ulaşamamıştır fakat Avrupa'da ve tüm dünyada Avrupa birleşmesi algısı oluşturmuştur.

AB'nin kuruluşuna giden en önemli adım II. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa ülkelerinin zayıflayan ekonomileri, savaşın yaşatmış olduğu siyasi ve sosyal yorgunluğun yanında, ABD ve Sovyetler Birliği çekişmesinin arasında kalması, ekonomik ve siyasi yönden Avrupa ülkelerini baskı altında bırakmıştır (Doğan & Uğur, 2018). Bu durum, Avrupa devletlerinin milliyetçi duygularını öne çıkarmış ve kendi aralarında bir örgütlenme

ihtiyacını doğurmuştur. Ayrıca iki büyük savaştan sonra yeni bir dünya savaşının yaşanmaması için devletlerarasındaki önlemlerin alınması ve barışın uzun soluklu olmasını sağlamak istemişlerdir. Diğer büyük bir sebep ise Avrupa ülkelerinin kendi arasında uzlaşa sağlayamamasından dolayı, sürekli bir savaş çıkabilme riskinin bulunmasıdır. Bu dönemde özellikle Fransa ve Almanya arasında gerginlikler artıyor ve Almanya tehlikeli bir tehdit olarak algılanıyordu (Mor, 2010). Bu konuyla ilgili çalışmalar yürütmeye başlayan Fransa, önemli bir bürokrat olan Jean Monnet tarafından hazırlanan Schuman Planı'nı devreye sokmuştur. 9 Mayıs 1950 tarihinde Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın açıkladığı plana göre, devletlerin savaş sanayisinin hammaddeleri olan kömür ve çelik üretiminin ve kullanımının uluslararası bir kuruma devredilmesi gerekmektedir (Ökmen & Canan, 2009). Bu kurumun silahlanma üzerinde denetlemelere başlaması devletlerin karşılıklı savaş ortamı yaratmalarına engel oluşturmaktadır. Schuman Planı'na göre diğer bir çözüm önerisi de Avrupa bütünleşmesinde Almanya'ya karşı ayrımcı bir tutum sergilenmeyip ülkeyi bütünleşme sınırları içinde tutmaktır (Alganer & Çetin, 2007). Schuman Planı, bu öngörü ve planlamalarla, Avrupa bütünleşmesini sağlam temeller üzerinde oturtma amacı taşımaktadır. Savaşlardan dolayı ağır hasarlar alan Avrupa ülkelerinin, Schuman Planı'na destek vermemek gibi bir durumu söz konusu olmamıştır. Her Avrupa ülkesinin desteklemek amacı farklı olsa da ortak bir görüş içinde Schuman Planı-desteklenmiştir.

Schuman Planı'na göre ilerleyen Avrupa ülkelerinin bundan sonraki adımı, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kurmak olmuştur. İlk olarak hammadde sektörünün ekonomi alanında işbirliği içine girmek isteyen devletler, daha sonra siyasi ve sosyal alanlarda gelişmeler göstererek günümüzdeki haliyle çok büyük bir ekonomik blok haline gelmiştir.

1.4.2. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)

AB yolunda ilk ciddi adım olarak bilinen bu ekonomik topluluğun kurulması için, 18 Nisan 1951 yılında Fransa ve Almanya'nın önderliğinde Benelüks ülkeleri olarak adlandırılan Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve Hollanda arasında Paris Anlaşması imzalanmıştır. 1952 yılında yürürlüğe giren Paris Anlaşması'yla AKÇT kurulmuştur.

Paris Anlaşması, Almanya ve Fransa arasında iki önemli sanayi ve enerji kaynağı olan, kömür ve çelik sektörlerinin birleşmesinin, üst düzey bir organ tarafından yönetilmesi gerektiğini esas alarak oluşturulmuştur. Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra, Schuman Planı'nı tasarlayan bürokrat Jean Monnet'in başkanlığını üstlendiği, bütünleşmeyi yönetecek olan uluslararası yetkisi bulunan 'Yüksek Otorite' kurulmuştur (Alganer & Çetin, 2007).

AKÇT'nin kuruluş amacı; Almanya ve Fransa arasındaki gerilimi azaltarak taraflar arasındaki ilişkileri kontrol altında tutmak ve savunma sanayinin temel kaynakları olan kömür ve çelik endüstrisinde üretimden pazarlanmasına kadar olan süreçte uluslararası bir kuruluş tarafından denetim altına alınarak muhtemel bir savaş riskini ortadan kaldırmaktır. Bu şekilde Avrupa bölgesinde kalıcı bir barış ve refah ortamının oluşturulması hedeflenmiştir. AKÇT'nin diğer bir amacı ise Avrupa bölgesindeki demir-çelik sektörünü genişleterek üretimin artırılması ve bu şekilde istihdamın sağlanabilmesidir (Erkmen, 2019).

AKÇT ile atılan bu büyük adımın önemi şudur; ilk defa dünya üzerinde devletler kendi istekleriyle yetkilerini uluslararası bir kuruluşa bırakmışlardır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). Ayrıca bu sayede üye ülkeler arasındaki sınırların kaldırılıp ortak ekonomik işbirliği ortamı oluşturulmuştur. AKÇT ilk olarak ekonomik bir birlik olarak kurulmuş olsa da başarılı olunduğu takdirde, siyasi birliğin de sağlanarak, bugün işlevsel hale gelmiş olan modern AB'nin kurulması hedeflenmiştir.

1.4.3. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM)

AKÇT kurulduktan sonra, kömür ve çelik alanında başarılı bir süreç izlemiş ve hedefine ulaşmıştır. Bunun sonucunda Avrupa ülkeleri ekonomik olarak sadece kömür ve çelik sektörlerinde değil sermaye, mal, hizmet ve işgücü gibi faktörlerin de serbest dolaşımının olacağı daha kapsamlı bir ortak pazar ve siyasi bütünlük oluşturulmasını istemişlerdir (Ağır & Ağır, 2017).

1955 yılında Messina Konferansı sırasında, taraflar arasında çalışmalar yapılması üzerine görüş birliğine varılmıştır. Dönemin Belçika Dışişleri Bakanı Haul-Henri Spaak önderliğinde kurulan bir komite, daha ileri derece birliğin oluşturulması

konusunda rapor hazırlamış ve uygunluk durumunun tespiti yapılan raporunu sonraki yıl taraflara sunmuştur (Kaya & Aydın, 2013).

Spaak Komitesi'nin raporundan sonra, 1957 yılında AKÇT'nin üye ülkeleri arasında İtalya da imzalanan Roma Antlaşması'nın 1958 yılında yürürlüğe girmesiyle beraber, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) kurulmuştur. AET'nin amacı da aynı AKÇT'nin benimsediği amaç gibi, ekonomik olarak ortak bir pazarın oluşumundan sonra, Avrupa ülkelerinin ortak siyasi bir entegrasyon sağlanmasını hedeflemektedir.

EURATOM'un temel amacı, 1956 yılında Ortadoğu'da yaşanan Süveyş Krizi nedeniyle oluşan petrol ihtiyacını toparlamak ve alternatif enerji kaynaklarının kullanılmasına olanak sağlamaktır (Kıraç & İlhan, 2010). Aynı zamanda nükleer enerji kaynaklarının barışçıl bir ortamda ve ülkelerin kontrolünde güvenliğin sağlanarak kullanılmasıdır. EURATOM, AET'den bağımsız olarak kurulmuş ve tüzel bir kişiliğe sahiptir (Erkmen, 2019).

1965 yılında üye ülkelere imzalanan ve füzyon veya birleşme antlaşması olarak bilinen Bürüksel Antlaşması ile AKÇT, AET ve EURATOM tek bir topluluk adı altında toplanmıştır. Bu üç kuruluşun birleşmesiyle ortak bir bütçe kullanılmasına karar verilmiş bununla beraber tek bir konsey ve komisyon oluşturularak örgütler artık Avrupa Toplulukları (AT) ismiyle birleşmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). Bu birleşmeden sonra AT, daha derin bir örgüt şekline dönüşmüştür.

AVRUPA TOPLULUKLARI (AT)

AT çatısı altında toplanan birliğin ilk icraatı 1968 yılında üye ülkeler arasındaki gümrük birliğini sağlamak olmuştur. Bu birlik sayesinde ülkelerin gümrük sınırlarının ortadan kaldırılmış ve ortak bir pazar oluşturularak ekonomik bütünleşme açısından önemli bir adım atılmıştır. AT'nin istediği bütünleşmenin ekonomi açısından büyük fayda getireceği düşünülürken, daha sonraki yıllarda bu beklenen ortak pazar bölgesi oluşturulamamıştır. Arzulanan ortak pazarın oluşmasının önündeki en büyük problem tarife dışı engellerin kaldırılmasındaki uzlaşmanın sağlanamamasıdır (Ağır, 2010).

İngiltere'nin 1963 ve 1967 yıllarında AT'ye üyelik için başvuru yapması da birlik içinde karmaşıklığa sebep olmuştur. Ezeli rakibi İngiltere'nin birliğe girmesini

istemeyen Charles de Gaulle yönetimindeki Fransa, bu başvurulara sıcak bakmamış ve ikisinde de birlik içinde tek başına veto hakkını kullanarak bu ülkenin AT'ye girmesini engellemiştir. Fransa, birlik içindeki liderlik vasfının eksileceğini düşünmüş ve İngiltere'yi tehdit olarak görmüştür (Kaya & Aydın, 2013).

1970'li yıllarda AT içinde bir duraklama dönemi yaşanmıştır. AT ekonomisi gerilemeye başlamış, piyasada hammaddeye ulaşmak zorlaşmış, ekonomik verimlilik düşmüş ve aynı zamanda ülkelerin kendi iç pazarlarını korumaya yönelik milliyetçi tutumlar oluşmaya başlamıştır. Ekonomik etkilerin yanında sosyal diyalogu zayıflatıcı etkiler de AT'nin gerilemesine yol açmıştır. AT'nin ilk yıllarında, üye ülkelerin muhalefet olması, oluşan yıkıcı rekabet ortamı, üyelerin aralarındaki ideolojik farklılıklar gibi etkenler, AT'nin gelişmesini ve derinleşmesini yavaşlatmıştır (Dinan, 2005).

Bu durumda AT'ye yeni bir soluk getirme ihtiyacı doğmuş ve Avrupa piyasalarının yavaşlayan ekonomisini canlandırmak için yeni atılımlara ihtiyaç duyulmuştur.

1.5.1. Avrupa Tek Senedi

1980'li yılların başında dünya üzerinde ekonomik gidişatın kötüleşmesi ve hammadde yetersizliği gibi olumsuz etkiler sonucunda Avrupa ülkeleri arasında ciddi bir telaşa sebep olmuştur. Bu sebeple AT için başarılı bir hamle olan Avrupa Tek Senedi 1986 yılında üye ülkeler tarafından imzalanmış ve 1987 yılında da yürürlüğe girmiştir.

Bu sayede AT, ekonomik alanı genişletmek ve canlandırabilmek için daha önce imzalanmış olan Roma Antlaşması'nı yeniden kapsamlı bir şekilde düzenleyip maddelerini daha esnek hale getirmiştir. Bu antlaşmadan sonra ülkeler arasındaki mal, sermaye ve hizmetlerin engelsiz bir şekilde serbestçe dolaşımı sağlanmış ve bu şekilde coğrafi sınırlar kaldırılmıştır (Erkmen, 2019). AT'nin hedefi olan tek pazar oluşturma mantığı, beraberinde sosyal politika ve teknoloji gibi alanlarda da birleşmeyi getirmiştir (Kaya & Aydın, 2013). AT ülkelerinin piyasalarını tamamen bütünleştirerek tek bir pazar oluşturmak düşüncesi, topluluk ülkeleri için oldukça cezbedici ve akılcı bir çözüm olmuştur. Bu sayede topluluk, kuruluştaki amaçlarını hayata geçirmek için gereken çabayı göstererek hedefine bir adım daha yaklaşmıştır.

1.5.2. Maastricht Antlaşması

Avrupa Birliği Antlaşması olarak da bilinen bu kontrat, Hollanda'nın Maastricht kentinde 1992 yılında imzalanmış ve 1993 yılında yürürlüğe girmiştir. Kurucu anlaşmalar içindeki Roma Antlaşmasındaki maddeler genişletilerek yeniden düzenlenmiştir. Uluslararası dengelerin sürekli değişmesi, birliğin yeni katılan üye devletler sayesinde coğrafi olarak genişlemesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Avrupa sınırları içerisindeki doğu-batı olarak ayırım yapılan bölgelerin birleştirilmesinin önem arz etmesine bağlı olarak, Avrupa Toplumu ülkeleri bu anlaşma ile bugünkü AB amacına ulaşmak için yapısal değişikliklere gitmiştir (Tepeli & Aydın, 2015).

Bu yüzden, Maastricht Antlaşması'nın önemi çok büyüktür ve yapısal birçok değişikliğin yapılması bu anlaşma ile gerçekleşmiştir. Roma Antlaşmasındaki ilgili 2. Maddede yer alan amaçlar değiştirilmiş ve ortak politikalar oluşturulmuştur (Kıraç & İlhan, 2010). Birlik üye devletlerin ekonomik birleşmesinin yanında, bu anlaşma siyasi ve parasal birliğin sağlanmasını da mümkün kılmıştır. Avrupa bölgesinde sosyal, siyasi ve iktisadi alanlarda barış dolu ve güvenli bir entegrasyon ortamı oluşturmak istenmiştir. Antlaşmaya göre 1999 yılına kadar hem tek para sistemine geçiş yapmak, hem de ortak Avrupa vatandaşlığının oluşturulması gerçekleşecektir (Tepeli & Aydın, 2015). Maastricht Antlaşması'nı özel kılan diğer bir husus, birliğin tek para sistemine geçmesi olmuş ve dolayısıyla birlik içinde hem ekonomik hem de parasal birliğin oluşması sağlanmıştır. Maastricht Antlaşması'ndan sonra birliğin yeni ismi günümüzdeki adıyla Avrupa Birliği olmuştur. AB oluşturulduktan sonra, işleyiş ve yapısında da değişiklikler yapılmıştır. Düzenlenen yeni Maastricht Antlaşması'na göre AB, üç sütun üzerine kurulmuştur. İlk sütun, mevcut durumda süregelen AT, yani Ekonomik ve Parasal Birlik ile ilgili konuları kapsamaktadır. Amacı; üye devletler arasındaki ekonomik birleşmelerle Avrupa iç pazarının oluşmasını sağlamaktır. İkinci sütun, birliğin dış politikada yetersiz durumda kalmasından dolayı, yeni eklenen Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) ile üye ülkelerin uluslararası alanda işbirliği içinde olmalarını hedeflemektedir (Doğan & Uğur, 2018). Üçüncü sütun ise, adalet ve içişlerinden alanlarında üye ülkelerin vatandaşları için daha adil ve güvenli bir alan oluşturmayı kapsamaktadır.

Maastricht Antlaşması ile istenen ekonomik ve parasal birlik sağlanmıştır. Bu anlaşmayla beraber AB'ye üye ülkeler arasında vatandaşların serbestçe dolaşımının da

sağlanması önemli bir düzenlemedir. Hedeflenen bu siyasi yapının oluşabilmesi için her sütunla ilgili yenilemeler, geliştirmeler ve düzenlemeler yapılarak, AB'nin Avrupa ülkeleri arasındaki birliği her alanda sağlama çalışmaları devam etmiştir.

1.5.3. Kopenhag Zirvesi

22 Haziran 1993 tarihinde Danimarka'nın başkenti Kopenhag'ta yapılan zirvede, Doğu Avrupa ülkelerinden gelen üyelik başvurularının artmasına binaen AB'nin genişleme politikaları değerlendirilmiştir. Bu genişleme politikalarındaki değişimlere göre AB, Doğu Avrupa ülkelerini bünyesine alabilme ve birliğin genişlemesinin yolunu açmıştır. Bunun yanında, AB üyeliğinin gerçekleşmesini isteyen aday ülkelerin yerine getirmesi gereken bazı şart ve kriterler de bu zirvede belirlenmiştir. Belirlenen kriterler üç başlık altında toplanmıştır. Aday ülkelerin üyelik almak için taşıması gereken bu kriterler siyasi, ekonomik ve topluluk müktesebatına uyum olarak sonuçlanmıştır (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2022). Siyasi, ekonomik ve müktesebat uyum kriterlerine göre, AB'ye üye olacak ülkenin; hukuk devleti ve demokratik bir yönetiminin olması, azınlıklar ile ilgili bir ayrımcılığın yaşanmaması, insan haklarının üstünlüğü gibi durumlara özenle uyulması ve istikrarlı davranılması gerekmektedir. Aday ülkenin pazar ekonomisinin aktif bir şekilde işlemesi ve AB içindeki rekabet ortamına ve piyasa gücüne karşı güçlü bir konumda yer alabilmesi de gerekmektedir. Tüm bunlara ek olarak AB'nin siyasi, ekonomik ve parasal birlik gibi üyelik yükümlülüklerine uyum sağlayarak uygulanması gerekmektedir. Aday ülkeler AB ile sürdürülecek ortak anlaşmalar ve ticari ilişkilerde belirlenen şartlara uyum sağlamak yükümlülüğündedir (Çağlan, 2002).

1.5.4. AT/ AB Genişleme Dönemi

AT kurulduktan sonra Avrupa'nın bütünleşmesini sağlamak için gösterilen çabalar ticari, siyasi ve sosyal açıdan devletlerin lehine işleyecek olması yönüyle üye olmayan ülkeleri de cezbetmiştir. AT'nin yürütmekte olduğu politikalar sonucunda başarılı gelişmeler yaşanmıştır. Bu durumda AT diğer ülkeler arasında da sempati kazanmış ve üye olmayan devletler birliğe dâhil olmak istemiştir. Genişleyerek sürdürülen siyasi politikalar, AT'nin daha küresel bir güç haline gelmesini sağlamıştır.

Tablo 2: AB Ülkeleri

Kurucu Ülkeler – 1957	Almanya, Lüksemburg, Hollanda, Fransa, İtalya, Belçika
Birinci Genişleme – 1973	İngiltere, Danimarka, İrlanda
İkinci Genişleme – 1981	Yunanistan
Üçüncü Genişleme – 1986	Portekiz, İspanya
Dördüncü Genişleme – 1995	İsveç, Finlandiya, Avusturya
Beşinci Genişleme – 2004	Çek Cumhuriyeti, Estonya, Kıbrıs, Litvanya, Letonya, Malta, Macaristan, Polonya, Slovakya, Slovenya
Altıncı Genişleme – 2007	Bulgaristan, Romanya
Yedinci Genişleme – 2013	Hırvatistan

Kaynak: Araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Birliğin ilk genişlemesi 1973 yılında İngiltere, Danimarka ve İrlanda devletlerinin tam üyeliğinin sağlanmasıyla oluşmuştur. İngiltere birliğin temeli olan AET'nin kurulduğunda topluluğa katılıma sıcak bakmamış olsa da daha sonra üye olmak istemiştir.

İkinci genişlemesi ise topluluğun güney tarafına olmuştur. 1981 yılındaki katılım sürecinde Yunanistan'ın üye olmasıyla birlikte üye sayısı 10'a yükselmiştir. Yunanistan'ın üye olmasıyla birlik, Balkanlara doğru ilerlemiştir (Akşemsettinoglu, 2011).

Üçüncü genişleme safhasına baktığımızda, AT'ye 1986 yılında İspanya ve Portekiz kabul edilmiştir. İspanya ve Portekiz diğer üye ülkelerden Yunanistan'a göre daha güçlü ekonomik güce sahipken Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya'ya göre daha güçsüz ekonomiye sahiptir. Diktatörlük ile yönetimden demokrasiye geçmeleriyle üyelik kazanan bu iki ülke barış ve demokrasinin gelişmesini sağlamak gibi siyasi sebeplerden dolayı tam üyelik alabilmişlerdir (Eren, 2014).

AB'nin dördüncü genişlemesi 1995 yılında Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın üyeliğe kabulü ile gerçekleşmiştir. Üç ülkenin de katılmak istemesine, uluslararası düzenin değişmesi, savaşın getirmiş olduğu siyasi ve ekonomik problemler ve değişen dünyada küreselleşme baskısı gibi sebepler rol oynamıştır (Eren, 2014). Bu ülkeler, ekonomik ve gelişmişlik düzeyi açısından birliğin genel şartlarını taşımalarından dolayı,

üyelikleri hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Böylece dördüncü genişlemenin sonucunda, birliğin toplam üye sayısı 15'e yükselmiştir.

AB tarihinde beşinci genişleme en kapsamlı olanıdır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber, özellikle eski Varşova parktı ülkeler, birliğe daha çok ilgi göstermiştir. Bu süreçte birlik, eski SSCB üye ülkelere ekonomik ve siyasi destek göstermiştir. 2002 yılındaki Kopenhag Zirvesi'nden sonra yaşanan bu genişleme diğerlerinden farklı bir boyuttadır. Yeni yöntem gereği, bu katılım sürecinde Kopenhag Kriterleri'nde belirtilen şartlara en hızlı adapte olabilen orta ve doğu Avrupa ülkelerinin iki dalga şeklinde tam üyelikleri gerçekleşmiştir. 1997 yılında Çek Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs, Polonya, Slovenya, Macaristan ve Estonya ilk dalga ülkelerini oluşturarak müzakerelere başlanmıştır. Ardından 1999 yılında, ikinci dalga ülkeleri adıyla ilk dalgaya kıyasla daha az gelişmiş ülkeler olan Bulgaristan, Romanya, Letonya, Litvanya, Malta ve Slovakya katılım müzakerelerine başlamıştır. 2004 yılında müzakerelerin sonlanması sonucu anlaşmalarda başarılı bulunmayan Bulgaristan ve Romanya hariç, diğer 10 aday ülke birlikte birliğe tam üye olmuşlardır. Yeni katılan ülkeler ile birlikte birliğin coğrafi sınırları doğu tarafına genişleyerek, Rusya sınırlarına kadar uzamıştır (Dura, Atik, & Dumrul, 2015). Bu genişlemenin birlik açısından önemi büyüktür. Yüzölçümü ve nüfusunun artmış olması, birliğin uluslararası boyutta küresel faktör olarak ne denli büyük bir alan kapladığını göstermektedir. Avrupa ülkeleri açısından bu kadar büyük bir genişlemenin yapılması demokratik rejimleri ve piyasa ekonomisine geçilmesi sebebiyle kıtada rahatlama yaşanmış ve üye ülkelerdeki refah seviyeleri artmıştır (Ağır, 2010)

2007 yılında ise Bulgaristan ve Romanya'nın birliğe tam üyelikleri gerçekleşmiştir. Birliğin balkanlara doğru genişlemesindeki en önemli amaçlardan birisi, bahsedilen bölgede yaşanan istikrarsızlığın önüne geçmeye çalışarak birliğin dış güvenliğinin de bu vesile ile korunmasıdır (Erkmen, 2019).

Son genişleme ise, 2013 yılında Hırvatistan'ın AB'ye kabulü ile gerçekleşmiştir. Bu sayede birliğin toplam üye sayısı 28 olmuştur.

2020 yılında Birleşik Krallık'ın Brexit referandumu ile AB'den ayrılma kararı üzerine, birliğin üye sayısı tekrar 27'ye düşmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

2. LİTERATÜR TARAMASI

AB ve Türkiye ilişkileri hakkında literatürde oldukça geniş içeriklere ulaşabiliriz. AB ve Türkiye'nin ilişkileri uzun yıllardır devam ettiği için henüz sabit bir dengenin sağlanamamasından dolayı inişli çıkışlı bir ilişkiden bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla pek çok alanda araştırma yapılmış olması olağandır. Bu bölümde konumuz ile ilgili objektif olarak hazırlanan ve zengin bilgi içeriğine sahip olan kaynaklar derlenmiştir.

Aktaş ve Kaplan (2020), AB'nin üçüncü ülkelerle Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzalamasından sonra GB kapsamında Türkiye'nin bu ülkelerin bazılarıyla STA imzalamasının Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki asimetrik etkisine değinmişlerdir. Araştırmaya göre STA'ları siyasi bir politika haline getiren AB'nin hedefleri ihracat ağını genişletmek, istihdamı arttırmak ve üçüncü ülkeler ile ticari ilişkilerini ilerletmek bu şekilde ikili ekonomik anlaşmaların ticaret saptırıcı etkisinin önüne geçmeyi amaçlamaktadır. AB'nin siyasi politikası bu yönde olurken AB'nin büyük ticaret ortaklarının Türkiye ile STA imzalama konusunda isteksiz davranmaları da beklenenin aksine ticaret sapma etkisi göstermektedir. Araştırmacılara göre, GB kapsamı gereği üçüncü ülkelerin Türkiye pazarına vergi muafiyetinden yararlanarak giriş yapmasının üçüncü ülkeler açısından avantaj yarattığı vurgulanmıştır. Aktaş ve Kaplan (2020) çalışma yöntemi olarak AB'nin STA imzalamış olduğu fakat Türkiye ile STA imzalamayan ülkelerden olan Güney Afrika ve Meksika'dan Türkiye'ye en fazla ithal edilen ürün grupları üzerinde incelemeler yapmış ve ticaret sapmasının büyüklüğünü ölçmüşlerdir. Araştırma sonucunda oluşturulan verilere göre, ithalatta düşük vergili olan mal gruplarında ticaret sapmasının düşük seviyede seyrettiği fakat yüksek vergili mal gruplarında ticaret sapmasının yüksek seviyelere çıktığı ortaya koyulmuştur. Ticaret sapmasının önüne geçebilmek için Türkiye tarafından 2012 yılında ek gümrük vergisinin getirilmesinden sonra ticaret sapması oranlarının gerilediği tespit edilmiştir fakat araştırmacılara göre GB'nin modernizasyonu kapsamında AB ile STA imzalayan ülkelerin Türkiye ile de imzalamak zorunluluğu getirilmesi önerilmiştir.

Kalaycı (2017) benzer bir çalışma olarak imzalanan STA'ların Türkiye'nin dış ticaretini nasıl etkilediğini karşılaştırmalı üstünlükler endeksi (RCA) metoduyla analiz etmiştir. RCA endeksi yardımıyla oluşturulan bu çalışmanın sonucuna göre, Türkiye bazı mal gruplarında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olurken diğer mal gruplarında karşılaştırmalı dezavantaja sahip olmaktadır. Kalaycı (2017)'ye göre, GB'nin güncellenmemesine bağlı olarak ticareti önleyici pratiklerin ortadan kaldırılmaması durumunda güncel protokolün Türkiye için önemli derecede dış ticaret açıklarına yol açacağı beklenmektedir.

Hatıplı (2011), GB'nin Türkiye ekonomisindeki etkilerini araştırmış, GB'nin yarattığı statik ve dinamik etkilerin üzerinde durmuştur. Araştırmacı, GB'nin Türkiye için olumlu ve olumsuz etkilerini ele almış bu şekilde araştırma sonucunu çift yönlü olarak değerlendirmiştir. Hatıplı (2011), GB'nin ilk yıllarında ticaret hacmini artırıcı etkisinin olduğunu belirtmiş olsa da Türkiye'nin ithalat artışının ihracat artışına göre daha hızlı arttığını bu durumda AB ile ikili ticaretimizde dış ticaret açıklarına yol açtığını ve Türkiye'nin dış ticaretinde yapısal değişiklikler yaşandığının altını çizmektedir. Diğer yandan GB'nin AB ile ticaretimizde ticaret yaratıcı etkisi olurken, AB dışı ülkelerden AB'ye ticaret saptırıcı etkisi olduğunu vurgulamaktadır. Araştırma sonucuna göre, AB'ye üye olmadan GB'ne giren ilk ülke olan Türkiye'nin, AB üyelik yükümlülüklerini yerine getirme sorumluluğu bulunmakta fakat AB'nin Türkiye ile ilgili alacağı kararlarda Türkiye'nin söz hakkı bulunmaması büyük bir problem yaratmaktadır. Araştırmacı Türkiye'nin yaşadığı zorlukların bununla sınırlı kalmadığını aynı zamanda GB'nin taraflara karşılıklı şekilde fayda sağlayabilmesi için Türkiye'ye AB tarafından yapılması gereken mali desteğin beklenildiği gibi ilerlemediğini fakat zorlayıcı bütün koşullara rağmen Türkiye'nin sağlam kalabildiğinin de bir başarı olduğunu ifade etmiştir.

Hobikoğlu (2007), GB'nin ekonomik etkilerini ele almış GB'nin statik, dinamik ve ticari hadler etkilerini açıklamış ve GB'nin söz konusu ülkeye hangi etkileri yaratabileceğinin üstünde durmuştur. Araştırmacı, GB'nin Türkiye üzerindeki etkilerini incelemiş ve GB'nin fayda sağlayıp sağlamadığının analizini yapmıştır. Bunun sonucunda Türkiye AB'ye üye olmadan GB'ne girdiği için her türlü olanaktan kısıtlanması söz konusudur. Hobikoğlu (2007), GB'nden sonra ithalat ve ihracatın gidişatı yönünde AB'ye ihracatta büyük bir artış yaşanmadığını fakat ithalatın ciddi bir şekilde arttığını belirtmiştir. Türkiye'nin yaşadığı zorlukları dile getiren Hobikoğlu

(2007), AB'nin GB konusundaki eksiklikleri tamamlamadığı sürece GB'nin tek taraflı olarak verimli yürümeyeceğini ifade etmiştir.

Erçakar (2005), benzer bir konu üzerinde yürüttüğü çalışmasında GB'nin oluşmasına kadar AB ve Türkiye arasındaki ilişkilerin nasıl yürüdüğünü ve GB'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisini ele almıştır. Araştırmacı, GB'nin etkilerinin net olarak anlaşılabilmesi için, Türkiye'nin dış ticareti içindeki AB ülkelerinin paylarını GB öncesi ve sonrası şeklinde karşılaştırarak ortaya koymuştur. Türkiye'nin GB'nden sonra dış ticaretinde AB'ye ticaret sapması durumunun yaşanmadığı ve diğer dış ticaret pazarlarında kayıp yaşanmadığını belirtmiştir. Erçakar (2005), GB'nden sonra Türkiye'ye haksız gerekçelerle mali yardımların yeterli derecede sağlanmadığını, Türkiye'nin büyük bir özveriyle AB'ye uyum sağlama çabalarını yürüttüğü fakat AB tarafından yeterince pozitif bir algıyla değerlendirilmediğini diğer yandan GB'nin ardından yıllardır AB üyeliğinin verilmemesinin haksızlık yarattığını ifade etmiştir.

Kurter (2020), GB'nin Türkiye üzerindeki etkilerini ve GB'nin eksik yönlerinin neler olduğu ile ilgili çalışma yürütmüştür. Araştırmacı, Türkiye'nin GB kapsamında yaşadığı zorlukların sebebi olarak AB üyesi olmadan GB'ne girmesinin Türkiye'yi yalnız bıraktığını ve karşılaştığı zorluklar karşısında tek başına mücadele verdiğini işaret etmiştir. Kurter (2020), GB'nin en büyük eksiklikleri olarak Türk vatandaşlarının yaşadığı vize problemlerini, ulaşım ve kotalar sorununu, üçüncü ülkeler ile yapılan STA'lar ve teknik sorunları ele alarak dört başlık altında incelemiş ve hızlı bir şekilde bu sorunların ortadan kaldırılması için çözüm önerilerinde bulunmuştur. Aynı zamanda GB'nin tüm eksiklikleri ve aksaklıklarına rağmen Türkiye ekonomisi üzerinde göz ardı edilemeyecek seviyede pozitif etkilerinin var olduğunu ve Türkiye'nin GB'nden ayrılma kararı alması durumunda Türk ekonomisinin AB'den çok daha kapsamlı olumsuz etkiler altında kalacağına işaret etmiştir. Araştırmacı, en mantıklı izlenecek yolun Türkiye'nin GB'ni güncelleme konusunda AB tarafına ısrarcı tutum sergilemesi gerektiğinin üzerinde durmuştur.

Akçay (2020), diğer araştırmalara benzer bir şekilde GB'nden dolayı Türkiye'nin karşılaştığı problemleri dile getirmiş ve GB'nin güncellenmesi gerekliliğini işaret etmiştir. GB'nin güncellenmesinin üyelik sürecinde alternatif bir yol olduğu konusundaki tartışmalar üzerinde durmuş ve Ankara Anlaşması'nda işlenmeyen hükümler sebebiyle, GB'nin alternatif yol olmaktan ziyade üyelik sürecinin parçası

olduğuna dikkat çekmiştir. Üyelik için alternatif modelin GB ile ilgili değil Ankara Anlaşması'nın revize edilmesi veya feshedilmesi ile olacağını da belirtmiştir.

Cengiz ve Kurtbağ (2015), yürüttükleri çalışmada AB ve Türkiye arasındaki GB ilişkisini ne yönde olduğuna değinmişler bunun yanında GB'nde yaşanan sorunların üzerinde durmuş ve çözüm önerilerini sunarak bir çalışma yapmışlardır. Araştırmacılar GB'nin yarattığı sorunları dört başlık altında incelemiştir. Bu sorunların en başında Türkiye'nin henüz AB üyesi olmamasından kaynaklı olarak GB ilişkilerinin zarar gördüğünü ve GB'nden dolayı Türkiye'nin yaşadığı problemlerin AB ile ilişkileri olumsuz etkilediğini gözlemlemişlerdir. Cengiz ve Kurtbağ (2015), çözüm önerilerinin değerlendirilmesini yine de sorunların çözümünde etkili olmuyorsa GB'nden ayrılıp anlaşmayı STA'ya dönüştürmeyi önermiş fakat bu konunun iyi bir şekilde analizinin yapılmasının gerekliliğini de vurgulamışlardır.

Doğan ve Uzun (2014), AB'nin üçüncü ülkeler ile imzaladığı STA'ların Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Öncelikle STA'ların son zamanlarda öneminin arttığını vurgulamışlar ve Türkiye'nin yürürlükte olan STA'larının dış ticarete etkilerinin neler olduğu üzerinde durmuşlardır. Çalışmadaki analizlere göre STA'ların ticaret yaratıcı etkileri beklentileri karşılayamamıştır. GB kapsamında AB'nin ticaret politikalarına uyum sağlamaya çalışan Türkiye'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'lar konusunda Türkiye'nin yaşadığı sorunlar dile getirilmiştir. Araştırmacılar, AB ve üçüncü ülkeler arasında STA'lar oluşturulurken Türkiye'nin çıkar ve menfaatlerine göre hareket edilmemesinin, AB ile STA yapan üçüncü ülkelerin Türkiye pazarına erişim sağlaması ama aynı fırsatları yakalamak için Türkiye'nin söz konusu ülkeyle ayrı bir STA imzalaması gerektiğini ve üçüncü ülkelerin bu konuda isteksiz davranışlarının üstünde durmuşlardır. Bu şekilde STA'lardan beklenen ticaret verimliliğinin alınamayacağını da belirtmişlerdir. Doğan ve Uzun (2014), araştırma sonucuna göre bütün bu sorunların ortadan kaldırılmasının en kesin çözüm yolu olarak Türkiye'nin bir an önce AB üyesi olmasının bütün sorunları ortadan kaldıracağını ifade etmişlerdir. Kısa vadede ise üye olana kadar GB'nin STA'ya dönüştürülmesi şeklinde önerilerde bulunmuşlardır.

Kalaycı ve Küçükali (2018), yürüttükleri çalışmada temel konu olarak GB kapsamı ve GB'nin güncellenme isteğinin sebeplerinin üzerinde durmuşlardır. Araştırmaya göre, Türkiye ve AB arasındaki ticaret değerleri gösterilmiş ve Türkiye ile

GB kapsamında STA imzalamaya isteksiz davranan üçüncü ülkeler ile olan ticaret verileri analiz edilmiştir. Araştırmacılar, AB'nin dünya ekonomisi içinde önemli ağırlığı olan ülkeler ile yapacağı STA'ları üçüncü ülkelerin Türkiye ile yapmamaları durumunda Türkiye'nin ciddi boyutlarda dış ticaret açıkları yaşayacağını vurgulamışlardır. Kalaycı ve Küçükali (2018), GB güncellenmesi yönünde yaptığı analizlere göre AB üyeliğinin hemen gelmesinin mümkün olmadığını bu sebepten dolayı GB'nin STA'ya dönüşmesinin Türkiye için refahı azaltıcı etkisi olacağını lakin GB güncellenirse refahın artacağını öngörmüşlerdir.

Temiz (2009), GB'nin Türkiye ihracatı üzerindeki etkisini ampirik modelleme ile üç aylık veriler ile oluşturulan ekonometrik yöntemler kullanarak analiz etmiştir. Analiz sonucuna göre GB'nin Türkiye'nin net ihracatını etkilediği kanıtlanmıştır. Araştırmacı, GB sonrasında Türkiye'nin ticaret hacminin genişlediği fakat net ihracat değerlerinde düşüş olduğu sonucuna ulaşmıştır. Temiz (2009), Türkiye üzerinde GB'nin ekonomik etkilerinden olan statik etkiyi incelediğinde araştırılan veriler kapsamında olumlu veya olumsuz bir etkiyi net bir şekilde sunamamıştır. Fakat yine aynı şekilde incelenen dinamik etkinin uzun vadede Türkiye'nin sahip olduğu genç nüfus, doğal güzellikleri, iç pazarı, stratejik coğrafi konumundan dolayı GB'ni kendi lehine çevirebileceğini belirtmiştir. Araştırmacı çözüm önerisi olarak GB'nden beklenen faydayı alabilmek için Türkiye'nin Ar-Ge, ileri teknoloji, eğitim, ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanması gibi konulara büyük önem vermesi gerektiğini vurgulamıştır.

Erhan ve Gürbüz (2013), çalışmalarında AB ve Türkiye GB ilişkilerini değerlendirmiş ve GB'nden kaynaklanan sorunları ele almışlardır. Araştırmacılar, AB'nin diğer ülkelerle olan ilişkilerini de inceleyerek Türkiye ile karşılaştırma yapmışlardır. Araştırmacılar, Türkiye'nin GB kapsamında yaşadığı sorunların çözümlenmesi için AB-Türkiye ilişkisinin daha büyük bir entegrasyon modeli haline dönüştürülmeye çalışılmasını ve GB'nin müzakerelerinde söz konusu sorunların giderilmesi için uğraşılmasının altını çizmişlerdir. Erhan ve Gürbüz (2013), GB anlaşmasının STA'ya çevrilmesinin değerinin altına indirgemek ve yanlış bir hamle olduğunu, AB üyeliğine daha çok yaklaşmak için yeni bir anlaşma imzalanarak iki aşamalı şekilde üye olmayı önermişlerdir.

Ertürk (2018), araştırmasında GB'nin fırsatları ve sorunları üzerine bir çalışma ortaya koymuştur. Araştırmacı, çalışmasının ışığında AB ve Türkiye'nin ticari olarak

birbirine bağımlı olduğu görüşünü savunmaktadır. AB ve Türkiye arasındaki ekonomik entegrasyon sürecinin siyaset malzemesi olduğunu, GB'nin güncellenmesi gerekliliğinin bile tarafların iç siyasetinden etkilendiğini vurgulamıştır. Ancak taraflar arasında soğuk rüzgârlar esmiş olsa da, ortakların bu büyük ekonomik işbirliğinden caymaları gibi bir durumun olamayacağını ve sonuç olarak zamanı net şekilde belli olmasa bile, GB'nin mutlaka güncelleneceğinin altını çizmektedir.

Ay (2019), Türkiye ve AB ilişkilerini GB çerçevesinde ele almış ve genel bir değerlendirme yaparak çalışmasını hazırlamıştır. Araştırmacı, GB'nin Türkiye açısından dönüm noktası olarak nitelendirmiş fakat GB'nden dolayı Türkiye iç pazarının AB'ye açılmasının, üyelik sürecinin önünü tıkadığını da belirtmiştir. Diğer yandan AB'nin imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarında Türkiye'nin karar merciinde yer alamaması ve diğer etkenlerin Türkiye ekonomisi üzerinde olumsuz etkiler bıraktığı sonucuna ulaşmıştır. Araştırmacı çözüm önerisi olarak AB ve Türkiye için müzakerelerde yeniden bir yol çizilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Erem (2021), ekonomik entegrasyon çeşitlerinden olan GB'nin oluşma teorisini, tarihçesini, GB'nin ekonomik etkilerinden statik ve dinamik etkilerini tanımlamıştır. Araştırmacı, GB'nin ülke ekonomileri üzerindeki statik ve dinamik etkilerin nasıl şekilde gerçekleşeceğini teori olarak ele almıştır. Araştırmacı tarafından çalışmanın nicel verilerle desteklenerek daha somut sonuçlar alınacağı düşünülmüştür.

Kuşat (2015), Türkiye'nin dış ticaretinde GB'nin sadece statik etkilerini baz almış, GB öncesi ve sonrası dönemler olmak üzere karşılaştırmalı şekilde analizini yaparak çalışmasını hazırlamıştır. Araştırmacı, GB'nin başlatıldığı süreç boyunca GB'nden beklenen olumlu ekonomik etkilerin ortaya çıkmadığını gözlemlemiştir. Ek olarak GB'nin dinamik etkilerinin de çalışmaya dâhil edilmesiyle daha kapsamlı sonuçlar elde edileceği görüşünü belirtmiştir.

Yıldız ve Yardımcıoğlu (2005), AB'nin kendi bütçesinden anlaşma imzaladığı adaylık sürecinde olan Türkiye'ye yönelik verdiği mali yardımlar ve diğer ülkelere verdiği mali yardımların karşılaştırmasını yaparak çalışmalarını oluşturmuşlardır. Çalışmada mali yardımları dönemsel olarak üç başlık altında GB öncesi, GB sonrası ve adaylık dönemi olarak ele almışlardır. Yapılan araştırmalara göre, AB Türkiye karşısında her konuda olduğu gibi mali destek konusunda da usul ve şartları diğer ülkelerden farklı tutmaktadır. Yıldız ve Yardımcıoğlu (2005), somut verilerle ortaya

koydukları sonuca göre, Türkiye'ye yapılan mali yardımların diğer aday ülkelere yapılan mali yardımlardan çok daha geride olduğunu açıkça ortaya koymuşlardır. Araştırmada, AB ile ilişkileri 1990 yılında başlayan merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerine, daha uzun yıllardır ilişkisi süren Türkiye'ye göre çok daha fazla mali destek verildiği gözlemlenmiştir. Araştırmacılar tarafından, Türkiye'nin AB'nin mali yardımlarından yeterli düzeyde yararlanamamasının sebepleri olarak AB ile ilişkilerinde siyasi sorunların yaşanması ve Yunanistan tarafından veto verilmesi gösterilmiştir.

Nart (2010), 1990-2007 dönemi boyunca GB'nin Türkiye dış ticaretindeki etkilerini panel veri analizi yardımıyla incelemiştir. Araştırmacı, çalışmanın hazırlanmasında 21 AB ülkesi, 14 AB üyesi olmayan ülke verileri kullanmıştır. Araştırmanın temel amacı, GB'nin ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerinin ortaya koyulmasıdır. Buna göre, GB sonrasında Türkiye ve AB ithalat ihracat verileri değerlendirildiğinde çok büyük değişimler yaşanmadığı istikrarlı bir artış şeklinde ilerlediği ortaya koyulmuştur. Nart (2010), yapmış olduğu ampirik çalışma sonucuna göre GB'nden sonra Türkiye'nin dış ticaretinde yapısal değişimler olduğunu, ithalatın ihracattan daha çok artmasından dolayı net ihracatın azalması gibi durumların yaşandığını ifade etmiştir. Ayrıca GB'nin AB ile ticaret yaratıcı etki yaptığı ve AB dışı ülkelere AB ülkelerine ticareti saptırdığı analiz sonuçlarından ulaşılmıştır.

Bozkurt (2016), çalışmasını AB'nin Ortadoğu ayaklanmaları karşısında ortaya çıkan mülteci sorunuyla karşı karşıya kaldığında Türkiye ile ilişkilerinin yeniden şekillenmesi üzerine oluşturmuştur. AB ve Türkiye ilişkilerinde köklü değişikliklerin beklendiği bu süreçte AB'nin mülteci akınının önlemesine karşı Türkiye'ye vize serbestisinin verileceğini ve üyelik sürecinin hızlandırılması yönünde destekleneceği vaatleri verilmiştir. Bozkurt (2016), AB tarafından ortaya çıkarılan bu çözüm modelinin geçici olduğunu, AB'nin verdiği vaatlerin şeffaf yönde olmadığını altını çizmektedir. Diğer yandan mülteci akınına durdurma çözümü olarak görülen Geri Kabul Anlaşması ve Vize Serbestisi Anlaşması'nın AB hukuku ve uluslararası hukuka uygunluğu açısından Cenevre Sözleşmesi ve Ek Protokol hükümlerine aykırı olduğu ifade edilmiştir. Araştırmacı, yine aynı şekilde Geri Kabul Anlaşması ve Vize Serbestisi Anlaşması'nın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ve Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) kararlarına aykırı düzenlemeler içerdiği ve bu kararlara uygunluğun gözetilmemesinin de büyük bir eksiklik olduğunu işaret etmektedir.

Köse (2022), çalışmasında Türkiye'nin STA'larda yaşadığı sorunlar kapsamında AB ve Türkiye STA politikalarındaki farklılıkların Türkiye'nin üçüncü ülke pazarlarına erişimini ne derecede etkilediğini incelemiştir. Çalışmada AB ile STA'sı bulunan ülkelerin Türkiye pazarına kolaylıkla erişim sağlarken Türkiye'nin STA imzalamadığı ülkelerin pazarlarına erişim zorluğu yaşaması, Türk şirketlerini zor duruma düşürmekte ve aleyhine rekabet koşulları yarattığı belirtilmiştir. Araştırmacı bu durumu net olarak göstermek için AB'nin STA'sı bulunan üçüncü ülkeler ile Türkiye'nin STA'sı bulunan ve bulunmayan ülkelerin ticaret verilerinin karşılaştırılmasını yaptığında Türkiye'nin henüz STA imzalamadığı ülkeler ile ticaretinin Türkiye'nin aleyhine olduğunu, STA imzaladığı ülkeler ile ikili ticaretinin artış gösterdiğini analiz ederek ortaya koymuştur. Köse (2022), çalışma sonucuna binaen Türkiye'nin STA konusunda yaşadığı zorlukları ve haksız rekabet ortamında bırakılmasının, GB'nin eksikliklerinden kaynaklandığını ve bu durumun düzeltilmesi için GB'nin güncellenmesini gerektiğini önermiştir.

Serbes ve Tokatlıoğlu (2019), Türkiye'nin kendisi gibi AB üyelik sürecinde olan Batı Balkan ülkeleri ile ekonomik ve mali performansının karşılaştırılmasının analizini yaptıkları ortak bir çalışma ortaya koymuşlardır. AB, üyelik sürecindeki ülkelere ekonomik ve mali uyumun sağlanabilmesi için Maastricht ve Kopenhag Kriterleri'nin yerine getirilmesini şart koşturmaktadır. Çalışmada değerlendirilen ekonomik veriler ışığında Türkiye'nin Batı Balkan ülkelere göre piyasa ekonomisinin daha fazla rekabet edebilme potansiyeli olduğu ifade edilmiştir. Serbest ve Tokatlıoğlu (2019), Türkiye'nin enflasyon harici diğer ülkelere kıyasla ekonomik ve mali performansının daha yüksek olduğunu ekonomik verilerle açıklamışlar fakat AB üyeliğine siyasi koşullar dolayısıyla Batı Balkan ülkelerinin daha yakın olduğunun altını çizmişlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ KAPSAMINDA TÜRKİYE’NİN TAM ÜYELİĞİ İÇİN ÖNEMLİ AB ZİRVELERİ

3.1.1. Lüksemburg Zirvesi (12-13 Aralık 1997)

Lüksemburg Zirvesi’nde AB üyesi devlet başkanları ve aday ülkelerin temsilcileri bir araya gelerek birliğin genişlemesi ile ilgili yürütülecek politikalar ve adaylık sürecindeki ülkelerle ilgili ortak kararlar alınmıştır. Aday ülkeler iki grup halinde ayrılmış ilk grup ile 1998 yılında üyelik müzakerelerinin başlatılacağı ikinci grubun ise tamamlaması gereken kriterler olduğu yönünde karar çıkmıştır. Türkiye için önemli olan bu zirvede Türkiye’nin ehil bir aday olduğu belirtilmiş fakat genişleme sınırları içine dâhil edilmemiştir (Çelenkoğlu, 2000). Lüksemburg Zirvesi’nden aylar önce Avrupa Komisyonu tarafından aday olma statüsündeki ülkeler ve genişlemeyle ilgili bilgi aktarımı yapan ‘Gündem 2000 Raporu’ hazırlanmıştır. Gündem 2000 Raporu’nda Türkiye’nin üyeliği ile ilgili çok fazla üzerinde durulmamış ve AB ilişkilerinin geliştirilmesi için belli koşullar belirlenmiştir. Lüksemburg Zirvesi’nde de raporu desteleyecek nitelikte karar verilmiştir. AB’nin Türkiye’yi katılım için hazırlayacak önerilerde bulunması ve gelişmeleri yakından takip etmesinin gerekli olduğu görüşünde bulunmuşlardır. AB’ye tam üyelik için hâlihazırda başvurusu bulunan 12 ülkeden genişleme sınırlarına dâhil edilmeyen tek ülke Türkiye olmuştur (Karluk, 2013).

AB genişlemesine dâhil edilmeyen Türkiye’nin üyelik için gereken 1993 Kopenhag Kriterleri’nin siyasi ve ekonomik koşullarını sağlayamadığı öne sürülmüştür. Türkiye’nin üyeliğe alınması için uygulaması gereken kriterler; Türkiye’nin Kıbrıs sorununun çözüme gitmesi, Yunanistan ile ilişkilerin iyileştirilmesi, siyasi ve ekonomik yeniliklerin devam edilmesi şeklinde belirtilmiştir (Ateş, 2019). Bu bağlamda Türkiye’nin kapsamlı bir şekilde politik reformlarda bulunması, Kıbrıs ve Yunanistan sorunlarında yapıcı olarak çözümlenmeleri gerçekleştirmesi, ekonomik alanda temel sorunların giderilmesini sağlamak gibi görevleri bulunmaktadır (Dura, Atik, & Dumrul, 2015). AB bu zirvede objektiflikten uzak, yandaş bir tutum sergilemiş ve Türkiye’ye karşı ayrımcılık yapmıştır. AB’nin ayrımcılığına karşılık Türk hükümeti AB’nin verdiği

kararları kabul etmemiş ve AB'ye göstermiş olduğu tavır çok sert olmuştur. Türkiye 1998 yılındaki Avrupa Konferansı'na katılmayacağını, Kıbrıs sorununun Türkiye'nin kendi iç sorunu olduğu ve AB ile siyasi ilişkilerde bu şekildeki iç sorunların yeri olmadığını belirtmiştir.

Türkiye'nin bu karardan sonra AB ile ilişkilerinde mesafe koyması ve kararlı duruşundan taviz vermemesi üzerine AB'nin tavrında yumuşamalar başlamıştır. AB yaptığı hatanın farkına vardığını göstermek istercesine 1998 yılında 'Avrupa Stratejisi' kapsamında Türkiye ile diyalogunu yeniden düzeltmek istediğini bildirmiştir. Belgede Türkiye'nin yerine getirmesi gereken kriterlerin AB'nin yapacağı mali yardımlar ile mümkün olacağı bu bağlamda mali yardımları kullanabilmek için Bakanlar Konseyi'nden hızlı bir şekilde düzenlemeler yapılması talep edilmiştir (Kaya, 2016).

Sonuç olarak Lüksemburg Zirvesi Türkiye için sıkıntılı bir zirve olmuştur. Türkiye ve AB arasında kısa süreli yaşanacak sancılı bir döneme adım atılmıştır. Türkiye'nin üyelik hedefi ve AB ülkeleri ile ilişkileri halen devam etse de Lüksemburg Zirvesi'nde AB'nin göstermiş olduğu yanlı ve ayrımcılık yapan tutumundan sonra taraflar arasındaki ilişkiler sekteye uğramıştır. Türkiye AB'ye karşı siyasi diyaloglarını en aza indirmiş sadece Gümrük Birliği çerçevesinde ilişkilerini devam ettirme kararı almıştır (Çelenkoğlu, 2000).

3.1.2. Helsinki Zirvesi (10-11 Aralık 1999)

Türkiye ve AB arasında gerilimli ve kopuk geçen iki yıldan sonra Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de toplanan zirve taraflar arasında dönüm noktası olma özelliğini taşımaktadır. Türkiye, Lüksemburg Zirvesi'nde yaşanan dışlanma durumundan dolayı AB ile ilişkilerini kesintiye uğratmıştı. Helsinki Zirvesi'nde oybirliği ile alınan karara göre Türkiye'nin AB'ye tam üye adaylığı kabul edilerek Türkiye birlik tarafından aday statüsü kazanmıştır. İki yıl sonra Türkiye'nin adaylığının tekrar gündeme gelerek AB'ye aday olan her ülke gibi Türkiye'de eşit şartlarda değerlendirilecek olması taraflar arasındaki ilişkilerin yönünü tamamen değiştirmiştir. Aslında o dönemde Türkiye'nin yaşamış olduğu 1999 Gölcük depremi de AB ve Türkiye ilişkilerinin tekrar hareketlenmesinde etkili olmuştur. Özellikle Türkiye'ye karşı yakınlaşma isteği olan İtalya, Almanya ve Yunanistan gibi ülkelerin bürokratları arasında muhalif tavırlar kaldırılırken deprem desteği ve yardımlaşmalar gibi iyicil yönde ilerleyen ilişkiler AB

ülkeleri ve Türkiye arasında sıcak gelişmelerin başlamasına yol açmıştır (Bağcı & Kocaay, 2019).

AB, Türkiye'nin adaylığının üyeliğe dönüşebilmesi için daha öncede belirtildiği gibi bazı önemli yükümlülükler açıklamıştır. Bu yükümlülükler göre zirve sonrasında Türkiye-AB katılım müzakerelerine başlanabilmesi için Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ni uygulamaya alması gerekmektedir. Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ne uyum sağlamak adına gösterdiği yenilikler AB tarafından mali yardımlar ile birlikte desteklenecek siyasi diyalogun canlanması içinde adımlar atılacaktır. Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'yi kapsayan önemli bazı maddelerin içeriklerinde reformlar yapılması belirtilmiştir. Zirve sonuç bildirisine göre siyasi kriterlerin uygulanması yönündeki ilerlemelere bağlı olarak daha fazla siyasi diyalog sağlanacaktır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). Siyasi kriterleri kapsayan ve en çok üzerinde durulan hususlar Ege ve Kıbrıs meselesidir. AB ilgili madde gereğince Türkiye Kıbrıs sorununu ve Ege sınır komşularıyla yaşanan uyuşmazlıkları çözümleyemediği takdirde Uluslararası Adalet Divanı'nda çözüm araması gerektiği ve 2004 yılına kadar bu tikanıklıklar giderilemezse eğer AB Konseyi'nin siyasi bir değerlendirmesine tabi tutulması gerektiği hükmünü bildirmiştir (Çomak, 2002).

Helsinki Zirvesi'nde resmi adaylık statüsü verilen Türkiye'ye diğer adaylara olduğu gibi Avrupa Komisyonu tarafından her aday ülkeye hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) hazırlanmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). Bu belgeyle Türkiye'nin AB müktesebatına uyum sürecinde yapması gereken reform ve hedeflerin, AB üyelik sürecinde usule göre takip edilmesi gereken işleyişinin ve bu süreçte AB'nin sağlayacağı mali yardımlara yol haritası niteliğinde bir belge olması belirlenmiştir. Bu belgeye karşılık Türkiye'de AB'ye karşı Ulusal Program (UP) hazırlamakla görevlidir. Ulusal Program AB müktesebatına uyum sağlamak için yapılacak uygulamaların programlanması ve öngörülen takvimi içeren, mali ihtiyaçları belirleyen belgedir (Topal, 2009). Türkiye İlk UP belgesini 26 Mart 2001 tarihinde komisyona sunmuştur.

AB tarafından 2000 yılında yayımlanan KOB içeriğinde AB'nin Türkiye üyeliğe hazırlık sürecinde sağlayacağı mali destekler programını kapsayan 'Çerçeve Yönetmelik' onaylanmıştır. AB mali yardımlar kapsamında Türkiye'ye yıllık olarak toplamda yaklaşık 180 milyon Euro civarı bir mali desteği öngörmüştür. Diğer ülkelere

adaylık sürecinde sağlanan mali desteklerle karşılaştırıldığında Türkiye'ye verilen mali destek daha az miktarda olmaktadır (Tepeli & Aydın, 2015). 2003, 2005, 2006, 2008 yıllarında KOB, AB tarafından tekrar gözden geçirilmiş diğer yandan Ulusal Program'da 2003, 2005 ve 2008 yıllarında güncellenmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022).

Helsinki Zirvesi AB-Türkiye ilişkilerinin şekillenmesi ve düzeltilmesi açıdan büyük öneme sahip ve dönüm noktası olarak tarihte yerini almış bir zirve olmaktadır. Helsinki Zirvesi'nde AB, Türkiye'yi her ne kadar aday yapmış olsa da ilerleyen süreçlerdeki AB'nin yaklaşımları üyelik ilişkilerindeki beklenen ilerlemeyi sağlayamamış bu durum sadece Türkiye açısından anlık bir umutlanmayı göstermektedir. Türkiye'nin üyeliğinin gerçekleşmesine pek sıcak bakmayan AB, Türkiye'yi uzaklaştırmak istemediği için bu şekilde yakınına çekmeyi planladığı görülmüştür. Aynı dönemde Türkiye ile birlikte aday olan 12 ülke arasından sadece Türkiye ile üyelik müzakerelerine başlanmamıştır (Karluk & Tonus, 2000).

Sonuç olarak Türkiye'nin diğer adaylara göre ekonomik ve sosyal durumu alt düzey olduğundan ekonomik olarak kendisini toparlama girişimleri yapması ve AB'nin istediği ekonomik standartları sağlaması gerekmektedir. Doğrusu Türkiye'nin her alandaki çabalarına karşılık beklenen üyeliği vermemek için sürekli erteleme ve Türkiye'nin önünü kesme yönünde girişimleri olan AB'nin ekonomik standartların istediği şekilde olsa bile AB için yeterli olacağı ve pek tatmin edeceği söylenemez.

3.1.3. Kopenhag Zirvesi (12-13 Aralık 2002)

12-13 Aralık 2002 tarihinde gerçekleşen Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye'nin beklentileri tam olarak istediği gibi karşılanmamıştır. Türkiye üyelik müzakerelerine başlamak için tarih alacağı umudu taşıırken tam aksine Kopenhag Zirvesi'nin gündemi içinde Türkiye'nin olmadığı AB'nin genişlemesi oluşturmuştur. 1 Mayıs 2004 tarihine kadar müzakerelerin sonlandırılıp AB'ye katılacak ülkeler Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Malta, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovakya, Slovenya ve en önemlisi Kıbrıs olmuştur (Üçler, 2014). Zaten çözümlenemeyen Kıbrıs meselesi Türkiye'nin önünde büyük bir engel teşkil etmekteyken Kıbrıs'ın AB üyeliği ile ilişkiler daha çok çıkmaza girmiştir. O dönemde Türkiye'de yapılan seçimler neticesinde iktidar değişikliği yaşanmış ve yeni hükümet henüz kurulmuştur. AB ile ilişkilerin arttırılması

amacı taşıyan yeni iktidar, Kıbrıs sorununa çözüm arayışı içindedir. Fakat Rum kesiminin AB üyesi olmasının onaylanması sonucunda Kıbrıs Türkleri tarafının uzlaşma içinde olmaması KKTC ve Türkiye arasındaki gerilimleri sürekli olarak arttırmaktaydı. AB ise Türkiye'nin AB üyeliği yolundaki gelişmelerin Kıbrıs meselesinin çözümüne bağlı olduğunu her fırsatta bildirmektedir. Kıbrıs meselesi ile AB'ye üyelik paralel ilerlediği için bu sorunun çözüme kavuşturulması Türkiye'nin AB üyeliğini kolaylaştıracak büyük bir adım olacaktır (Arıkan, 2014).

Zirvenin Türkiye için diğer önem teşkil eden konusu AB tarafından NATO'nun imkânlarını ve askeri gücünü 'Ortak Güvenlik Savunma Kimliği' adıyla AB ordusu içerisinde kullanılmak istemesidir (Oğuz, 2012). Türkiye AB'ye üye olmadan ve karar mekanizmasına dâhil olmadan böyle bir isteğin oluşmasına tepki göstermiştir.

Kopenhag Zirvesi'nde de belirtildiği gibi Türkiye daha önce gerçekleşen zirvelere göre AB'nin belirlemiş olduğu koşullara uyum sağlaması durumunda üyelik müzakerelerine başlayabilecektir. Bilindiği üzere bu müktesebata uyum sağlanacak olan koşullar Kopenhag Kriterlerini kapsamaktadır. Helsinki Zirvesi'nin üzerinden geçen iki yıl içinde Türkiye ekonomik ve sosyal reformları gerçekleştirmeye başlarken siyasi alanda da anayasa değişikliği gibi adımlar atarak AB'nin beklentilerini karşılamaya çalışmıştır. Özellikle temel hak ve özgürlükler, kişi hürriyeti, kadın-erkek eşitliği gibi konularda anayasal düzenlemelere ağırlık verilmiş ve 2002 yılında Yeni Türk Medeni Kanunu yürürlüğe girmiştir. Türkiye iki yıllık süreç boyunca 53 yasanın 218 maddesinde değişikliğe gitmiştir (Topal, 2009). Nitekim bu durum AB açısından desteklenmiş ve Türkiye'nin iki yıl içinde siyasi alanda yaptığı reformlara yönelik memnuniyetlerini ve takdirlerini belirtmişlerdir. Türkiye zirvede AB ile müzakerelere başlamak için tarih belirlenmesini beklemiştir fakat ne kadar AB'nin beğenisini toplamış olsa da Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri bakımından incelendiğinde siyasi faktörlerde eksiklik olduğu öne sürülmüştür. Kopenhag Zirvesi'nde de her zaman yapıldığı gibi Türkiye'ye karşı ayrımcı tutumla yaklaşmıştır. Helsinki Zirve'sinde adaylık statüsünün verilmesine rağmen AB katılım müzakerelerine başlama tarihi vermemiştir (Karlık, 2013). Bu sonuç bildirisi Türkiye'nin hoşuna gitmemiş olsa da AB hedefini sağlamlaştırmıştır. Ayrıca diğer olumlu gelişme AB'nin Türkiye'ye üyelik sürecinde sağladığı AB katılım öncesi mali desteğin güçlendirilmesi yönünde mali yardımların arttırılacağına kararını vermesi olmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022).

Müzakere tarihi verilmemesi üzerine şu şekilde bir alternatif yol seçilmiş ve Avrupa Konseyi'nin Aralık 2004'te yapacağı toplantıda AB Komisyonu raporunda Kopenhag Kriterlerinin siyasi kısmını karşıladığını, AB müktesebatına uyum gösterebildiğine karar verilirse müzakerelerin zaman kaybetmeden başlatılacağı bildirilmiştir (Tepeli & Aydın, 2015).

3.1.4. Brüksel Zirvesi (16-17 Aralık 2004)

16-17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel'de AB Konseyi'nin gerçekleştirmiş olduğu zirve Türkiye açısından oldukça önemlidir. Zirvede Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerinde görülen eksikliklerin üyelik müzakerelerine başlayacak düzeyde iletilmesi AB Konseyi'nin takdirini kazanmıştır. Türkiye'nin son yıllarda yapmış olduğu 2001 ve 2004 Anayasa değişiklikleri, din özgürlüğünün önündeki engellerin kaldırılması, ölüm cezasının kaldırılması gibi faktörler AB Konseyi tarafından olumlu karşılanmıştır (Özer, 2009). Bu şekilde temel konularda reformların devam ettirilmesi ve teorik olmaktan ziyade uygulamadaki etkinliğin artırılması da belirtilmiştir. Brüksel Zirvesi sonucunda AB Konseyi, 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelerin başlatılması yönünde karar almıştır. Bu karar ile birlikte Türkiye uzun zamandır beklediği ve yoğun çabalar harcadığı üyelik için katılım sağlayacağı ilk adımı atmıştır.

Türkiye ne kadar beklediğini almış gibi görünse de 17 Aralık'ta AB Konseyi tarafından yayımlanan Zirve Sonuç Bildirisi'ndeki kararlarda Türkiye'yi rahatsız eden hususlar yer almaktadır. En önemlisi olarak görülen mesele Kıbrıs sorunudur. Zirve Sonuç Bildirisi'ne göre 3 Ekim 2005 tarihine kadar Türkiye'nin kendi üyeliğini garantiye alması için yeni üye devletlerin özellikle Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin de dâhil olduğu, Ankara Anlaşması kapsamında AB ve Türkiye arasındaki Gümrük Birliği'nin genişletilmesi istenmektedir (Karlık, 2013). Gümrük Birliği'nin tüm yükümlülüklerine GKRY ve diğer yeni üye ülkelerin dâhil edilmesini isteyen AB Türkiye'yi zor duruma sokmuştur. Özellikle GKRY'nin varlığını tanımayan ve kabul etmeyen Türkiye'ye karşı Gümrük Birliği Ek Protokol imzalaması yönünde baskı yapılması müzakere sürecinin başlamasına kadar olan süreçte AB-Türkiye ilişkilerinin tıkanmasına yol açmıştır (Erhan & Akdemir, 2016).

Brüksel Zirvesi sonucu dikkat çeken bir başka problem Türkiye ile yapılacak müzakerelerin temel hedefinin üyelik olduğu fakat üyelik sorumluluklarının yerine

getirilmemesi sonucu AB ile ilişkilerinin sonucunun nereye varacağını ‘ucu açık’ olması kararıdır (Karluk, 2013). Bu kararla AB’nin amacı gerektiğinde müdahale edebileceği, gerektiğinde kısıtlamalar getirebileceği veya Türkiye’yi üye yapmayı alternatif başka seçeneklerle kendi menfaatleri doğrultusunda kendi bünyesine bağlama yönünde strateji geliştirmesine bağlı olarak Türkiye’nin üyeliğinin kesinlikle garanti olmadığı belirsiz bir durum içerisinde yer aldığı çok açıktır. Hiçbir aday ülkeye bu şekilde yaklaşmayan AB’nin sergilediği tutum Türkiye konusunda verilen kararların güvencesi olmadığını göstermektedir. Daha önceki aday ülkelere karşı kullanılmayan bu ifadeler Avusturya ve Fransa’nın bireysel düşünceleri neticesinde gerçekleşmiştir (Güzel, 2015).

Brüksel Zirvesi sonuçlarına göre müzakere tarihinin belirlenmesi, Türkiye’nin çabalarının sonuçlarını aldığını göstermiş, AB üyeliğine giden yolda artık sabrın kalmadığı ve neredeyse bitmekte olan umutlarını tazelemiştir. Fakat bunun yanında Zirve Sonuç Bildirisi’nde yer alan bazı hususlar ise Türkiye tarafından olumsuz karşılanmış ve rahatsız etmiştir. Nitekim AB Türkiye ile ilişkilerinde her zaman ki gibi Türkiye’nin milli menfaatleri konusunda umursamaz yaklaşım göstermektedir. Bu durumda Türkiye’yi zora sokacak durumlar içine itmektedir.

Sonuç olarak Avrupa Komisyonu tarafından diğer tüm adaylara uygulandığı gibi müzakere süreci boyunca esas ve usullerin yer aldığı planlama olarak 3 Ekim 2005 tarihinde Avrupa Konseyi tarafından Lüksemburg’da Hükümetler arası Konferans düzenlenmiş ve Müzakere Çerçeve Belgesi kabul edilmiştir (Demirkıran, Çiçek, Eltetik, & Sarıkçıoğlu, 2010). O tarihe kadar AB ve Türkiye arasında diğer mevzular sebebiyle negatif bir iletişim ortamı oluşmuştur.

3.2. TÜRKİYE’NİN AB ÜYELİĞİ MÜZAKERE SÜRECİ

Brüksel Zirvesi’nde Türkiye ile AB arasında müzakere tarihinin netleşmesinden sonra müzakere sürecine girilmiştir. Müzakereler süreci boyunca Türkiye her alanda zorluklarla karşılaşmıştır. Fakat en temel problem tarama toplantıları kapsamında yaşanan Kıbrıs sorunu olmuştur. AB kendi bünyesine yeni üye olan devletlerin Türkiye açısından GB’ne dâhil edilmediği takdirde katılım müzakerelerinin aksayabileceğini belirtmektedir. Türkiye resmen GKRY’ni tanımadığını belirtmişse de Türkiye ve GKRY’nin karşı karşıya gelmesinin en büyük sebebi bölünmüş şekilde olan Kıbrıs’a

üyelik vererek AB'nin yaptığı hatadır. Türkiye GKRY konusundaki tavrını göstermiştir lakin AB bütün aday ülkeleriyle beraber GKRY'nin de dâhil edilmesini koşul olarak sunarak Türkiye'yi köşeye sıkıştırmaktadır. Dolayısıyla müzakerelerin başlaması için Türkiye'nin Ek Protokol'ü imzalamaktan başka çaresi yoktur. Türkiye Brüksel'de 29 Temmuz 2005 tarihinde AB'nin genişlemesine sonradan dâhil olan on yeni ülkeyi kapsayan Ek Protokol imzalamış bu şekilde GB'ni genişletmiştir. Türkiye her ne kadar Ek Protokol'ü imzalamış olsa da daha sonra yayımladığı bildiriye GKRY'ni tanımadığını her fırsatta vurgulamış ve protokolü uygulamaya koymamak konusunda ısrarcı davranmıştır. (Güzel, 2015). AB'ye göre; Türkiye tek taraflı ve yasal olmayan bir bildiri yayımlamıştır. AB gözetiminde EK Protokol'de yer alan bütün kısıtlamaların GB yükümlülükleri gereği kaldırılması ve Kıbrıs'a karşı yapılacak herhangi bir ayrımcılık durumuyla karşılaşılırsa üyelik müzakerelerinde sorunlar yaşanabileceği mesajı verilmektedir (Karluk, 2013).

21 Eylül 2005 tarihinde AB bu bildiri karşısında Türkiye'ye yönelik karşı bildirim yayımlamıştır. AB bildiriye göre GKRY ile Türkiye'nin ilişkilerinin iyileştirilmesini gerekli görmektedir. Bunun sebebi de AB, bütün üyeleri dâhil Türkiye'nin hava ve deniz limanlarının kendi serbest dolaşım sınırlarında engel olmaması açısından kullanım haklarına zarar getirmeyecek şekilde Ek Protokol'ün bütün yükümlülüklerinin yerine getirilmesini savunmaktadır (Erhan & Akdemir, 2016).

Tarama toplantıları ile başlayan süreç 20 Ekim 2005 tarihinde Brüksel'de ilk tarama toplantısının yapılması ile fiilen başlamıştır. Tarama toplantılarında AB müktesebatı ile aday ülkenin iç mevzuatlarının uyumunun sağlanabilmesi için gerekli bir plan ortaya koyulmaktadır. Tarama süreci ve akabinde katılım müzakereleriyle birlikte müzakere başlıkları belirlenip açılacaktır (Dura, Atik, & Dumrul, 2015). Katılım müzakereleri, Türkiye'nin AB müktesebatına uygun biçimde kendi iç hukukuyla bütünleştirmesi ve etkin bir şekilde uygulanması sürecini kapsamaktadır (Erhan & Akdemir, 2016). Müzakere süreci AB hukuk mevzuatı sistemine ve ortak ilkelere bağlı olarak ilerlemekte ve aday ülkenin gerekli koşul ve ilkelere uyum sağlamasına ilişkin değişkenlik gösterebilmektedir. Buna bağlı olarak 3 Ekim 2005 tarihinde AB tarafından Türkiye Müzakere Çerçeve Belgesi yayımlanmıştır. Bu belge AB ve Türkiye arasındaki üyelik sürecinde yol haritası niteliği taşımaktadır. Müzakere Çerçeve Belgesi gereğince önemli olan 3 temel unsur vardır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022).

1. Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesi, siyasi reformların derinleştirilmesi
2. AB müktesebatının üstlenilmesi ve uygulanması
3. Sivil toplum diyalogunun güçlendirilmesi

Müzakere süreci AB üyesi 27 devlet ve Türkiye arasında gerçekleşmektedir. Taraflar arasındaki müzakere süreci başladıktan sonra aday ülke AB tarafından izlenmeye başlar ve herhangi bir problem yaşanmadığı takdirde Katılım Anlaşması'nın onaylanması ile müzakere süreci son bulmuş olur (Sayın, 2016).

Müzakere Çerçeve Belgesi'ne göre şekillenecek olan Türkiye- AB ilişkileri 12 Haziran 2006 yılında fiili olarak başlamıştır. 'Bilim ve Araştırma' alanıyla başlayacak olan müzakereler toplamda 35 başlık altında yürütülecektir. 2006 yılının son aylarında AB Komisyonu'nun tavsiye kararında; Türkiye'nin reformlarını yavaşlatmış olması ve GB'ne ilişkin sorumluluklarını da yerine getirmemiş olmasıyla beraber Ek Protokol'ün yükümlülüklerinin kapsamlı bir şekilde uygulanmasına kadar sekiz başlığı kapsayan müzakereleri askıya almıştır (Akçay, 2017). AB ve Türkiye arasındaki ilişkiler yavaşlamıştır bunun en temel sebebi GB'ne bağlı olarak Kıbrıs sorunu olsa da taraflar arasındaki ekonomik, sosyal ve siyasi ilişkilerde etkilemektedir. Türkiye'nin AB katılım sürecinde kendi iç işlerindeki karışıklıklarda beklenen reformları gerçekleştirememesine sebep olmuştur. Türkiye ve AB ülkeleri arasında sosyokültürel olarak da ciddi oranda farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye alışlagelmiş toplum kültürüne, din ve kutsal değerlerine, gelenek görenek yapısına bağlı bir devlet olduğu için AB'ye üyeliğin sağlanması için gereken reformlarda zaman zaman sıkıntı yaşamıştır. Toplumda AB'ye katılımın ülke refahı için gerekli olduğunu savunanlar varken diğer taraftan eleştirenlerde mevcuttur. Fakat taraflar arasındaki bu sosyal farklılıklarda ilişkileri epey etkilemektedir bundan dolayı müzakerelerde ve taraflar arasındaki aksaklıklarda tek bir sebebe bağlı kalmamak gerekir.

Türkiye ve AB arasındaki ilişkiler inişli çıkışlı ilerlemektedir. AB tarafından Türkiye için her yıl düzenli olarak yayınlanan ilerleme raporlarında yıl içinde AB'ye uyum müktesebatı gereğince neler yapıldığıyla ilgili değerlendirmeler yer almaktadır. Bu raporlara göre bilhassa 2007 yılından sonra GKRY ile ilgili hiçbir yükümlülüğün yerine getirilmemesinden dolayı AB sıcak bir tutum göstermemiştir. Diğer yandan 27 üye ülkesi bulunan AB genişlemeye bağlı olarak üye ülkelerin artmasıyla 'genişleme

yorgunluğu' kavramı ortaya çıkmıştır (Oğuz, 2012). Üye ülkeleri de kapsayan ve düzenlenmesi gereken hususlar uluslararası alanda AB'nin sorumluluğunu arttırmıştır. Türkiye ise AB'nin genişlemeye ara vermesinden nasibini alarak beklemede kalmaya devam etmiştir.

2008 yılında yaşanan dünya ekonomik krizi de AB ve Türkiye arasındaki müzakere sürecinde etkisi olan siyasi ilişkilerin yavaşlamasına sebep olmuştur. Başta Yunanistan, İtalya, Fransa gibi AB üyesi ülkelerin ekonomik krizlerin etkisiyle gerilemesi AB'nin ortak finans ve para birliği politikalarına zarar vermiş buna bağlı olarak birlik derin bir şekilde etkiler almıştır (Ülger, 2021). AB bu süreçte yaşadığı borç krizi ve ekonomik krizin üstesinden gelmek için iç sorunlarını öncelik haline getirmiş ve kendi içine dönük bir politika izlemiş dolayısıyla genişlemelere ara vermiştir (Serbes & Tokathoğlu, 2019). Pek tabii bu durum Türkiye ile zaten çok ileri dereceye gidemeyen ilişkilerin tamamen yavaşlamasını tetiklemiştir. Özellikle 2010-2013 yılları arasında AB ve Türkiye arasında bir duraklama dönemi yaşanmıştır. O dönemde katılım müzakerelerinde sadece 'Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı' faslının müzakerelere açılması bu durumu desteklemektedir. (Katılım Politikası Başkanlığı, 2022). 2012 yılında GKRY, AB Dönem Başkanlığı'nı üstlendiği için bu durum Türkiye'ye karşı taraflı bir politikanın oluşturulmasına bunun devamında Türkiye'nin ilişkilerini dondurma kararına sebep olmuştur (Dura, Atik, & Dumrul, 2015). Bu tarihten sonra 3 yıl boyunca alt komiteler toplanmamış, ilişkiler oldukça yavaşlamıştır. Bu dönemdeki ilişkilerin durgun ilerlemesi Türkiye tarafından güvensizliğin artmasına da sebep olmuştur.

AB Komisyonu tarafından 2011 yılında yayımlanan Genişleme Stratejisi kapsamında taraflar arasındaki ilişkilerin canlandırılması için Pozitif Gündem oluşturulması önerilmiştir. Buna bağlı olarak 2012 yılında Türkiye ve AB Komisyonu arasında fasılların açılma ve kapanma teknik kriterlerini oluşturacak işbirliğinin sağlanıp hızlı bir çalışma sistemine gidilmesi için Pozitif Gündem oluşturulmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). Nitekim oluşturulan Pozitif Gündem beklentileri karşılamış taraflar arasındaki ilişkiler hareketlenmiştir. Pozitif gündem oluşturulmasından sonra ki en büyük adım 2013 yılında imzalanan Türkiye-AB arasındaki vizeleri kaldırmaya yönelik imzalanan Geri Kabul Anlaşmasıyla beraber duraklayan ilişkilerde tekrar canlanma söz konusu olmuştur (Akçay, 2017).

2015 yılından sonra yaşanan Suriye krizinde iki tarafın ilişkilerinde yeni bir boyutta ilerlemesi gerektiğini göstermiştir. Suriye krizi tamamen uluslararası bir probleme dönüşmüş AB mülteci sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. AB Suriye konusunda en büyük desteği AB ülkelerine geçme güzergahı içinde olan ülkeler ve Suriye sınırındaki ülkelere almak için işbirliği yoluna gitme politikası izlemiştir. AB burada Suriye'nin sınır komşusu olan Türkiye ile bağlarını güçlendirmek istemiş mülteci krizinde Türkiye'yi bir anahtar olarak kullanarak AB ülkelerinde yaşanabilecek göç problemlerinin önüne geçmek istemiştir. 2015 tarihinde AB'nin Türkiye'ye karşı mültecileri kendi ülkesine kabul etmesine karşılık 3 milyar euroluk yardım gerçekleştirmesi üzerine anlaşılmıştır (Oran, 2018).

2016 yılında Türkiye'nin yaşamış olduğu darbe girişimine karşılık olarak AB'den beklenen herhangi bir destek gelmemiştir. AB darbe süreci boyunca müdahale etmekten kaçınmış uzaktan izlemeyi tercih etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin demokrasi gücünü tehdit eden ve geleceğini tehlikeye atan darbe ile mücadele sürecinde AB'nin aday ülkesine karşı sessiz kalması ve adeta darbeyi tarafı destekler nitelikte korumacı bir yaklaşım sergilemesi Türkiye tarafından müthiş bir güvensizlik ortamı yaratmıştır. AB daha çok Türkiye'nin darbe sonrası izleyeceği yolu, alacağı önlemleri, yapacağı müdahaleleri takip etmiştir. Akabinde Türkiye olağanüstü hal ilan etmek, darbe sonrasındaki kamu ve kamu kuruluşlarının denetlenmesi, medya ve basın organlarındaki denetlemeler gerek görülürse sonlandırılması, darbe girişimine karışan veya ilgisi olan şahısların tutuklanması, yargılanması, meslekten ihraç edilmeleri gibi cezalandırmalar yapmıştır. Darbe girişimi sonrasında daha önce Türk hukuk sisteminden çıkartılan idam cezasının geri getirilmesi ülke gündeminde büyük yankı uyandırmış bu durum AB'yi telaşlandırmıştır. Olağanüstü hal kapsamında yürütmenin yetkilerinin genişlemesinden dolayı Türkiye'yi sınırlı şekilde siyasi güç kullanması aynı zamanda demokrasi ve hukukun üstünlüğünden ayrılmaması gerektiği konusunda uyarılmıştır (Kakışım & Erdoğan, 2018). AB ile Türkiye arasındaki ilişkiler tamamen gerilmeye başlamış ve darbe girişimi sonrasında AB'nin tutumu Türkiye tarafından hiç hoş karşılanmamıştır. Bu sebeple taraflar arasında mesafeler açılmaya başlamış ve üyelik iki taraf içinde ilk zamanlardaki heyecanını ve ciddiyetini kaybetmeye başlamıştır. Bunun sonucunda Avrupa Parlamentosu kendi tarihinde ilk kez aday ülke ile devam ettirilen üyelik müzakerelerinin dondurulmasını talep etmiştir (Duman, 2018). Türkiye'nin darbe girişimi sonrasında uygulamış olduğu yöntemler, müdahaleler ve politikalar AB

tarafından desteklenmemiştir. Çünkü AB'nin darbecileri gizli bir şekilde savunucu ve koruyucu yaklaşımı olmuştur. Türkiye'nin yaşamış olduğu darbe girişimini küçük görmüş sıradan, olağan bir sorunmuş gibi tutum sergilemiş ve Türkiye'nin bu olay karşısında insan hak ve özgürlükleri adı altında yumuşak müdahalelerde bulunmasını vurgulamıştır.

Bu süreçte Türkiye ve AB ilişkileri hep sallantıda ilerlemektedir. AB tarafından Türkiye'yi destekler nitelikte uygulamaya koyulan herhangi somut bir durum yoktur. Buna istinaden Türkiye, AB'den beklediği yardım ve destekleri göremediği için AB üyesi olmaktan soğumuştur diyebiliriz. Bunun en güçlü örneği ise Türkiye'nin yapmış olduğu hedef değişimidir. AB'ne tam üyelik isteğinden stratejik ortaklığa geçiş yapma düşüncesi taraflar arasındaki ilişkilerde yeni dönem gündemi oluşturmaktadır (Oran, 2018).

Günümüzde müzakerelere bakıldığında Türkiye ve AB arasındaki bütün başlıklarda tarama süreci tamamlanmıştır. Son olarak 30 Haziran 2016 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilen Hükümetler arası Katılım Konferansı'nda 'Mali ve Bütçesel Hükümler' adlı 33 numaralı fasıl açılmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). Durum itibariyle AB katılım müzakereleri gereğince açılmış olan toplam fasıl sayısı 16 olmuştur. Müzakereye açık 16 fasıl içindeki 'Bilim ve Araştırma' başlıklı fasıl 2006 yılında geçici olarak kapatılmıştır.

Açılan fasıllar şu şekildedir (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2022) ;

25 Bilim ve Araştırma	12.06.2006
20 İşletme ve Sanayi Politikası	29.03.2007
18 İstatistik	26.06.2007
32 Mali Kontrol	26.06.2007
21 Trans-Avrupa Ağları	19.12.2007
28 Tüketicinin ve Sağlığının Korunması	19.12 2007
6 Şirketler Hukuku	17.06.2008
7 Fikri Mülkiyet Hukuku	17.06.2008
10 Bilgi Toplumu ve Medya	19.12.2008
4 Sermayenin Serbest Dolaşımı	19.12.2008
16 Vergilendirme	30.06.2009
27 Çevre	21.12.2009
12 Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı	30.06.2010

22 Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu	05.11.2013
17 Ekonomik ve Parasal Politika	14.12.2015
33 Mali ve Bütçesel Hükümler	30.06.2016

2006 yılında Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki beklentileri yerine getirmediği için AB'nin tavsiyesi ile 8 başlığın askıya alınmasına karar verilmiştir. Ek Protokol'ün tam olarak uygulanması şartıyla müzakerelere devam edilecektir.

Askıya alınan başlıklarda şu şekildedir;

1. Malların Serbest Dolaşımı
3. İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Özgürlüğü
9. Mali Hizmetler
11. Tarım ve Kırsal Kalkınma
13. Balıkçılık
14. Taşımacılık (Ulaştırma) Politikası
29. Gümrük Birliği
30. Dış İlişkiler

3.3. BRÜKSEL ZİRVESİ SONRASI AB İLERLEME RAPORLARININ GÜMRÜK BİRLİĞİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

İlerleme raporları, AB tarafından aday olmaya hak kazanan ülkelerin katılım için gerekli kriterlerin ne denli tamamlandığını değerlendirmek için her yıl düzenli olarak hazırlanan siyasi belgelerdir. Raporları Avrupa Komisyonu düzenli olarak hazırladıktan sonra konseye ve parlamentoya sunulmaktadır. Hukuki bağlayıcılığı bulunmayan bu dokümanların, AB mevzuatı ile aday ülkenin ulusal mevzuatının bütünleşmesinin takibinin yapılması için önemli bir yere sahiptir (Bulut, 2011). Raporların amacı aday ülkenin katılım sürecinde Kopenhag Kriterleri'ne uygun şekilde sağlamış oldukları ilerlemelerin değerlendirilmesini ve bu şekilde AB müktesebatına göre, aday ülke ile yürütülecek üyelik müzakerelerinde belirleyici rol oynamaktadır. Türkiye ve AB arasında ilk olarak 1998 yılında İlerleme Raporu yayımlanmaya başlanmıştır. Brüksel Zirvesi'nde karar verilen üyelik müzakerelerine başlanmasından sonraki yayımlanan ilerleme raporlarında Türkiye'nin GB'ne yönelik değerlendirmeler incelenecektir.

2005 İlerleme Raporu daha önceki yayımlanan ilerleme raporlarından ayrı olarak Müzakere Çerçeve Belgesi'nin imzalanmasından sonra yayımlanmış ve AB'nin

yorumunun merakla beklenildiği bir rapor olmuştur. Rapora göre her aday için Kopenhag Kriterleri'ne uyum sağlamak amaçlı yapılması gereken siyasal kriterler bulunur. Fakat bu raporda her ne kadar Türkiye'nin siyasal alanlarda ilerleme gösterdiği belirtilmiş olsa da –Türkiye için- siyasal kriterlere ek olarak bazı yapılması beklenen maddeler eklenmiştir. Maddeler gereğince sınır komşuları ile Türkiye arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi ve buna bağlı Kıbrıs sorununda çözüme gidilmesi gerektiği de eklenmiştir. Türkiye'nin, AB'ye yeni katılan üyeler ile GB'nin sağlanmasına yönelik imzaladığı Ek Protokol'ün Kıbrıs kapsamındaki yükümlülüklerine uyması için hızlı bir şekilde ilerleme sağlanması gerektiği belirtilmiştir. AB'nin 2005 yılında yapılan değişiklikler ve yenilikleri gözden geçirerek hazırlanmış olduğu raporda Türkiye ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmeye göre Türkiye'nin Gümrük Birliği kapsamında yerine getirmediği bazı yükümlülükler vardır. Bu yükümlülükler Gümrük Birliği'nde ticarete engel teşkil edebilecek; malların serbest dolaşımı, fikri mülkiyet hakları, rekabet politikası gibi alanlardır (Avrupa Komisyonu, 2005). AB ve Türkiye'nin müzakerelerinde başarı sağlanması için bu alanlarda iyileştirme yapılması beklenmektedir. Serbest bölgelerde uygulanan mevzuat ve gümrük kontrolleri gereğince fikri mülkiyet haklarında yaşanan zayıflıklar problem çıkmasına sebep olacağından bu konuda iyileştirmeler yapılması gerekmektedir (Avrupa Komisyonu, 2005). Serbest bölgelerin Türkiye gümrük sınırlarında bulunmaması da AB müktesebatına uygun karşılanmamıştır. Bu yıllarda AB ve Türkiye arasındaki ilişkiler daha çok eleştirel bir havada devam etmiştir. Ayrıca ekonomi ve parasal politikalarda yeniliklerin yapıldığı belirtilmiştir. AB, Merkez Bankası'nın bağımsız şekilde harekete etmesini bu şekilde enflasyon oranının belirlenebilmesinin kurumsal olarak artırılması gerektiğinin altını çizmektedir. Fakat Türkiye henüz Merkez Bankası'nı bağımsız bırakabilecek pozisyonda değildir (Doğan, 2015).

2006, 2007, 2008 İlerleme Raporlarının GB başlığında değerlendirilen hususlar incelendiğinde raporların temeli aynı konular etrafında benzer şekilde oluşturulmuştur. Fakat 2006 İlerleme Raporu üyelik sürecine girildikten sonraki ilk geniş kapsamlı rapor olma özelliği taşımaktadır (Özer, 2007). Avrupa Komisyonu'nun oluşturduğu raporlarda özellikle; gümrük vergilerinde muafiyet sağlanması, gümrüksüz satış yerlerinin müktesebata uymaması, serbest bölgeler ve taklit ürünlerin denetlenmesi gibi konularda mücadele edilmesi gerektiği belirtilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2008). Daha önceki

raporlarda belirtildiği gibi Merkez Bankası'nın bağımsızlığının sağlanması gerektiği belirtilmiş ancak Türkiye bu konudaki eksikliklerini ne yazık ki giderememiştir.

2009 yılında Türkiye'nin yeni Gümrük Kanunu'nu kabul etmesiyle birlikte Türkiye kendi mevzuatıyla AB'nin belirlemiş olduğu GB mevzuatını uyumlu hale getirmek istemiştir. Daha önceki yıllarda GB kapsamında yapılan değerlendirmelerde yer alan AB'nin beklentilerinin olduğu konularla birlikte Gümrük Koduna ayrıyeten uyum sağlamaya çabalanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2009).

2010 yılında AB ve Türkiye arasında başlayan duraklama döneminde ilişkiler soğuk bir hal almış bu durum ilerleme raporlarına da pek tabii yansımıştır. Bunu destekler nitelikte görülen en önemli husus katılım müzakerelerinde hiçbir başlığın açılmamış olmasıdır. Raporda Türkiye'nin GKRY'ne uyguladığı gümrük kısıtlamalarının kaldırılmasına ilişkin yeni bir düzenleme görülmediği vurgulanmış ve Ek Protokolü'nün usulüne göre uygulanması ve GKRY ile ilişkilerin normalleştirilmesi yönünde çağrıda bulunmuştur (Eralp, 2010). Üstü kapalı bir şekilde GKRY ile GB mutabakatına varılmasının AB ile Türkiye arasındaki ticari ilişkiyi etkileyeceğini belirtmiştir. Türkiye ise bu konuda kararlılığını devam ettirerek herhangi bir değişiklik yoluna gitmemiştir.

2011 yılının Türkiye açısından en büyük gelişmesi Avrupa Birliği Bakanlığı kurulmasıdır. Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan 2011 yılı İlerleme Raporu önceki yılların ilerleme raporlarında olduğu gibi Gümrük Birliği kapsamındaki önem verilen her husus aynı şekilde bu raporda da belirtilmiştir.

2012 yılında Türkiye- AB arasındaki ilişkiler zaten yavaş ilerlerken GKRY'nin AB Dönem Başkanlığı'nı üstlenmesinin sonucunda GKRY ile süregelen negatif ilişkilerimiz dolayısıyla tamamen kopukluklar yaşanmaya başlamış öyle ki yılın ikinci yarısında ilişkiler dondurulmuştur. 2012 ilerleme raporu olumsuz yönde ilerleyen ilişkilerin sonucunda siyasi durgunlaşmanın olduğu bir dönemde hazırlanmıştır. 2012 yılının ilerleme raporunun içeriğinde Türkiye'ye karşı yersiz ve ağır eleştirilerin bulunması AB Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı tarafında tepkiyle karşılanmıştır (Mumcu, 2012). Buna istinaden Türkiye Cumhuriyeti AB Bakanlığı ilk defa kendisinin hazırladığı ve Türkiye'nin AB üyeliği yolunda yapmış olduğu reformların objektif olarak ele alındığını belirterek 2012 Yılı İlerleme Raporu'nu 2013 yılında yayımlamıştır (Karlık, 2013). Burada Türkiye'nin temel amacı, AB müktesebatına uyum sağlamak

için yapılan reformların ve AB'nin yayımladığı ilerleme raporlarındaki yetersiz görülen başlıklarda kendisinin çabalarının göz ardı edilmemesinin gerekliliğidir. Buna bağlı olarak yayımlanan bu raporla birlikte AB tarafından belirlenen kriterlere uyum sağlandığı yönündeki olumlu kararların sonuçlanmasında rol oynaması beklenmektedir.

İlişkiler inişli çıkışlı ilerlemiş olsa bile tarafların birbirleri için önemi yadsınamaz. Dolayısıyla araya tamamen soğukluk girmeden müzakerelere verilen aranın çok fazla uzamadan kaldığı yerden devam edilmesi suretiyle 2013 yılında dondurulan ilişkilerin tekrar canlandırılması amacıyla AB ve Türkiye arasında Geri Kabul Anlaşması imzalanmıştır. 2013 İlerleme Raporu'na göre GB başlığı altında yapılan değerlendirmeye göre Ortak Transit Sözleşmesi'ne katılım gibi olumlu gelişmeler ilerlemelerin kaydedildiğini göstermekte fakat GB'nin serbest bölgeler, vergi muafiyeti, fikri mülkiyet hakları, menşe beyanı gibi eksik kalınan konularda iyileştirme çalışmalarına hız verilmesi vurgulanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2013).

Sonraki yılların raporları incelendiğinde AB'nin GB başlığı altında sürekli üzerinde durduğu maddelerin Türkiye tarafından yerine getirilmesini beklemektedir.

2015 İlerleme Raporu'nda gümrük mevzuatına yönelik gözetim ve tarife kotalarındaki eksiklikler, giriş kapılarındaki gümrüksüz satışların yapılmasının AB müktesebatına kesinlikle uyumlu olmadığına dikkat çekilmiş ilgili mevzuatlarda değişikliklerin yapılması belirtilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2015). Aynı yıl içinde yapılan Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS) kabul edilerek AB menşe kuralları ile GTS çerçevesindeki menşe kurallarının uyum sağlaması yönünde çalışmalar yapılmıştır. 2015 Yılı İlerleme Raporu'na göre vadeli ödeme şekliyle ithal edilen ürünler üzerindeki harçların kaldırılması olumlu bir ilerleme olarak değerlendirilmiştir. Fakat raporlar incelendiğinde Türkiye'nin GTS ve buna bağlı malların ihracat kontrollerinin AB müktesebatına uyumunun sağlanması gerekmektedir.

2019 İlerleme Raporu'na göre; Türkiye GB yükümlülüklerini yerine getirmemektedir. Türkiye'nin gümrük tarifelerinin müktesebata uygun olmadığını buna bağlı olarak ticaretin önünde engeller yaşandığını, malların serbest dolaşımının önündeki ithalat ve ihracat kısıtlamalarının kaldırılmasını diğer yandan Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) mevzuatı ile Türkiye'nin gümrük tarifesinin uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir (Avrupa Komisyonu, 2019).

2020 İlerleme Raporu'na göre ise Türkiye'nin rapor dönemi boyunca gerilediği gözlemlenmiştir. GB'nin kapsama alanındaki dikkat çekici hususlardan birisi Türkiye'nin serbest dolaşımdaki üçüncü ülke menşeli ürünlerde uygulanan vergilerin genişletilmesidir. Avrupa Komisyonu'na göre bu durum GB'nin temel ilkesine yönelik ihlal oluşmasına sebep olduğunu göstermektedir (Avrupa Komisyonu, 2020).

2021 İlerleme Raporu daha önceki yıl yayımlanan 2020 İlerleme Raporu'na kıyasla geçen yılın tavsiyelerine sınırlı şekilde uyum sağlandığı belirtilmiştir. Türkiye'nin gelecek yıla kadar uyum sağlaması gereken hususlar bulunmaktadır. Öncelikli olarak serbest dolaşımdaki engellerin kaldırılmasına yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi, AB Gümrük Kodu alanında uyumlaştırmaların yapılması, serbest dolaşım çerçevesindeki malları kapsayan ithalat ve ihracat ek vergilerinin geri çekilmesi yönünde hızla adım atılması ve OGT'ye göre gümrük tarifelerinin ölçülerinin belirlenmesi gerekmektedir (Avrupa Komisyonu, 2021).

2022 Ekim ayında yayımlanan İlerleme Raporu'nda GB'nde sınırlı ilerleme kaydedilmiş, Türkiye'nin GB yükümlülüklerinden sapmalarının artmış olduğu belirtilmiş GB başlığı altında önceki yıllardan farklı herhangi bir değerlendirme yapılmamış Türkiye'nin iyileştirme ve uyum sağlamasında etkili olacak aynı tavsiyeler raporda sunulmuştur.

3.4. TÜRKİYE-AB ORTAKLIĞI KURUMSAL YAPISI

Avrupa Birliği'nin üyesi olmayan devletler AB'nin karar organlarına da katılamazlar. AB'nin üyesi olmadığı halde ortaklık antlaşmaları imzalamış olduğu devletler ile ilişkilerini sürdürmek için kurumsal bir yapı oluşturulması gerekmektedir. Türkiye ile AB arasında imzalanan ve bir ortaklık antlaşması olan Ankara Antlaşması'ndan sonraki süreçte bu ortaklığın geliştirilmesi ve ilerleyebilmesi için ortak kurumlar oluşturulmuştur. Bu kurumlar şu şekildedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022) : Ortaklık Konseyi, Ortaklık Komitesi, Karma Parlamento Komisyonu, Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi, Gümrük İşbirliği Komitesi, Gümrük Birliği Ortak Komitesi

3.4.1. Ortaklık Konseyi

Ortaklık Konseyi'nin amacı Ankara Antlaşması'nın takip ve incelenmesini yaparak uygulanmasını sağlamak ve taraflar arasında oluşabilecek anlaşmazlıklarda orta yolu bulabilmektir. Ortaklığın ekonomi, siyasi ve ticaret ilişkilerinin ilerlemesini ve gelişmesini sağlayan en etkili organıdır. Her yıl bir defa veya altı ayda bir olmak üzere bakanlar ve büyükelçiler düzeyinde toplantılar gerçekleştirirler. Ortaklık Konseyi'nin kurumsal yapısı Türkiye'nin temsilcileri ve AB'nin komisyon üyeleriyle birlikte birliğe üye devletlerin temsilcilerinden oluşmaktadır (Tepeli & Aydın, 2015).

Konsey'in üç önemli yetkisi vardır; karar yetkisi, tavsiye yetkisi, inceleme yetkisi. Ortaklığın amaçlarını yerine getirmek suretiyle karar yetkisini yerinde uygulayabilir. Ortaklık tarafları buna karşılık kararlara uymak zorundadır. Tavsiye yetkisi ile Ankara Antlaşması maddeleri kapsamında, aday üyeliği geliştirme konusunda tavsiyelerde bulunabilmektedir. Ankara Antlaşması'nın ortaklık sağlanan konulardaki ilgili maddelerinin sonuçlarının takibi açısından inceleme yetkisi de kullanılmaktadır (Karluk, 2013). Konsey kararları tek taraflı veya iki tarafı da bağlayıcı nitelikte olabilmektedir. Konseyin kararını taraf/tarafların kendi iç hukuklarında bağdaştırmaları gerekmektedir. Ortaklık Konseyi kendi yetkisini belirleyememektedir ve uluslar üstü bir yetkiye sahip değildir (Can, 2003).

Konsey Ankara Anlaşması ilgili maddeler gereğince ortaklık anlaşmasının şartlarının iyi şekilde yürütülmesi ve GB'nin denetim ve takibi için kendisine yardımcı olabilecek komiteler kurma yetkisine sahiptir. Nitekim 1964 yılında Ortaklık Komitesi ve 1965 yılında Karma Parlamento Komisyonu kurulmuştur (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2022).

3.4.2. Ortaklık Komitesi

Ankara Antlaşması'nın 3/64 sayılı kararıyla birlikte Ortaklık Konseyi'nin görevlerini düzenli ve istikrarlı şekilde yerine getirebilmesine yardımcı olmak için işbirliği sağlanmış bu şekilde yardımcı organ olarak kurulmuştur. Komite büyükelçiler seviyesinde toplanmaktadır. Komitenin amacı; Ortaklık Konseyi'nin gündemini hazırlamak ve teknik bakımdan oluşan sıkıntıları inceleyerek ele almaktır. Bu bağlamda komitede teknisyenler görev almaktadır. Komitenin hazırlamış olduğu

raporlarda oybirliği yapılmasına gerek görülmez direkt olarak Ortaklık Konseyi'ne sunulmaktadır (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2022).

1/95 sayılı Konsey Kararı ile Ortaklık Komitesi kendi görevlerine yardımcı olmaları için alt komiteler belirleyebilmektedir. Ortaklık Komitesi, 3/2000 sayılı Ortaklık Konsey Kararı (OKK) ile 8 alt komite oluşturmuştur (Karluk, 2013).

3.4.3. Türkiye- AB Karma İstişare Komitesi

Ankara Antlaşması'nın 27. Maddesi gereğince AB ve Türkiye arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi ve buna istinaden taraflar arası karşılıklı anlayışa bağlı olarak ekonomik ve sosyal diyalogu kurumsallaştırmak amacıyla kurulmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). AB Ekonomik ve Sosyal Komitesi'nden ve Türkiye'nin ekonomik ve sosyal çıkarlarını temsil eden iki tarafın ayrı olarak 18 üye olmakla beraber toplam 36 üyesi bulunmaktadır (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2022). Üyeler yılda iki kez toplanırlar, iki yılda bir ekonomik ve toplumsal gruplar arasından seçilirler. Komite kurulan ortaklığın lehine gelişecek önerileri hazırlayıp Ortaklık Konseyi'ne sunar.

3.4.4. Karma Parlamento Komisyonu

27 Temmuz 1965 yılında Ortaklık Konseyi'ni tarafından kurulmuştur. Günümüzde 25 TBMM üyesi ile 25 Avrupa Parlamentosu'ndan üye olmak üzere toplam 50 üyesi bulunmaktadır. Bu üyeler yılda iki defa toplanırlar. Ortaklık Konseyi kararına göre Türkiye-AB arasındaki ortaklığın demokratik denetim organı olarak görevlendirilmiştir (Tepeli & Aydın, 2015). KPK'nın amacı, Ortaklık Konseyi'nin sunmuş olduğu yıllık faaliyetleri, Ortaklık Antlaşması'na göre inceleyerek demokratik bir şekilde denetlemek ve Türkiye-AB ilişkilerinde tavsiyelerde bulunmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022).

3.4.5. Gümrük İşbirliği Komitesi

Ankara Antlaşması'na bağlı olarak Ortaklık Konseyi'nin 2/69 sayılı kararı ile kurmuş olduğu teknik içerikli komitedir. Komitenin görevi; Türkiye-AB arasındaki

ortaklık ilişkisi kapsamındaki gümrük mevzuatlarına uygun ve doğru bir şekilde yürütülmesi ve takibinin yapılmasını buna bağlı olarak oluşabilecek teknik anlaşmazlıkların çözümünü sağlamaktır. Gümrük İşbirliği Komitesi (GİK) gerekli gördüğünde gümrük hükümlerinde yaşanan aksaklıklar ve sorunları konseye iletebilmekte fakat karar alma gibi bir yetkisi bulunmamaktadır (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2022). Bu bağlamda konseyin vereceği gümrüklerin işleyişi ile ilgili her görevi yerine getirmekle yükümlüdür. GİK, gümrük alanında kurulmuş önemli bir komitedir. Konseyin kurmuş olduğu bu komite gerek GB'nin kuruluş aşamasında gerekse GB'nin kurulmasından sonra işbirliğinin pürüzsüz bir şekilde ilerlemesini ve taraflar arasında yaşanabilecek teknik engellerin en alt düzeye indirilmesi hedeflenmiştir.

3.4.6. Gümrük Birliği Ortak Komitesi

Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı kararı gereğince Gümrük Birliği Ortak Komitesi (GBOK) kurulmuştur. GBOK'un AB ve Türkiye arasındaki gümrük mevzuatının uyumlaştırılması konusundaki düzenlemelerin ve denetimlerin yapılması, ticaret önündeki engellerin tespit edilmesi, GB'nin işleyişi ile ilgili taraflar arasındaki dengeyi oluşturmak, taraflar arasındaki bilgi alışverişinin sağlanması gibi görevleri vardır. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). Diğer yandan GB ile ilgili düzgün bir işleyişin sağlanabilmesi için her türlü konuda Ortaklık Konseyi'ne tavsiyeler hazırlar ve kendi görevlerinde yardımcı olabilecek alt komiteler oluşturabilmektedir. Toplantılar, ülkelerin devleti temsil eden bürokratları ile gerçekleştirilir. Komitenin başkanlığını ise altı ay Türkiye altı ay komisyon yürütmektedir (Karluk, 2013).

3.5. AB ORTAK EKONOMİ POLİTİKALARI

AB'nin başlıca hedeflerinden birisi üye ülkeler arasında ortak politikaların geliştirilmesidir. Bu sayede istikrarlı, uyumlu bir büyüme sürecinin gerçekleşeceği öngörülmüştür. İlk olarak Roma Antlaşması'nda topluluk üyelerinin ortak politikalar izlemesi gerektiği belirtilmiştir. AB'nin yürüttüğü ortak politikaların kapsamı çok çeşitli ve geniştir. Ekonomik alanda başarılı olunması adına AB tarafından üye ülkelerin uygulaması gereken bazı ekonomi politikaları bulunmaktadır. AB üyesi ülkelerin ortak

ekonomi politikalarına tam rağbet göstermesiyle yüksek seviyeli bir ekonomik entegrasyonun oluşturulması amaçlanmıştır.

3.5.1. Ortak Tarım Politikası (OTAP)

AB'nin ilk ortak politikası olan Ortak Tarım Politikası (OTAP) oluşturulmasının zemininde tarım sektörünün önündeki ticari engellerin kaldırılıp tarım sektörünü canlandırmak, tarımsal üreticiliği ve verimliliği arttırmak yatmaktadır (Bayraç & Yenilmez, 2005). OTAP aynı zamanda üye ülkelerin tarım piyasalarındaki yaşanacak ekonomik dalgalanmaların minimum seviyede tutulması ve tarım sektörünün geliştirilmesi için yürütülecek politikaların düzenlenmesini amaçlamaktadır. Aynı zamanda tarım üretimi konusunda hava, iklim olayları gibi denetleme altına alınamayan dışsal faktörlerin etkisinden dolayı tarım yapan çiftçinin sıkıntı yaşamaması ve tarımda çalışan işçi kesiminin gelir seviyesinin korunması ve artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. OTAP'ın hedeflerinde sağlanan başarı; gelir düzeyi, tarımsal yapının modernizasyonu, nüfus, istihdam gibi birçok alanda etkili olmaktadır (Seyidoğlu, 2020).

OTAP oluşturulduktan sonra birliğin hedeflerine ulaşmak için benimsemiş olduğu bazı ilkeler oluşturulmuştur. Örneğin tarım sektörünü ekonomik olarak tek bir pazar haline getirmeyi, mali işbirliği içinde olmayı ve üye ülkeler arasındaki tarımsal faaliyetlerde piyasa farklılıklarını kaldırmak birliğin temel ilkeleridir (Nazlı & Küden, 2012).

AB ekonomi bütçesinin %48 civarını OTAP için ayırmaktadır. Tarım sektörü halkın gıda gibi temel bir ihtiyacını karşıladığı için AB bütçesinin nerdeyse yarısının ayrıldığı AB tarafından özellikle önem verilen ve oldukça yüksek düzeyde başarı sağlanan bir alandır. Politik açıdan değerlendirilecek olursa üye devletler bağımsız politika yürütemediğinden bazı ülkeler tarım alanlarındaki yasama ve yürütme yetkilerini AB'ye devretmişlerdir (Yantur, 2022).

AB Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olduğu için OTP büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin aday ülke olarak OTP'ye uyum sağlamak için bazı yükümlülükleri bulunmaktadır. Türkiye'nin uyum sağlama yönündeki çabalarına karşılık tarım ürünleri henüz GB'ne dâhil edilmemiştir. Yani AB Ortak Gümrük Tarifeleri kapsamına girememektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin tarım ürünleri

kapsamındaki gümrük vergilerinde yüksek oran üzerinden uygulama yapıldığı için dezavantajlı duruma düşmektedir (Sağlık & Yantur, 2019).

3.5.2. Rekabet Politikası

AB'nin oluşturmuş olduğu ortak pazar içerisindeki işleyişin düzenli bir şekilde yürütülmesi için rekabet eşitliliğinin sağlanması ihtiyacı doğmuştur. AB üye ülkeler arasında uluslararası ticaret ortamındaki etkinliğinin ve çeşitliliğin artırılması için 'serbest rekabet ve açık piyasa ekonomisi' (Dura, Atik, & Dumrul, 2015) şeklinde bir ekonomi modeli geliştirmiştir. Ortak pazardaki verimliliğinin sağlanmasında rekabet koşullarına bağlı gerçekleşmektedir. Ortak bir rekabet politikasının belirlenmesindeki temel amaç; üye ülkelere ait üretici ve satıcıların fırsat eşitliğini sağlamak bu sayede eşit şartlar altında bir iç pazarın oluşturulmasıdır (Kıraç & İlhan, 2010).

Rekabet koşullarındaki farklılıkların yaşanması piyasadaki satıcıların bağımsız bir şekilde fiyatlandırma uygulamasına gitmesine yol açmaktadır. Bu durumda rekabeti kısıtlayıcı şekilde oluşacak antlaşmalar, büyük firmaların üretimi kısıtlaması, aynı sektördeki firmaların birleşme sağlayarak piyasaya hakim olmak istemeleri (tröstleşme) gibi durumlar yasaklanmıştır (Seyidoğlu, 2020). Firmalar arasında sağlanacak rekabet eşitliği anlayışına engel olarak görülen bu hususlarda hukuksal kurallar çerçevesinde düzenlemeler yapılmış bu durumların yaşanması takdirde ilgili firmalar cezaya çarptırılacaktır. AB'nin ortak rekabet alanında geliştirdiği politikaların uygulanması Türkiye içinde geçerli olmaktadır. Türkiye kendi hukuksal mevzuatına uygun olarak rekabet politikalarının düzenlenmesini sağlamış bu alanda Rekabeti Koruma Yasası, Tüketici Koruma Yasası, Patent Yasası ve Kamu İhale Yasası'nın yürürlüğe girmesine olanak sağlamıştır (Oğuz, 2009).

3.5.3. Sanayi ve Ticaret Politikası

AB'nin Türkiye ile ortak politikalar geliştirmek istemesindeki en önemli alanlardan birisi ticaret alanında uygulanacak politikalarlardır. AB kendi sınırları içerisinde üye ülkeler arasında gerçekleşen ticari faaliyetler sonucu büyük bir iç pazar oluşturmuştur. Bu iç pazarın kontrol altında tutulmasına yönelik ortak politikaların belirlenip uygulanması gerekmektedir. Üyeler arasındaki ticari faktörlerin etkinliğini

arttırmak, rekabet ortamlarının eşit şartlar altında gerçekleşmesi, malların ve sermayenin serbest dolaşımına engel olabilecek unsurların önüne geçmek gibi unsurlar ortak politikaların uygulanma ihtiyacını gösterir. Diğer bir sebep üyelerin bağımsız ticaret politikaları uygulamasını önlemektir bu şekilde iç pazarda belirsizliklerin ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Belirlenen kurallar çerçevesinde atılan en önemli adımlardan birisi Ortak Gümrük Tarifesi olmaktadır. Üye ülkeler tarafından üçüncü ülkelere karşı aynı tarifelerin uygulanmasıyla ithalatta oluşabilecek ticaret sapsmasının önüne geçilmektedir (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2022).

Ticaret alanında yapılan ortak reformlar sanayi piyasasında da aynı şekilde ilerlemiştir. Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma (ABİHA)'nın 173. Maddesi'ne göre AB sanayi politikası hedefleri doğrultusunda işletmelerin uygulayabileceği girişimler ve fırsatlar için elverişli ortamların oluşturulmasını amaçlamaktadır (Eren, 2021). Maastricht Antlaşması ile hız kazanan sanayi alanındaki çalışmalarda ortak kuralların uygulanması ile sanayi sektörünün geliştirilmesi ve kalkındırılması amaçlanmıştır. Sanayi sektöründe kesinleşmiş net kurallar koyulmamıştır fakat tüketici ihtiyaçlarına uygun bir şekilde üretim yapılması, istihdam sağlanması, küçük işletmeler ve girişimcilik alanlarında devlet desteği sağlanması gibi hedeflere yönelik politikalara önem verilmiştir (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2022). AB ve Türkiye arasındaki GB'nin olması sebebiyle Türkiye, AB'nin sanayi ve ticaret alanlarında belirlenen hedefler doğrultusunda politikalar geliştirmeye çalışmıştır.

3.5.4. Ekonomik ve Parasal Birlik Politikası (EBP)

AB tarihi boyunca birliğin amaçları içinde ekonomik ve parasal birliğin sağlanmasının gerekli olduğu sürekli olarak vurgulanmıştır. Nitekim 1992 yılında Maastricht Anlaşması'nın imzalanmasının sonucunda parasal birlik çalışmaları kabul edilmiş böylece 2002 yılında tek para uygulamasına geçilmiştir. EPB politikasındaki temel amaç tek para sistemi ile fiyatlardaki dengenin oluşturulması dolayısıyla eşit ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi sağlamaktır. Tek paranın getirdiği fiyatlandırma politikasını istikrarlı şekilde yürütmek, enflasyonu düşük oranda tutabilmek ve birliğin genel ekonomi politikalarını desteklemek amaçlı olarak Avrupa Merkez Bankası kurulmuştur (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2022). Avrupa Merkez Bankası'nın genel tüzüğü bağlayıcı olmasından dolayı üye devletlerin hepsi uygulamak durumunda iken fiyat

istikrarı konusunda Avrupa Konseyi'ne sürekli tavsiye ve görüşlerle katkı sağlamaktadır (Demirbulak, 2011).

AB ve Türkiye arasındaki müzakerelerin başladığı 2006 yılında Ekonomik ve Parasal Politika faslı açılmıştır. Tarama raporunun yayımlanmasından sonra Türkiye'nin Merkez Bankası'nın bağımsız olmaması ve kamunun mali piyasalara doğrudan erişimi hakkında eksiklikler belirtilmiştir (Eraslan, 2011). Türkiye'nin EBP'ye uyum konusundaki çalışmaları sürmektedir fakat Türkiye'deki enflasyon ve faiz oranlarındaki artışlar, döviz kurlarındaki dalgalanmalar EBP uyum kriterlerini karşılamamaktadır (Tunçsiper & Yakut, 1998). Türkiye'nin EBP'ye tamamen uyum sağlayabilmesi için yapısal olarak sağlam ve köklü bir ekonomi sistemi değişikliğinde bulunarak AB'nin öngördüğü kriterleri karşılaması gerekmektedir.

3.5.5. Bütçe Politikası

AB bütçesi birliğin hedeflerinin gerçekleştirilmesi konusunda çok önemli rol oynamaktadır. Üye ülkeler AB'nin bütçesinin oluşturulmasında ortak politika yürütmekle yükümlüdürler. AB'nin bütçe harcamaları birliğin ortak benimsemiş olduğu siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel faaliyetler kapsamında tarım, ekonomi giderleri, fonlar, dış ilişkiler gibi alanlarda kullanılmaktadır. Birliğin bütçe disiplini ve kontrolünü sağlamak amacıyla çok yıllık mali çerçeveler oluşturulmuş ve 2014 yılı itibarıyla çok yıl olarak belirlenen süreç 7 yıl olmuştur (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Ekonomik ve Mali Politikalar Başkanlığı, 2016). AB'nin bütçe denetimini Lüksemburg merkezli Avrupa Sayıştay'ı yürütmektedir.

AB bütçe kaynağını ise birliğin kendi öz kaynakları oluşturmaktadır. AB ülkelerinin bütçe politikaları kapsamında uygulamakla yükümlü olduğu dört ilke vardır. Genellik ilkesi, gelir ve giderlerin başka kalemlerde kullanılmadan önceki haliyle bütçede yer alması iken gelir ve giderlerin birbirine denk olma zorunluluğu denklik ilkesini oluşturmaktadır. Birlik ilkesinin temel konusu ise bütçe AB'nin gelir ve giderlerinin tamamını kapsar ve uygulama döneminin bir mali yılı kapsamalı yıllık ilkesini oluşturur (Yıldız M. , 1997). Avrupa Komisyonu her yıl gerekli gördüğü bütçeyi taslak olarak açıklayıp konsey ile müzakereleri yürütür taslak onay aldığı zaman yürürlüğe girer. Avrupa Komisyonu'nun 2023 yılı için öngördüğü bütçe taslak teklifi 185,6 milyar Euro olarak açıklanmıştır (Şeker, 2022).

Türkiye AB üyesi olduğunda diğer ülkeler gibi AB bütçesine ekonomik olarak katkı sağlarken aynı bütçeden yürütülen ortak politikalar çerçevesinde mali yardım alma imkânı da olacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. TÜRKİYE-AB GÜMRÜK BİRLİĞİ KURULUŞ AŞAMALARI

Türkiye dış politikadaki ilişkilerine bakıldığında batı ile her zaman yakın işbirliği içinde olmak istemiştir. Uluslararası örgütlerde de aynı tutumunu göstermiş ve batıdan uzaklaşmanın aksine işbirliklerini desteklemiştir. Günümüzdeki AB ile ilişkilerinin temelinde de uzun yıllara dayanan işbirliği görülmektedir. Günümüzde AB olarak faaliyet gösteren birliğin temeli batıda 6 Avrupa ülkesinin Roma Antlaşması'nı imzalayarak kurdukları AET ile atılmıştır. AET'nin kurulmasının üzerinden çok zaman geçmeden Yunanistan'ın üyelik başvurusunda bulunması Türkiye'yi de etkilemiştir. Türkiye'nin üyelik başvurusu yapmasındaki en önemli etkenlerden birisi Yunanistan'ın üyelik hamlesi olmuştur (Doğan, 1999). AET ilk etapta Türkiye'nin üyeliğinin sağlanmasına yönelik istenilen niteliklerde olmamasından dolayı üyelik başvurusunu askıya almış olsa da AET ve Türkiye arasında 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara Antlaşması imzalanmıştır. İmzalanan antlaşmanın önemi şudur ki; Türkiye ve AB arasında ortaklık sağlanan bu antlaşma ile tarafların hukuki temelleri oluşturulmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). Ankara Antlaşması'nın içeriğinde ise Türkiye'nin ekonomik potansiyelinin göz önünde bulundurularak taraflar arasındaki ekonomik ve mali ilişkilerin geliştirilerek güçlendirilmesi ve bu sayede Türkiye'nin topluluğa yakın bir şekilde bulunması yer almaktadır (Can, 2003). Antlaşmaya göre Türkiye ve topluluk arasındaki ekonomik gelişmişlik farkının etkisinden dolayı Türkiye'nin üyelik kriterlerini tam anlamıyla taşıması gibi bir durum söz konusu değildir. Bu sebepten topluluğun ekonomik destek sağlamasına bağlı olarak ortaklık rejiminin kademeli şekilde uygulanmasına karar verilmiştir (Can, 2003). Antlaşmanın 28. maddesi gereğince şu şekilde ifade edilmiştir; Türkiye'nin antlaşmanın yükümlülüklerini yerine getirebildiğinde topluluğa üyeliğinin gerçekleşebileceği yer almaktadır. Nitekim topluluk Türkiye'yi stratejik konumunun öneminden kaynaklı olarak topluluğa dâhil olması gereken bir ülke olarak görmektedir (Dura, Atik, & Dumrul, 2015).

Türkiye'nin üyelik yolunda atmış olduğu bu önemli adımla beraber Türkiye ve AET arasındaki ilişkilerin kademeli olarak yürütülmesine karar verilmiştir. Bu süreç

hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönem olmak üzere taraflar arasındaki diyalogun nasıl ilerletileceğini gösteren bir planlamayı oluşturmaktadır.

Hazırlık aşamasında Türkiye'nin yapması gereken herhangi bir yükümlülük bulunmamaktadır. Bu aşamada topluluk tarafından Türkiye'ye sağlanacak mali yardımlarla Türk ekonomisinin güçlendirilmesi taahhüt edilmiştir (Uysal, 2001). Hazırlık döneminin 5 yıl süreceği öngörülmüş fakat görüşmeler 8 yıl boyunca sürmüş ve 1964-1972 arası dönemi kapsamıştır. Topluluktan beklediği ekonomik desteği alamayan Türkiye yapılan görüşmelerde geçiş dönemine geçilmesinin faydalı olacağını topluluğa iletmiştir. Katma Protokol'ün imzalanması ile birlikte taraflar arasındaki hazırlık dönemi hukuki boyutta sonlanmış geçiş dönemine adım atılmıştır.

Geçiş dönemini başlatan Katma Protokol 23 Kasım 1970 tarihinde imzalanmış 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmiş ve geçiş dönemi tam olarak 22 yıl sürmüştür. Katma Protokol, Ankara Anlaşması'nda yer alan hükümlerin Türkiye ekonomisine uyumlaştırılarak yürürlüğe konulmasını içeren uygulama anlaşmasıdır (Can, 2019). Katma Protokol ile taraflar arasında 12 yıl içerisinde dengeli ve eşit yükümlülükler dayalı GB kurulması yönünde öngörüler oluşmuştur. Katma Protokol kurulması öngörülen GB usullerini, kurallarını ve şartlarını detaylı olarak ele almaktadır. 1973 yılından sonraki 12 yıllık dönemde Türkiye, AB'ye karşı gümrük vergilerini sıfırlamıştır. Diğer yandan Türkiye, AB'nin üçüncü ülkelere karşı uygulamış olduğu ortak gümrük tarifesine (OGT) uyum sağlamıştır (Arat, 1995). Ankara Antlaşması'nın çizmiş olduğu tabloyu Katma Protokol ile uygulanacak olan yükümlülükler dolduracaktır. Hazırlanacak GB kapsamında taraflar arasında imzalanan Katma Protokol'ün amacı istisnalar dışındaki sanayi mallarının serbestçe dolaşımının yapılarak gümrük vergilerinin ve her türlü kısıtlamaların kaldırılmasının aynı zamanda GB'nin gerçekleşmesi neticesinde ortak gümrük tarifelerine uyum sağlanması için gerekli kuralların belirtilmesidir (Tepeli & Aydın, 2015). Sanayi ürünlerini baz alan Katma Protokol'de işçilerin serbest dolaşımı, hizmetlerin serbest dolaşımı, rekabet, yerleşim, ekonomik mevzuatların yakınlaştırılması gibi konularla ilgilide bağlayıcı olmayan ileriye dönük hükümler yer almıştır (Can, 2019)

Katma Protokol'de hedeflenen başarıya ulaşılamamıştır. Bu süreçte topluluk ile ilişkiler Türkiye'nin yaşadığı 1980 askeri darbesinin etkisiyle aksamıştır. Taraflar arasındaki ilişkiler askıya alınmış bunun yanında mali ilişkilerde son bulmuştur. Diğer

yandan Yunanistan'ın AT'ye tam üyeliğinin kabulü ve batının Yunanistan'a karşı olan yakınlığı da bu süreç boyunca etkili olmuştur. Sonuç olarak ekonomik sorunlar ile başlayan ilişkiler bu etkilerle birlikte siyasi boyutlara da ulaşmıştır (Oğuz, 2009).

Türkiye'nin içişlerinde yaşamış olduğu karmaşalar ve AT'den kaynaklı sorunlar neticesinde askıya alınan ilişkiler, Türkiye'nin AT'ye tam üyelik için başvuru yapmasıyla yeniden canlanmıştır. Türkiye, 14 Nisan 1987 tarihinde başvurusunu gerçekleştirmiştir. AT ise başvuruya geri dönüş olarak birliğin kendi içindeki derinleşmenin ve buna bağlı olarak da genişleme süreci boyunca beklenilmesi gerektiğini aynı zamanda bu süreç içinde gerçekleşmesi beklenen GB'nin tamamlanmasını uygun görmüştür (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). Türkiye 1987 yılında tam üyelik başvurusu yaptıktan sonra taraflar arasında görüşmeler başlatılmıştır. Bu kapsamda 5 Mart 1995 tarihinde AT ve Türkiye arasında Ortaklık Konseyi toplanmıştır. Türkiye ve AB Ortaklık Konseyi toplantısında GB'nin tamamlanması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için gerekli olan koşulların belirlendiği bir GB kararının çıkarılması taraflar arasında kabul edilmiştir (Hatipler, 2011). Sonuç itibarıyla 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile kurulan Gümrük Birliği 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir. GB'nin imzalanması 22 yıllık geçiş dönemini kapatmakla beraber Ankara Anlaşması'ndaki son döneme gelindiğini de göstermektedir.

4.2. TÜRKİYE- AB MALİ İŞBİRLİĞİ

AB üye ülkelere sağladığı mali destekleri üçüncü ülkelere de sağlayabilmektedir. Diğer bir deyişle aday olan veya aday olma potansiyeli taşıyan ülkelere mali yardımlar sağlayıp destek olabilmektedir. AB'nin amacı aday ülkenin AB müktesebatına uyumlaştırma sürecine katkı sağlamaktır.

AB'nin Türkiye'ye sağladığı mali yardımlar ilk olarak 1964 yılında başlamıştır. O yıl içinde imzalanan Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle başladığı için adaylık öncesi döneme kadar uzanmaktadır. Türkiye ve AB arasındaki mali ilişkiyi Gümrük Birliği Öncesi Dönem ve Gümrük Birliği Sonrası Dönem olarak inceleyebiliriz.

4.2.1. Gümrük Birliği Öncesi Dönem (1964-1995)

Türkiye'nin ekonomik gelişimini arttırmak ve güçlendirmek, ticari verimliliğini yükseltmek, kamu ve özel sektörlerdeki proje ve girişimleri desteklemek amacıyla AB tarafından ilk mali destekler verilmeye başlanmıştır. Bu dönemde mali yardımların alınması için mali protokollerin oluşturulması gerekmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). Genel olarak baktığımızda toplamda 4 mali protokol, 1 tamamlayıcı protokol imzalanmıştır.

İlk imzalanan birinci mali protokol Ankara Anlaşması'yla birlikte imzalanmıştır. 175 milyon ECU tutarında Avrupa Yatırım Bankası (AYB) aracılığıyla 7 yıl ödemesiz olarak 30 yıl vadeli kredi olanağı verilmiştir (Yıldız & Yardımcıoğlu, 2005).

1970 tarihinde Katma Protokol ile beraber imzalanan İkinci Mali Protokol 1973 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye'ye 1971-1977 döneminde AB bütçesinden 195 milyon ECU, AYB tarafından 25 milyon ECU olmak üzere toplamda 220 milyon ECU tutarında kredinin verilmesini onaylamıştır. İlk protokol ile aynı olarak 30 yıl vade ve 8 yıl ödemesiz süre koyulmuştur. İkinci mali protokole ek olarak İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın AB'ye üye olmasından sonra 47 milyon ECU değerinde belirlenen katkı paylarının düzenlendiği Tamamlayıcı Protokol 1973 tarihinde imzalanmış 1986 yılında yürürlüğe girmiştir (Efe, 2017).

1977-1982 dönemini kapsayan üçüncü mali protokol 12 Mayıs 1977 tarihinde imzalanmıştır. Üçüncü Mali Protokol ile Türkiye'ye 310 milyon ECU tutarında uygun koşullu kredi sağlanmıştır. Söz konusu kredinin 220 milyonu AB'nin bütçesinden kalan 90 milyonluk bakiyede AYB aracılığıyla karşılanmıştır (Karabacak, 2004). Kredinin vadesi bu dönemde uzatılmış 10 yıl ödemesiz toplamda 40 yıl olarak düzenlenmiştir. Üçüncü Mali Protokolden sonra AB ve Türkiye arasındaki mali ilişkilerde duraklama görülmektedir. Bunun en önemli sebebi Yunanistan'ın AB üyeliğinin kabul edilmesidir. Dördüncü Mali Protokol 1982-1986 döneminde uygulanmak üzere 600 milyon ECU tutarında mali protokolün imzalanmasına rağmen Yunanistan'ın veto hakkını kullanmasıyla yürürlüğe girememiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000). Bu dönemde Türkiye AB tarafından çeşitli alanlarda mali yardımlar almıştır. Örneğin AB tarafından Türkiye ekonomisini desteklemek için Özel İşbirliği Fonu alanında 75 milyon Euro ve İdari İşbirliği Fonu başlığı altında iki kez aldığı 3'er milyon Euro olmak üzere toplamda 81 milyon Euro hibe edilmiştir (Yıldız & Yardımcıoğlu, 2005).

Türkiye ve AB'nin, Ankara Antlaşmasıyla başlayan GB öncesi mali ilişkilerine bakıldığında toplamda yaklaşık 1 milyar Euro tutarında çoğu krediler üzerinden olmak üzere mali yardım sağlanmıştır. Mali protokoller ile yürütülen projelerde genellikle altyapı ve sanayi alanlarında destek sağlanmıştır. Bu mali yardımlarda AYB kaynaklı krediler, hibe ve diğer kredilere göre daha çok kullanılmıştır (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2022). Protokoller ve iki ayrı işbirliği fonu çerçevesinde AB'nin Türkiye'ye sağlayacağı toplam mali yardım tutarı 1.090.000.000 ECU tutarında olacaktır (Aykın & Gürsoy, 2011). Fakat dördüncü mali protokolün Yunanistan tarafından veto verilmesinden sonra yürürlüğe girmemesiyle bu tutarın tamamı kullanılmamıştır.

Tablo 3: GB Öncesi Dönem Mali Yardımlar (1964-1995)

Protokoller	Dönem	AB Bütçe	AYB	Ödeme Tutarı
I. Mali Protokol	1964-1969	175	-	175
II. Mali Protokol	1971-1977	195	25	220
Tamamlayıcı Protokol	1973-1986	47	-	47
III. Mali Protokol	1979-1982	220	90	310
Özel İşbirliği Fonu	1980-1982	75	-	75
IV. Mali Protokol	1982-1986	375	225	600
İdari İşbirliği Fonu	1993-1995	6	-	6
Toplam	1964-1995	1.093	340	1.433

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı

4.2.2. Gümrük Birliği Sonrası Dönemi (1996- ...)

1 Ocak 1996 Gümrük Birliği'nin kurulması ile beraber AB, Türkiye'nin GB alanındaki çalışmalarını teşvik ve desteklemek amacıyla mali yardımlarda bulunmuştur. 1996-1999 arası dönemde diğer mali yardımlar haricinde sadece GB çerçevesinde Özel Eylem Programı kapsamında 5 yıllık dönem boyunca kullanılması için AB'nin bütçesinden 375 milyon ECU tutarında hibe desteği verilmesi planlanmıştır (Koçak, 2009). Buna ek olarak ekonomik koşulları desteklemek amaçlı 750 milyon ECU tutarında AYB tarafından kredi verilmesi öngörülmüştür. Ancak Yunanistan'ın daha önceden yaptığı gibi taraflı tutumu üzerine veto vermesiyle o dönemde Türkiye'ye mali destek sağlanamamıştır. AB Komisyonu ise 375 ECU hibeyi 15 milyon ECU ve 135 milyon ECU olmak üzere iki yönetmelik şeklinde hazırlamış 2000-2004 yılları arasında

hibe etmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). 1999 sonrası dönemde Türkiye'nin adaylık statüsü almasıyla beraber AB müktesebatına uyum sağlamaya yönelik olarak öncelik verilecek faaliyet alanları için 'Katılım Öncesi Stratejisi' adı altında mali yardımlara devam edecektir. 2000-2006 yılları arasında GB ve diğer projelerin desteklenmesi için 1,3 milyar Euro mali destek sağlanmıştır.

1 Ocak 2007 tarihinde AB'ye aday ve potansiyel aday ülkelere sağlanan AB uyum çalışmalarında destek olmak amaçlı mali yardımların hepsinin yeni ve tek bir çatı altında toplanması için tasarlanan Instrument for Pre-accession Assistance (IPA), yani Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı programı yürürlüğe girmiştir (Aykın & Gürsoy, 2011). Ülkelere sağlanacak olan tutarlar IPA çerçevesinde belirlenen ve sadece o dönem içinde yapılacak çalışmaların yürütüleceği temel konular doğrultusunda hazırlanmaktadır. IPA tutarları 7 yıllık mali süreç baz alınarak hazırlanır fakat söz konusu 7 yıllık süreç fonların kullanılması gereken yılları değil Türkiye için tutarın tahsis edileceği yılları göstermektedir (Eroğlu, 2021).

2007-2013 döneminde AB tarafından IPA-I ilk defa uygulanmaya başlanmış ve Türkiye yaklaşık olarak 4,8 milyar Euro kullanmıştır. 2014-2020 döneminde IPA-II kapsamında Türkiye'ye 4,4 milyar Euro ayrılmıştır fakat AB bazı gerekçelerle kesintiler yaparak 3,5 milyar Euro gibi tutara düşürmüştür (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2022). 2021-2027 dönemini kapsayan IPA-III için imzalanan Mali Çerçeve Ortaklık Anlaşması (FFPA) 12.12.2022 tarihinde yürürlüğe girmiştir. AB aday ve potansiyel aday ülkeler için mali yardım desteği olarak IPA-III için 14,2 milyar Euro bütçeyi onaylamıştır. AB Konseyi, aday ülkelerin performansına uygun olarak adil şekilde paylaşırma yapılacağını fakat reform yapılacak alanlarda gerileme veya ilerleme olmaması durumunda mali desteğin kapsamının değişeceğini bildirmişlerdir (AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü: IPA Birimi, 2022). APA-III kapsamında henüz ülkelere sağlanacak mali yardım tutarları ayrı ayrı açıklanmamış fakat AB bütçesinden aday ülkelere ayrılan genel tutarın daha önceki IPA-II dönemi genel tutarına göre %27 artış sağladığı görülmektedir.

Tablo 4: IPA Kapsamında AB Bütçe ve T.C Payı

	DÖNEMİ	AB BÜTÇESİ	TÜRKİYE PAYI
IPA-I	2007-2013	11,4 milyar Euro	4,8 milyar Euro
IPA-II	2014-2020	11,7 milyar Euro	3,5 milyar Euro
IPA-III	2021-2027	14,5 milyar Euro	Belirlenmedi

Kaynak: Araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

4.3. TÜRKİYE-AB GÜMRÜK BİRLİĞİ KAPSAMI

1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile AB ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkileri canlandırmak ve ticareti kolaylaştırmak için GB'nin kurulması hedeflenmiştir. GB'ne girilmesi çok tartışılan konulardan birisi olmuştur. Bu durumu eleştiren bazı yazarlara göre, Türkiye rekabet ortamında diğer rakiplerine karşı güçsüz bir durumda olduğundan GB'nin Türk ekonomisine zarar verdiği düşünülmektedir. Diğer yandan gündün güne değişen ve gelişen uluslararası ticaret alanından uzak kalmamak, özellikle AB'nin uluslararası ticarete önemli bir rol oynamasından dolayı GB sayesinde büyük pazarlara girebilmek ve iç pazarın hareketliliğini sağlamak adına Türkiye'nin gerekli hamleleri yapmasının doğru olduğunu savunanlarda olmuştur. Sonuç olarak 1/95 Sayılı OKK ile kurulan GB 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir. GB ile ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve serbest dolaşımın sağlanabilmesi için bazı hükümlülükler oluşturulmuştur. Türkiye ve AB arasında kurulan GB ile sanayi ürünlerine uygulanan gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları kaldırılmış bu sayede sanayi mallarının ve işlenmiş tarım ürünlerinin serbest dolaşıma açılması sağlanmıştır (Can, 2003). İşlenmemiş tarım ürünleri AB'nin Ortak Tarım Politikası'na uyumlu olmadığı gerekçesiyle GB'ne dâhil edilmemiştir. GB'nin kapsamını daha net anlayabilmek için GB'nin oluşturan 1/95 sayılı OKK'nin içeriğine bakılması daha net olacaktır. Bu karar içeriğinde; sanayi mallarının ve tarım ürünlerinin serbest dolaşımı, gümrük hükümleri, yasaların uyumlaştırılması, genel hükümler, üçüncü ülkelere karşı uygulanan gümrük ve eş etkili vergiler için Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyum sağlanması ve ticaret politikaları yer almaktadır (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2012). Diğer yandan Türkiye AB'nin iç mevzuatına göre gümrük ve ticaret politikalarının

uyumlaştırılmasının yanında fikri sınai mülkiyet haklarını da kapsayan geniş yelpazeli bir uyumlaştırma yükümlülüğü altına girmiştir (Karluk, 2013).

GB, Türkiye ve AB arasındaki ekonomik entegrasyonun sağlanması açısından önemli bir adım olmuştur. Fakat GB'ne katılım her ne kadar AB'ye tam üye olmak adına bir ilerleme gibi görünse de sonuçlarına bakıldığında hedeflenen amaca henüz ulaşamamıştır. GB Türkiye ekonomisine ağır sorumluluklar yüklemiştir. Türkiye, AB'nin bütün ticaret politikalarına uyum sağlamak için kendi iç pazarını AB ve AB ile anlaşması bulunan bütün ülkelere açmak zorundaydı. Buna bağlı olarak AB'nin ticaret politikasında alacağı her kararı da direkt olarak kabul etmiş oluyordu. Diğer yandan AB'nin ortak ticaret anlaşmasını imzalamış olduğu ülkelerle Türkiye'nin uyum sağlamak adına anlaşmaları kabul etmesi ekonomik alanda ağır gelmiştir. AB ve üçüncü ülkeler arasında imzalanan antlaşmalar Türkiye'nin gümrük alanını kapsamakta fakat Türkiye'nin AB üyesi olmamasından dolayı antlaşmalarda herhangi bir karar hakkı da olmadığından kendi ekonomik çıkarlarına zarar getirmektedir (Karluk, 2013).

GB'nin Türkiye için sağladığı avantajlarda olmuştur. Örneğin Türkiye'nin GB'ne katılımı ile başlayan ticaret sahası genişlemiş ve en büyük ticaret ortağı AB olmuştur. GB geniş bir pazar kapasitesine sahip olduğu için bu durum Türk üreticiler için rekabet ortamını genişletmiş ve büyük ölçekli piyasalar karşısında kaliteli ve daha ucuz ürünlerin oluşturulmasını gerekli kılmıştır (Bilici, 2006). Aynı zamanda AB ülkeleri ile ekonomik entegrasyon çerçevesinde yabancı sermaye oluşturma fırsatı da GB'nin olumlu etkilerindedir (Çetinkaya, 2019).

GB'nin olumlu ve olumsuz birçok etkisi bulunmaktadır. Fakat ticari boyuttaki etkileri incelendiğinde GB'nin Türkiye'nin ticaretini arttırıcı dönemlerin olduğunu görmek mümkün olsa da AB'ye ihracatın artmış olması kadar ithalatında aynı seyirde arttığı görülmektedir. Dönemsel olarak GB sonrasında gerçekleşen ithalat artışları Türkiye'nin AB'ye olan ihracatının ithalatı yeteri kadar karşılamadığını göstermektedir (Nart, 2010). Bu sebeple Türkiye için AB ile yapmış olduğu ticarete dış ticaret açığı oluşmaktadır. GB'nin etkileri dönemsel olarak değişebilmektedir fakat GB'nin Türkiye üzerine ekonomik olarak ağır hükümler yüklemesi Türkiye için olumsuz etkileri meydana getirebilmektedir.

4.4. GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN EKONOMİK ETKİLERİ

Gümrük Birliği, Türkiye ve AB ticaretinin önündeki engelleri kaldırmayı amaçlamakta bu çerçevede taraflar arasındaki ticari ilişkilerin artması ve hızlanması beklenmektedir.

GB'ne üye olan ülkeler arasındaki gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları, tarife ve kotalar kaldırılır bu şekilde üyeler arasında ortak bir piyasa oluşturulmaktadır. GB'ne göre üçüncü ülkelere karşı üyeler tarafından ortak bir gümrük tarifesi uygulanmaktadır. Ülkelerin ekonomik entegrasyon sağlayarak GB'ne katılımından sonra üretim-tüketim skalası, üye ülkenin ticaret hacminin şekillenmesi, ticari politikalarında yapılan değişiklikler gibi faktörlerde farklılaşma yaşanmaktadır. Bu durumların incelenmesine ve ayrımının yapılmasına yönelik GB'nin ekonomik etkilerini statik ve dinamik etkiler olarak ikiye ayırabilmekteyiz.

4.4.1. Statik Etkileri

GB'nin ortaya çıkardığı ekonomik etkiler ülkelerin iç ekonomik yapılarına etki ederek değişimler meydana getirmektedir. Teknolojik gelişmelerin ve ülkelerin milli ekonomik yapısının sabit olduğu varsayımı altında üye ülkenin bütün ticareti içerisindeki üretim faktörlerini kapsayan kaynakların yeniden dağılımıyla ortaya çıkan etkilerdir (Gökdemir & Karaman, 2008). Statik etkiler, kısa vadede ve tek seferlik etkileri kapsamaktadır. Bunun sebebi, ekonomik yapı ve teknolojilerin sürekli yenilik döngüsü içerisinde olmasıdır. Statik etkiler entegrasyon sağlayan ülkeler arasındaki ticaret potansiyelini, üretim ve tüketim faktörlerini incelemektedir. Statik etkiler; üretim etkileri, tüketim etkileri ve ticaret hadlerine etkiler olarak başlıklara ayrılır.

4.4.1.1. Üretim Etkisi

GB'nin birlik içindeki ticaret engellerini kaldırmasından sonra ticaret akışı sağlanan mallar üzerindeki üretim sürecinin etkisini göstermektedir. Birlik içinde ticari engellerin kaldırılmasından sonra üretim hacmi genişlemekte ve bu sayede ticaret daha fazla arttırılmaktadır. Diğer yandan ticareti daraltıcı veya saptırıcı etkilerde alabilmektedir. Üretim etkisinin olumlu değerlendirilen tarafı ticaret yaratıcı olarak, olumsuz görülen tarafı ise ticaret saptırıcı olarak ayrılmaktadır. Gümrük birliği ticaret

boyutunda etki olarak ikisini de verme potansiyelindedir. Aslında burada önemli olan ticaret yaratıcı etki ve ticaret saptırıcı etki karşılaştırıldığında hangisinin yüksek oranlı olarak görülmesidir. Aradaki çıkacak olan fark durumuna göre GB'nin refah seviyesine etkisi görülmektedir (Erem, 2021). Bu oranlamaya göre olumlu veya olumsuz değerlendirilmektedir.

Ticaret yaratıcı etki, birliğe üye ülkelerin ülke içinde yüksek maliyetle ürettiği ürünü birlik içindeki başka ülkelere GB sayesinde ithal ederek daha ucuz maliyetle üretmesidir. Bunun sonucunda da birlik içi ticaret akışı genişleyerek üye ülkelerin ekonomik refahına katkı sağlamaktadır (Seyidoğlu, 2020).

Ticaret saptırıcı etki ise birliğin dışında kalan düşük maliyetli üretim yapan üçüncü ülke ile GB dolayısıyla ticari faaliyetlerin kesilmesi neticesinde birlik içinde üretim açısından yüksek maliyetli olsa da üye ülkelere alınan malların ticaretinin yapılmasıdır. Bu durum dünya üzerindeki ticaret hacmini sadece birliğin içine doğru daraltmaktadır. (Özdemir & Aytakin, 2016).

4.4.1.2. Tüketim Etkisi

GB kurulmasından sonra gümrük vergisi uygulanmayan malın fiyatı düşeceğinden üye ülkelerin ekonomisinde tüketim yapıları da farklılık gösterecektir. GB'nden önce ithal edilen yüksek fiyatlı malın GB ile daha ucuz maliyetle ithal edilmesi bu mallara talebin daha fazla artmasını sağlayacaktır (Kuşat, 2015). Dolayısıyla oluşan bu durum ekonomik entegrasyonların oluşturduğu tüketim etkisi olmaktadır. Tüketim etkisi üye ülkelerdeki tüketici taleplerini ve tüketim psikolojisi olarak toplum davranışlarını da değiştirecektir. Diğer bir tüketim etkisi olarak üçüncü ülkelere yapılacak ithalat ölçülerini oldukça düşürerek birlik içi ülkelere doğru kaymalar yaşanmaktadır.

Üretim etkilerinde olduğu gibi tüketim etkileri de olumlu ve olumsuz olarak ayrılmaktadır. Ticaret yaratıcı etki daha düşük maliyetle daha fazla tüketim yapılmasına yol açar bu durumda refah artarak olumlu etkiler oluşturur. Ancak tam tersi şekilde ticaret saptırıcı etki var ise birlik dışındaki ucuz üreticiden ithalat yapılmayacak birlik içindeki daha yüksek fiyatlı bir ülkeden tüketim sağlanacaktır (Erem, 2021). Buradan anlaşılacağı üzere üretim etkileri ve tüketim etkileri birbirine paralellik göstermektedir.

4.4.1.3. Ticaret Hadlerine Etkileri

Gümrük birliğinin statik etkilerinden bir diğeri ticaret hadleri üzerinde görülen etkisidir. Ticaret hadlerine etkisi ülkenin ihraç ettiği malların birim fiyatı ile ithal edilen malların birim fiyatının birbirine oranından bulunmaktadır. Üretim ve tüketim etkileriyle beraber ticaret hadleri üzerindeki etkilerde üye olan her ülke başına düşen refah seviyesini belirlemektedir. Üye ülkelerin refah seviyesinin etkilenmesini incelemek için ithalat ve ihracat oranlarına bakılmaktadır. Söz konusu ülkenin dış ticarete yapmış olduğu ithalat fiyatlarının yükselmesi diğer taraftan ihraç edilen malların fiyatlarının düşmesi ile ülke ekonomisinin olumsuz etkilendiği görülmektedir. Tam tersi şekilde bir pozisyon oluşursa ülke ekonomisinin lehine bir durum söz konusu olacaktır (Temiz, 2009).

GB sayesinde üye ülkeler arasındaki ticaret hacmi ve ekonomisi genişleyebilmektedir. Bu durumda üye ülkeler için olumlu sonuçlanan ticaretin yönü birlik içine doğru artmakta olup birlik dışında kalan ülkeler için dezavantaj sağlamaktadır.

4.4.1.4. Kamu Gelirleri Etkisi

GB'ne üye olan ülkeler arasında gümrük vergilerini sıfırlanır, tarife ve kotalar kaldırılır dolayısıyla bu durum ülkelerde vergi kayıplarının yaşanmasına yol açmaktadır. Diğer yandan üçüncü ülkelere karşı uygulanan ortak gümrük tarifesi GB'ne katılmadan önceki gümrük tarifesinden düşük olduğu takdirde yine bir vergi kaybı meydana gelmektedir (Balkır, 2019).

4.4.2. Dinamik Etkileri

Dinamik etkiler ekonomik entegrasyonlardan sonra ticaret kapasitesinin genişlemesi ve mevcut pazarın büyümesinin getirmiş olduğu kalıcı ve uzun süreli etkileri kapsamaktadır. Dinamik etkiler; büyüme ve kaynak verimliliğinin artması, teknolojik yapıların gelişimini, yatırımcıların artması, rekabet ortamının genişlemesi, içsel ve dışsal ekonomilerin oluşmasını kapsamaktadır (Hatipler, 2011). Gümrük birliğinden sonra firmalar küçük pazarlardan büyük dünya pazarlarına açılmaktadır. Bu durumda rekabet ortamı çok geniş olduğundan zorluklarla karşılaşsalar da üretim

sürecinde kaynakları verimli kullanma, sermaye durumlarına göre maliyetleri düşürmekte ve rekabet gücünü arttırmaktadır (Özdemir & AYTEKİN, 2016). GB'nin sağlamış olduğu avantajlar arasında; ekonomik olarak ülkelerin GSYH'ne direkt olarak etki ederek ekonomi kaynaklarını büyütme, yerli ve yabancı kaynakların iç pazara katkıda bulunmaları, teknolojinin mevcut sisteme uygun olarak geliştirilmesi, maliyetlerin düşmesi ve ucuz ithalat sağlanması gibi faktörler etkili olmaktadır. Dinamik etkilerin avantajları kadar dezavantajları da mevcuttur. Örneğin gelişmişlik düzeyine göre ülkeler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu kapsamda gelişmiş bir ülkeye göre az gelişmiş bir ülkenin üretim faktörleri daha yetersiz olacağından gelişmiş ülkelere doğru ticaretin kaymasına sebep olur.

4.4.2.1. Ölçek Ekonomileri

Firmaların üretimlerini GB sonrası oluşan geniş çaplı piyasalar için üretmesi ile beraber ölçek ekonomileri ortaya çıkmaktadır. Ölçek ekonomileri girilen büyük kapsamlı yeni piyasalarda firmanın alt yapısındaki işlevsiz kalmış potansiyeli güçlendirmek için üretimi hareketlendirme yollarına gitmek durumunda kalır. Piyasaların hacmi genişledikçe firmalar atıl kapasitelerini kullanmayı tercih ederek optimal ölçeği yakalamaya çalışırlar (Gökdemir & Karaman, 2008).

Bu şekilde ölçek ekonomileri sanayi faktörlerinin gelişmesine ve teknolojik ilerlemelerin artmasına yol açmaktadır. Ölçek ekonomisinin en büyük faydaları arasında endüstri ölçeğinin genişlemesinden sonra maliyet düşüşlerinin yaşanması ve dar pazarlardan hacmi geniş piyasalara açıldıktan sonra ürünlerde çeşitliliğin artması gelmektedir (Temiz, 2009).

4.4.2.2. Dış Rekabet Etkisi

Gümrük birliği kurulmadan önce yurtiçi endüstriler ve firmalar ticaret güçlerini dış dünyaya karşı gümrük kısıtlamaları sayesinde korumaktadırlar. GB'nden sonra ise üye ülkelerin ticarete engel olabilecek faktörleri ortadan kaldırmasıyla yerli firmalar uluslararası rakipler ile daha geniş piyasalarda rekabete girmek durumunda kalırlar. Bu rekabet ortamı genişledikçe firmalar dışarda kalmamak için mücadele ederler. Fakat mücadele edemeyen diğer bir deyişle rekabet baskısına karşı piyasada verimlilik

gösteremeyen firmalar tutunamaz ve sektörü bırakmak durumuna gelebilir (Dura, Atik, & Dumrul, 2015). Rekabet ortamının artmasıyla piyasadaki tekelleşme etkisi azalmaktadır. Rekabet etkisi sayesinde firmalar üretim kalitesinin artırır aynı zamanda verimlilik ve üretkenlik de artış gösterir.

4.4.2.3. Teknolojik Gelişmelere Etkisi

GB'nin kuruluşundan sonra artan rekabet ortamı ve piyasa hacminin büyümesine bağlı olarak ülkelerin teknolojik yapılarını geliştirip uyum sağlamaları temel bir ihtiyaç şekline gelmiştir. Çünkü dünya üzerinde teknolojinin yeri ve sağladığı avantajlar yadsınamaz. Özellikle gelişmiş ülkelerde ön plana çıkan teknoloji potansiyellerinin büyüklüğü piyasada rekabet edecek daha küçük yapıdaki ülkeler için oldukça önemlidir. Bunun nedeni ülkelerdeki teknoloji seviyesi ne derecede yüksek olursa sektör ve ticaret hacminin verimliliği o kadar yüksek olur. GB ülkelerin teknolojik gelişmeleri üzerinde faydalı bir etki bırakır. Teknolojik gelişmeler rekabet gücünü artırır, üreticilerin etkin ve sürekli bir şekilde ticaret yapmasına olanak sağlar. Aynı zamanda üretici firmalar Ar-Ge yatırımlarına ayrılan bütçeyi de artırır bu sayede yeni ve aktüel ürünler üretebilmek için teknolojik yapılarını yenileyerek teknolojinin gelişmesinde rol oynarlar (Özdemir & Aytekin, 2016).

4.4.2.4. Yatırımları Teşvik Etkisi

GB'ne bağlı ekonomilerde rekabet ortamının genişlemesinden dolayı verimlilik artışı, teknolojik gelişmelerin artışı söz konusudur. GB sonrasındaki bu gelişmeler sayesinde ülkelerin ticari ilişkilerinin artmasına bağlı olarak milli gelirin yükselmesi yatırım ve tasarruf artışı olmasına yol açmaktadır. GB kapsamı gereğince uygulanan gümrük tarifelerinin yükseltilmeyeceği veya herhangi bir değişiklik yapılmayacağına güvencesi dış yatırımcılar için büyük önem taşımaktadır. Aynı şekilde GB sonrasında üye ülkeler arasındaki ticaretin daha verimli ve aktif olarak sürdürülmesi birlik dışındaki üçüncü ülkeye göre cazip gelir ve birlik içine yabancı sermayenin kaymasına yol açar (Balkır, 2019). Diğer bir deyişle birlik içinde geniş hacimli bir pazarın oluşması yabancı yatırımcıları üye ülkelerde yatırım yapmaya veya bu ülkelerde yabancı sermayeyi kullanmaya özendirir.

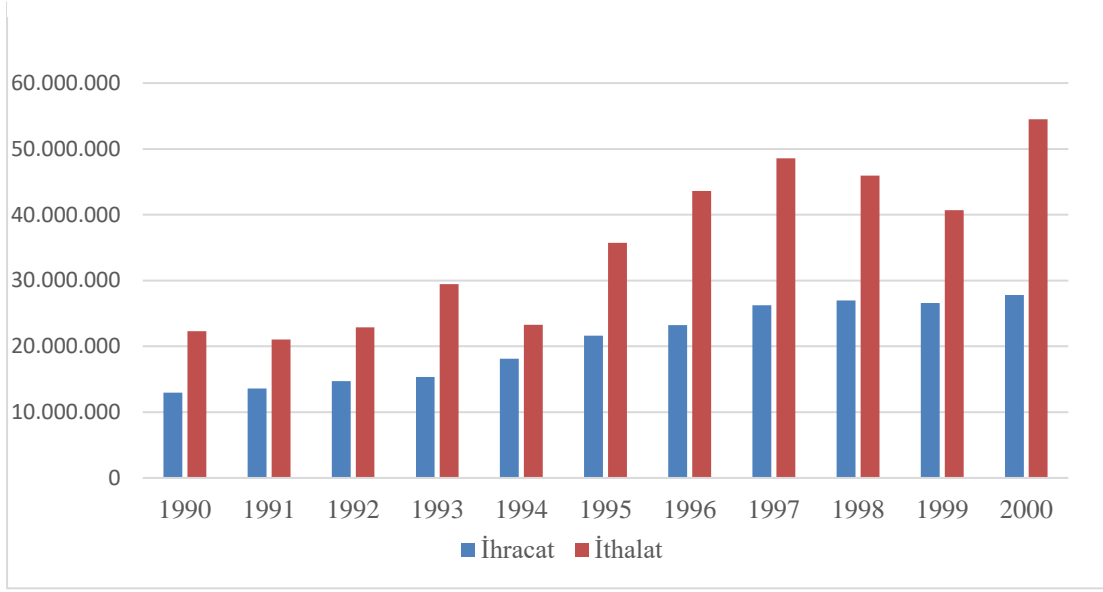
4.4.3. Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri

1/95 Sayılı OKK ile oluşturulan sadece sanayi ürünlerini ve işlenmiş tarım ürünlerini baz alan GB kapsamında; Türkiye'nin ithalat ve ihracat politikalarının AB normlarına uyumlaştırılması gerekmektedir. GB'nin kapsadığı ürün gruplarında gümrük vergilerinin alınmaması, kota ve engellerin kaldırılması şeklindeki uygulamalarla taraflar arasındaki ticaretin canlandırılmasını hedeflemektedirler. GB'nin ticari faaliyetlerin önündeki engelleri kaldırmasına bu sayede uluslararası ticaret ağının genişletilmesine faydalı olması beklenir.

GB kurulmadan önceki en büyük ticaret ortağımız AB olurken GB sonrasında da aynı şekilde yerini korumuştur. GB'den sonra AB'nin toplam ticareti içindeki Türkiye'nin payı da yükselmiştir. GB sayesinde Türk ihracatçılar her ne kadar zorlansalar bile daha büyük piyasalara girmek durumunda kalmış ve uluslararası rekabet ortamında yer bulmak için üretimin arttırılması, teknolojik gelişmelerin yakından takip edilmesi gibi hususlarda güçlenmeyi beraberinde getirmiştir (Özdemir & AYTEKİN, 2016). Rekabet ilkesinin getirisi olarak uluslararası yaşanan krizlerde ülkelerin zincirleme bir şekilde etkilenmelerine yol açmaktadır. Türkiye bu konudaki yasal düzenlemeleri de uygulamış ve rekabet ortamında güçsüz duruma düşmemek için gerekli altyapıyı oluşturmuştur. GB'nin sağlamış olduğu avantajlar kadar dezavantajlarda bulunmaktadır. Türkiye'nin ekonomik alanda GB'nin sağlayacağı olumlu performans beklentileri günümüzde bile gerçekleşmemiştir. Bunun en önemli sebebi Türkiye'nin AB üyesi olmadan GB'ne girmesi bazı mecburiyetleri beraberinde getirmiş olmasıdır. En büyük sorunlardan birisi üçüncü ülkelerle gerçekleştirilen ticari faaliyetlerin AB kuralları ve kısıtlamaları çerçevesinde gelişmesi ve bu durumun Türkiye'yi dış ülkelere karşı savunmasız bırakmasıdır. AB Türkiye'nin diğer ülkelerle ekonomik ilişkilerini kendi lehine göre şekillendirmektedir. Buna göre, Türkiye'ye karşı tek taraflı politikalar uygulanmakta ve AB'nin sınırları dışında bırakılmaktadır dolayısıyla birliğin bizim lehimize uygulamalarda bulunması zorlaşmaktadır (HOBİKOĞLU, 2007). AB'nin bu tutumu Türkiye'nin dış ticaretinde istenmeyen problemlere yol açmaktadır.

GB'nin Türkiye ekonomisine katkılarına baktığımızda ilk olarak GB öncesinde ve sonrasında ithalat/ihracat oranları değerlendirilecektir.

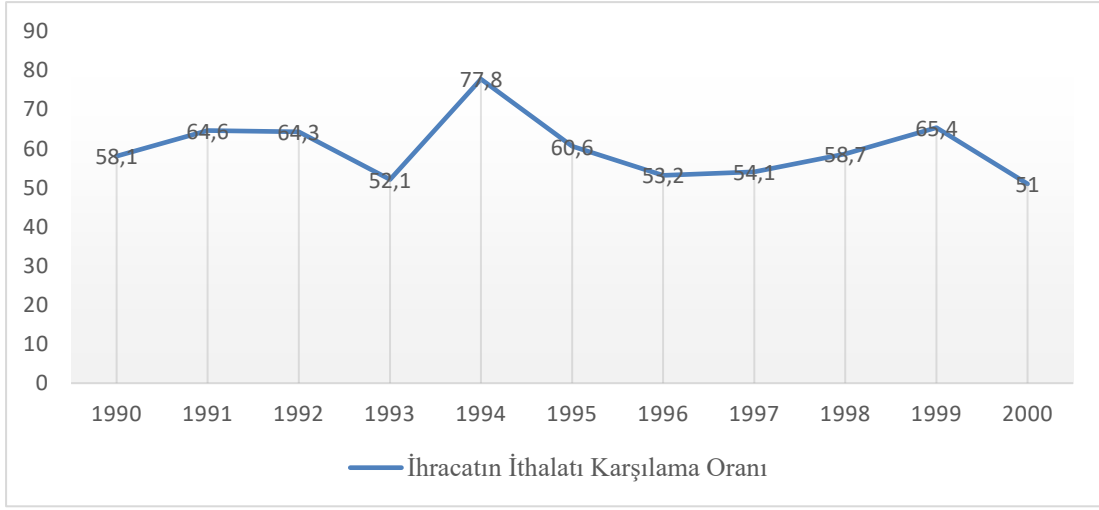
Şekil 1: GB Öncesinde ve Sonrasında İthalat/İhracat Oranları

Kaynak: TÜİK, 2022 verileri ile hazırlanmıştır

Şekil 1'e göre, GB'den önceki 5 yıl boyunca yapılan ithalat değerleri incelendiğinde ortalama 25 milyar dolar civarında ithalat oranı görülmektedir. İhracat değerlerine baktığımızda ise, ortalama 16 milyar dolar seyrinde gitmektedir. 1991 ve 1994 yıllarında ithalat değerlerinde düşüş yaşanmış 1995 yılında tekrar artış görülmüştür. 1996 yılında GB yürürlüğe girmesiyle beraber o yıl ithalat oranı yaklaşık 8 milyar dolar artmıştır. 1996 yılı ve sonraki yıllarda ortalama 46 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirilmiştir. 1998 ve 1999 yıllarında ithalatta düşüş yaşanmıştır. Nitekim 2000 yılında tekrar artış göstererek yükselmiştir. 1996 yılındaki ihracat değeri ise, 7 milyar dolar artış göstermiştir. GB sonrası kapsayan 5 yıl içerisinde ihracat oranı 26 milyar dolar civarında seyretmiştir. Buna göre, GB öncesi ve sonrası değerlendirildiğinde 1996 yılından sonra ithalat ve ihracat oranları daha önceki yıllara göre artış göstermiştir. Fakat ihracat oranlarına göre ithalat oranlarında daha fazla artış görülmektedir.

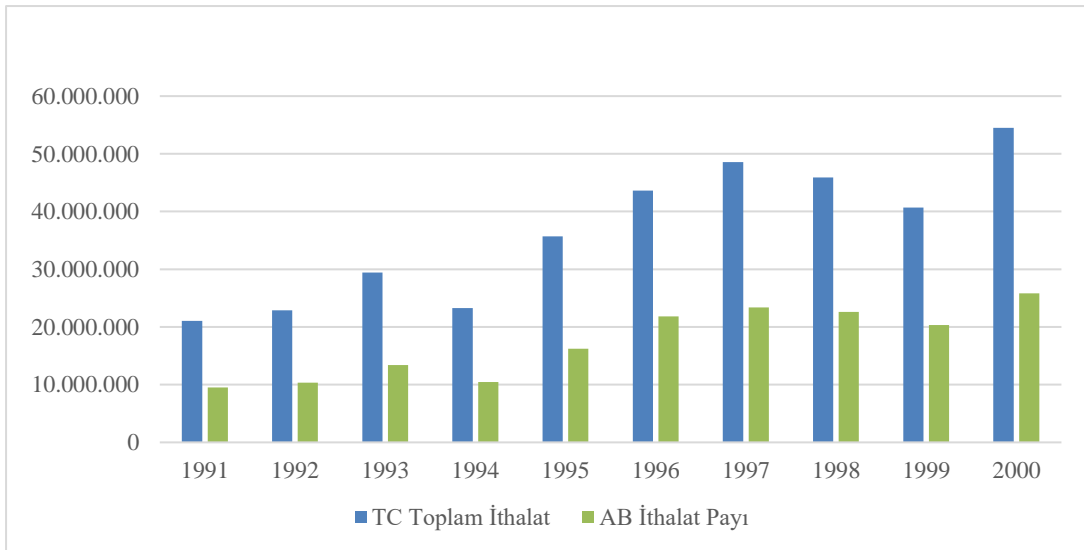
Şekil 2: İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Kaynak: TÜİK, 2022 verileri ile hazırlanmıştır.

Şekil 2'ye göre 1996 yılında GB'nin yürürlüğe girmesiyle beraber ihracatın ithalatı karşılama oranında düşüş meydana gelmiştir. Bu düşüşün temel sebebi GB ile birlikte ithalattaki artışların meydana gelmesidir. Diğer bir deyişle GB'nden beklenen ihracat performansı sağlanamamış fakat ithalat oranlarında artışlar yaşanmıştır. Bu durumda ihracatın ithalatı karşılama oranının düşmesine yol açmıştır. GB'nden sonra sadece 1999 yılında 65,4'e kadar çıkan karşılama oranı Gölçük Depremi'nin yaşanmasının ardından o yıl içinde Türkiye'nin genel ithalatındaki düşüşten kaynaklı bir durumdur.

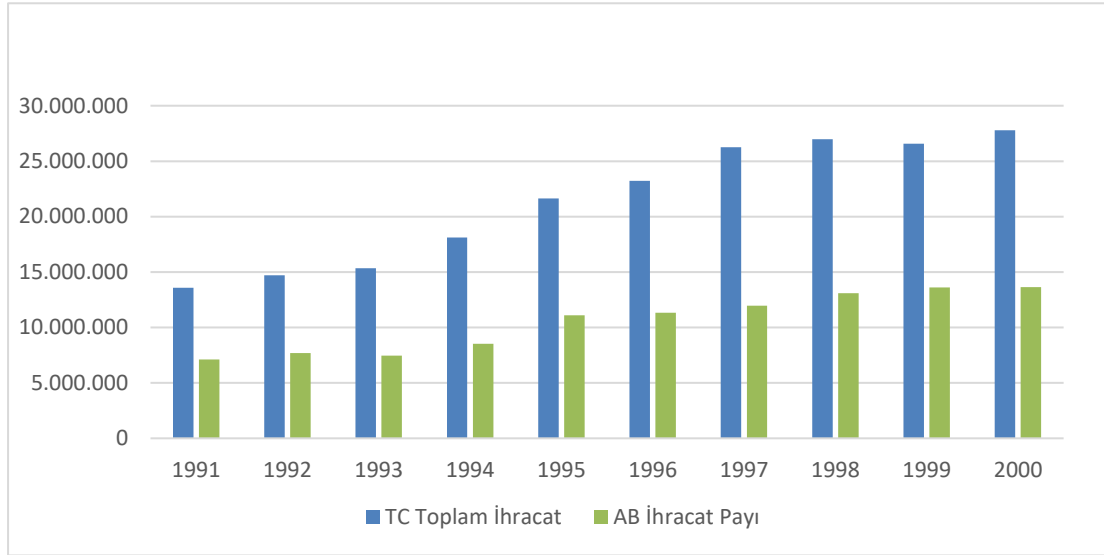
Şekil 3: 1991-2000 Dönemi Türkiye Toplam İthalatı ve AB'nin Payı

Kaynak: TÜİK, 2022 verileri ile hazırlanmıştır.

GB öncesi 1991-1995 yılları arasındaki Türkiye ekonomisi toplam ithalat değerleri içerisindeki AB'nin %45 olan payı, GB sonrası 1996-2000 yılları arasında yaklaşık olarak %49'a yükselerek artış göstermiştir. GB sayesinde AB'nin ithalatının artması 1991-1995 döneminde yaklaşık olarak 133 milyon dolar olan toplam ithalat değerini, 1996-2000 döneminde 100 milyon dolar arttırarak 233 milyon dolara çıkarmıştır. Tabloyu değerlendirdiğimizde AB tarafından ithalat oranlarında 1998-1999 dönemindeki düşüş haricinde diğer yıllarda artış yaşanmıştır. AB ithalatında yaşanan düşüşler Türkiye'nin ulusal ekonomik faktörlerinden kaynaklı krizlerden dolayı etkilenmiş olabilir. Bu durumda GB'nin AB'nin lehine olarak işlediğini söyleyebiliriz.

Şekil 4: 1991-2000 Dönemi Türkiye Toplam İhracatı ve AB'nin Payı

Kaynak: TÜİK, 2022 verileri ile hazırlanmıştır.

Şekil 4'e göre 1990lı yılların başında Türkiye'nin ihracat oranlarının yaklaşık olarak %52'lik kısmı AB'nin payıdır. Nitekim AB Türkiye için en büyük ticaret ortağı konumundadır. Fakat GB'nden sonra Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde 1996, 1997 ve 1998 yıllarında AB'nin ihracat payı %50'nin altına düşmüştür. 1999 ve 2000 yıllarında ise AB ihracatı tekrar %50'nin üzerine çıkmıştır.

4.5. TÜRKİYE-AB GÜMRÜK BİRLİĞİ KAPSAMINDAKİ EKSİKLİKLER VE YAŞANAN SORUNLAR

1996 yılında AB ve Türkiye arasında uygulamaya koyulan Gümrük Birliği başladığı günden itibaren siyasi ve ekonomi alanlarında sürekli tartışma konusu olmaktadır. Öncelikle Türkiye zaten AB üyesi olmadan GB'ne girdiği için bu durumun yarattığı olumsuz sonuçlarla karşı karşıya gelmektedir. GB yürürlüğe girdiği zaman AB üyeliğini garantiye almak adına önemli bir hamle olarak görülmekteydi fakat üzerinden 27 yıl geçmesine rağmen Türkiye'nin AB üyeliği kapsamında herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Aksine AB üyeliği için Türkiye'nin önüne çeşitli mazeretler gösterilerek engeller çıkarıldığı buna bağlı olarak müzakere süreçlerinin uzatıldığı bir sürece dönüşmüştür (Kurter, 2020). GB'nin AB üyeliği yolunda büyük bir adım olarak görülmesiyle beraber AB üyeliğinin halen gerçekleşmemiş olması GB'nin beklenen süreden daha uzun yıllar sürmesine sebep olmuştur (Akçay, 2020). GB'nin işleyişi ile ilgili eksikliklerin tamamlanması, henüz gerçekleşmeyen AB üyeliği ve bu durumun yol açtığı problemlerin giderilmesi ayrıca Türkiye ve AB'nin ticaret politikalarında meydana gelen değişimler GB'nin ivedi bir şekilde güncel olarak yenileştirilip, derinleştirilmesini gerekli kılmaktadır (Nas, 2022).

4.5.1. Üçüncü Ülkelerle İmzalanan Serbest Ticaret Antlaşmaları Sorunu

1 Ocak 1996 yılında yürürlüğe giren 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'ndan sonra Türkiye ve AB arasında Gümrük Birliği tesis edilmiştir. 1/95 sayılı OKK'ye göre Türkiye, AB'nin Ortak Ticaret Politikası'nı (OTP) benimsemek ve uygulamak zorundadır. Diğer bir deyişle ulusal ticari politikalarını AB'nin ticaret politikalarına uyumlu hale getirmekle yükümlüdür. Türkiye'nin GB'ne girmeyi kabul etmesinin en büyük sebebi, AB tam üyeliğinin gerçekleşmesinde GB'nin büyük rolü olduğu düşüncesidir. Fakat GB'nin kurulmasıyla birlikte Türkiye'ye ağır sorumluluklar yüklenmiştir. Bu sorumluluklar içinde AB'nin üyesi olmayan üçüncü ülkelerle yapmış olduğu serbest ticaret antlaşmaları da yer almaktadır. AB, STA akdettiği ülkeler ile ticari ilişkilerini geliştirmek ve uluslararası sahada ticaret ağını büyütme istemektedir (Aktaş & Kaplan, 2020). Dolayısıyla AB, üçüncü ülkelerle ticari etkileşimlerinin artması için son dönemlerde ticaret stratejisi olarak uyguladığı STA'lara büyük önem ve öncelik vermektedir. Fakat OKK'ye göre Türkiye, AB üyesi olmadığından dolayı AB'nin

imzalamış olduğu STA'lara dâhil olamamaktadır. Aynı şekilde Türkiye'nin ikili antlaşmalar üzerinde önceliklerini belirleyecek bir söz hakkı da bulunmamaktadır. Dolayısıyla AB'nin üçüncü ülkeler ile yapacağı STA'lar kapsamında, Türkiye'nin aleyhine gelişebilecek noktalarda Türkiye'nin müdahale etme imkânı yoktur. Ayrıca AB Komisyonu Türkiye'nin 2002 İlerleme Raporu'nda kendi STA'sı olmayan ülkeler ile Türkiye'nin bağımsız bir şekilde AB'nin onayı olmadan STA akdetmesini onaylamadığını belirtmiştir (Köse, 2022). AB'nin bu tarzdaki bencil yaklaşımı AB ile STA'sı olmayan fakat Türkiye ile ayrı olarak ticaret yürüten ülkeler ile Türkiye arasına duvar örmektir.

Türkiye ikili antlaşmalarda etkisiz kalırken AB'nin ticaret politikalarına uyum sağlamak adına, AB'nin taraf olduğu bütün STA'ların benzer formatlarını ilgili ülkeyle yapabilmektedir. Pek tabii bu süreçte Türkiye için kolay ve faydalı şekilde ilerlememektedir. Sadece şu şekilde bir alternatif sunulmuştur, eğer Türkiye ve üçüncü ülkeler arasında benzer STA imzalanacak olursa, AB'nin imzaladığı STA'ların birebir aynı hükümlerini uygulamakla yükümlü değildir, öncelik olarak söz konusu ülkelerin sanayi ve ticaret politikalarına uygun hassasiyet gösterilmelidir (Doğan & Uzun, 2014).

Bu antlaşmaların amacı şudur; AB ile STA imzalayan üçüncü ülkelerin malları GB'nden dolayı Türkiye sınırları içerisine gümrüksüz girebilmektedir. Fakat Türkiye açısından bakıldığında AB'nin üyesi olmadığı ve herhangi bir karar merciinde yetkisi bulunmadığı için Türkiye mal gönderdiği zaman gümrüksüz olarak girmesi için ilgili ülkeyle ayrıyeten ikili STA akdetmesi gerekmektedir (Kalaycı & Küçükali, 2018). Bu durum Türkiye'nin dış ticaretine ağır hasarlar vermektedir.

Türkiye için sorun yaratan meselelerden bir diğeri ise AB ve Türkiye'nin üçüncü ülke ile yapacağı STA'lar imzalanırken eş zamanlı olarak yürürlüğe girmemesidir (Doğan & Uzun, 2014). Dolayısıyla bu sorunun çözümlenebilmesi için AB ile üçüncü ülke antlaşmayı sağladıktan sonra üçüncü ülke ile Türkiye'nin de zaman geçmeden STA imzalaması gerekmektedir. Fakat antlaşmalar eş zamanlı olmadığı için öncelik olarak üçüncü ülkenin Türkiye ile STA imzalamaya sıcak bakmaması ve sonrasında bizzat Türkiye ile müzakereler yürütmesi gerektiği için aradan uzun bir süreç geçmektedir. Bu sürede üçüncü ülke zaten AB ile antlaşmadan dolayı Türkiye'nin pazarına serbest bir şekilde girebilmektedir fakat Türkiye onların pazarının dışında kalmaktadır. Dış ülkelerin Türkiye iç piyasasına erişebilmesi Türkiye'nin kendi ulusal piyasasını koruma

unsurlarını kaldırarak ticari dengelerini bozmaktadır. Yerli firma ve şirketler haksız rekabet ortamında tutunmaya çalışmaktayken devletin alacağı gümrük vergileri de karşılıksız bir şekilde yok olmaktadır (Kurter, 2020). AB uluslararası piyasada büyük ekonomilere sahip olan ülke/ülke grupları ile örneğin ABD, Hindistan, ASEAN ile müzakereler yürütmekte olduğundan bu müzakereler sonuca bağlandığında Türkiye kendi çıkar ve menfaatleri doğrultusunda bu üçüncü ülkeler ile ikili antlaşmalar imzalamak durumundadır. Türkiye'yi zor durumda bırakacak olan konu bu ülkelerin taleplerini karşılamaya çalışmak ve ikili STA akdetmelerini sağlamaktır. AB, büyük ekonomiye sahip ülkeler ile STA akdettiğinde, GB'nde bu konuyla ilgili Türkiye'nin önceliklerinin değerlendirilmediği ve eş zamanlı STA imzalanması konusunda düzenlemeler yapılmadığı sürece Türkiye'nin ekonomi piyasalarında çok ciddi boyutlarda zarar görme olasılığı yüksektir.

Kaldı ki üçüncü ülke ile AB tarafından imzalanan STA'nın birebir yükümlülüklerinin Türkiye ile imzalanacak olan STA'da olması gibi zorunlu bir hüküm olmamakla birlikte üçüncü ülkelerin Türkiye ile STA yapma zorunluluğu da bulunmamaktadır (Cengiz & Kurtbağ, 2015). Bu durum Türkiye'yi antlaşma imzaladığı ülkeler karşısında zararlı duruma düşürmektedir. Türkiye'ye AB sayesinde mallarını vergisiz ve serbest geçirebilen ülkeler ikili antlaşma yapmak konusunda gönülsüz davranabilirler veya antlaşma sağlama süreci zaman alabilir. Örneğin Meksika, Cezayir, Güney Afrika gibi ülkeler kendi bölgelerinden veyahut gelişmiş ülkelere öncelik verdikleri için Türkiye ile STA akdetmeye çok istekli değillerdir (TÜSİAD, 2008). Diğer yandan Türkiye, AB'den bu durumun düzeltilmesine ilişkin taleplerde bulunsa da herhangi bir çözümsel yaklaşım, çaba ya da destek görememektedir. Türkiye, AB ve üçüncü ülkeler ile imzalanan STA'larda direkt olarak taraf olmak için yoğun çabalar göstermiştir. Fakat AB'nin bu konudaki tek hamlesi ilk olarak 2005 yılında Cezayir ile STA müzakereleri kapsamında karşılıklı olarak çıkar ilişkisini temel alacak şekilde üçüncü ülkeyi Türkiye ile STA yapmasına davet eden Türkiye Maddesi'nin eklenmesi olmuştur (Dünya Bankası, 2014). Bu maddenin yasal bir hükmü bulunmadığı için herhangi bir şekilde bağlayıcılığı söz konusu değildir. Nitekim bu zamana kadarda istenildiği şekilde bir sonuç çıkmamıştır. STA konusunda Türkiye, AB'ye bağımlı pozisyonundadır. Türkiye, sadece AB'nin STA akdettiği ülkelerle benzer şekilde antlaşmalarda bulunabilmekte, AB ile arasında antlaşma bulunmayan rastgele bir ülkeyle STA ya da benzeri bir tercihli ticaret antlaşması imzalayamamaktadır (Aydın,

2013). Dolayısıyla Türkiye'nin, uluslararası ticaretteki hacmi kısıtlanmakta ve ticari potansiyelinin arttırılmasına engel olunmaktadır.

Türkiye, günümüze kadar EFTA ülkeleri dâhil olmak üzere toplam 25 ülke ile STA imzalamıştır. Aynı şekilde bazı üçüncü ülkelerle hâlihazırda STA müzakerelerine devam edilmektedir. Bu durumlar her ne kadar AB'nin Türkiye için mecburi tuttuğu ikili antlaşmalara uyum sağlamayı yerine getirmiş olsa da Türkiye'nin STA'lar kapsamında yaşadığı zorlukları da beraberinde getirmiştir.

4.5.2. Karşılaşılan Vize Zorlukları

Türkiye, AB ile sürdürmüş olduğu Gümrük Birliği kapsamında GB'nin oluşturulma mantığına ters bir şekilde ilerleyen çözümsüz kalan, sonuca bağlanmayan ve sürekli geçirilen vize serbestliği problemleri ile karşı karşıya kalmaktadır. AB ülkeleri karşısında Gümrük Birliği çerçevesinde malların serbest dolaşımı sağlanırken mal ihracı yapan işverenlerin, malların taşınması görevini icra eden kişilerin, AB'ye iş, fuar, etkinlik kapsamında ticari menfaatler sağlamak amacıyla gitmek durumunda olan iş insanlarının vize engeline takılması GB'nin büyük bir eksikliğini olduğunu göstermektedir (Cengiz & Kurtbağ, 2015). AB'nin vize serbestisine müsaade etmemesi ikili anlaşmaların mantığına aykırı iken bununla birlikte vize alabilme süreci de Türkiye'deki iş insanlarının en büyük şikâyetleri arasındadır. Vize sürecinde karşılaşılan yüksek ücretler, zorlu ve ağır vize prosedürleri, vize sürelerinin kısa olması ve tek giriş-çıkışa müsaade edilmesi, bürokratik sorunlar gibi hususlar iş ve hizmet sağlayacak kişiler için zorlayıcı olmaktadır (Dünya Bankası, 2014). Türkiye için AB'ye giriş bu kadar zor olurken AB tarafındaki olanaklara bakarsak, AB ülkelerinin hepsi aynı normlarda Türkiye'ye giriş yapamamaktadır. Aslında Türkiye'ye vize serbestisi sağlanmaması Türkiye'nin AB ülkelerine karşı tutumunu etkilemektedir. Bu durumda AB ülkelerine karşı uygulanan vize rejimi bölünmüş ve karmaşık bir sistem ortaya çıkarmaktadır. AB Komisyonu daha önceki yıllardaki ilerleme raporlarında da belirttiği gibi bu konuyla ilgili Türkiye'nin bütün AB üyesi ülke vatandaşlarına eşit bir şekilde prosedür uygulanmasının gerekli olduğunu vurgulamaktadır (Özsöz, 2013). Bu şekilde karışık bir sistem olsa bile Türkiye'deki vize problemlerinin yaşanması gibi bir sorunu AB ülke vatandaşları yaşamamaktadır. Aksine AB'ye gidecek ticaret ve lojistik sektörüne bağlı kişilerin çileli ve zahmetli vize uğraşlarına göre Türkiye sınırlarına daha

avantajlı ve kolay şekilde girişleri yapılabilir. Türkiye'ye karşı bütün AB üyelerinin eşit şartlarda giriş yapabilmesini ısrarlı şekilde vurgulayan AB, söz konusu Türkiye'deki kişilerin AB bölgesinde serbest dolaşımı olduğunda aynı tavrı göstermemektedir.

AB tarafından vize rejimi yönünde bir adım atılmak zorunda kalınmış fakat ne kadar etkili olduğu konusu tartışmaya açıktır. Türkiye stratejik konumunun öneminden dolayı göçlerin geçiş güzergâhı olarak kullanılmaktadır. AB son yıllarda artış gösteren göçmen akımına karşı Türkiye ile anlaşma imzalamak ve bölgesel olarak sınır güvenliğinin kontrolünü sağlamak yönünde ortak göç politikaları yürütmek istemektedir (Marancı, 2021). Bu sebeple 2003 yılında olası bir göç krizinin yaşanmasında Türkiye ve AB'nin taraf olduğu, on yıl boyunca sürececek olan ve ağır yükümlülükler içeren Geri Kabul Anlaşması (GKA) müzakereleri başlamıştır. Anlaşma; Türkiye'den yasadışı şekilde AB'ye geçiş yapan Türk vatandaşları, transit ülke konumunda olduğu için yasadışı yollarla AB bölgesine geçiş yapan üçüncü ülke vatandaşları bunun yanında vize süresinin bitmesine rağmen AB bölgesinden çıkmamış olan vatandaşlarında anlaşma tarihinden itibaren 3 yıl içinde Türkiye'ye tekrar teslim edileceğini kapsamaktadır (Saygın & Erdem, 2021). AB yoğun göç akımlarının artış göstermesiyle sessiz sedasız Türkiye'ye doğru yönelmiş ve ortak yürütecekleri politikaları kabul ettirmek için farklı bir yaklaşım göstermiştir. Durağan seyrinde giden üyelik görüşmelerini hareketlendirmiş aynı zamanda vize serbestisi konusunda mali desteklerde bulunarak göz boyamaya çalışmıştır (Bozkurt, 2016). Türkiye bir nevi GKA'yı imzalamanın karşılığında AB vize serbestisini garanti olarak görmüştür. Bu sebeple 2013 yılında GKA ile eş zamanlı olarak Vize Serbestisi Diyalogu Mutabakat Metni de imzalanmış bu şekilde müzakereler başlatılmıştır. Metin ile Türkiye'nin vize serbestisine giden yol haritası oluşturulmuştur. Buna göre, metin 72 kriterden oluşmakta ve Türkiye'nin bu kriterlerin hepsini yerine getirmesi gerekmektedir (Nas, 2015). Yol haritasındaki kriterlerin bu kadar çok olması bile AB'nin ne denli zorlayıcı davrandığını bu şekilde Türkiye'nin vizesiz Schengen bölgesine girmesinden rahatsız olduklarını görmekteyiz. Aslında Türkiye, AB üyeliğine geçmeden anlaşmayı kabul ettiği için isteksiz davranmıştır fakat bu anlaşmayı üyelik yolunda da büyük bir avantaj olarak görmektedir. Türkiye için iyi yönlü bir anlaşma olarak görülse de günümüz mevcut durumuna göre yaklaşık 10 yıllık bir süreçte henüz AB vize serbestliği sağlanmamıştır. AB, GKA'nın imzalanması için verdiği vaatleri yerine getirmemiştir. Zaten Türkiye

vatandaşlarının vizesiz olarak AB bölgesine giriş yapabilmesi için GKA'nın doğru bir şekilde işleyişe sahip olması gerektiğini şart koşmuştur (Marancı, 2021). Pek tabii Türkiye'ye vize serbestliği sağlanmasının iyi sonuçlar getirmeyeceğini düşünen ve istemeyen AB ülkeleri karşısında bu durum AB'nin eline koz olmaktadır. Türkiye'nin AB'ye gidilen yolda transit ülke konumunda yer alarak göçmenler için önemli bir güzergâh oluşturması ve çok göç veren bir ülke olmasının vize serbestliği konusunda negatif etkileri olmaktadır. AB üye ülkeleri sınır güvenliğini sağlayabilmek için Türkiye'ye tereddütlü ve kuşkulu şekilde yaklaşmaktadır. Türkiye vatandaşlarının Schengen bölgesine rahatlıkla girmesine en baştan beri sıcak bakmamaktadırlar. Dolayısıyla vize problemleri hep askıda ve belirsiz olarak kalmaktadır. Aslında Schengen vizesinin talep edildiği tek aday ülkenin Türkiye olması AB'nin gönülsüz yaklaşımının yanı sıra her durumda Türkiye'nin şartlarını nasıl zorlaştırdığının, aynı şartlardaki diğer ülkeler ile kesinlikle eşit tutulmadığının ve ayrımcılığa maruz bırakıldığını net bir şekilde göstermektedir (Özsöz, 2013).

2013 yılında imzalanan Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşma'sı ile başlayan 'vize serbestisi' konusu ise halen fiili olarak gerçekleşmemiştir. Türk vatandaşlarına sağlanacak bu olanak ile Schengen vizesine gerek kalmadan AB ülkelerini ziyaret etme hakkı verilecektir. Buna bağlı olarak Türkiye'nin yerine getirmesi gereken 72 kriter vardır. Bu hususların sorunsuz bir şekilde ilerlemesi üzerine 2018 yılında uygulanmaya başlanması bekleniyordu. 2018 yılında vize serbestisi kapsamındaki çalışmalar hız kazanmış ve yerine getirilmesi beklenen 6 kriter kalmıştır (Anadolu Ajansı, 2022). AB bu süreci yavaş ilerletmek istemektedir. Türkiye tarafında ise 2019 yılında çalışmaların hızlanmasına yönelik olan 2019/19 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi yayınlanmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). Fakat vize serbestisi günümüz itibarıyla halen gerçekleşmemiştir.

4.5.3. Taşıma Kotaları

Türkiye ve AB arasında sorun yaratan diğer bir konu Gümrük Birliği kapsamında gerçekleştirilen mal ticaretini engelleyen taşıma kotalarıdır. AB, 2001 yılından itibaren birlik dışındaki ülkelerin tırlarına karşı kota koymaktadır (Cengiz & Kurtbağ, 2015). Bu kotalar birlik üyesi olmayan Türkiye'ye karşıda uygulanmakta ve taraflar arasındaki GB de burada etkisiz durumda kalmaktadır. GB taraflar arasındaki ticaretin serbestleşmesi

amacını taşımaktayken diğer yandan bu kotaların uygulanması ve bunun yanındaki ek masraflar tamamen GB'nin amacına ters düşmektedir. AB Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı konumunda yer aldığı için AB bölgesinde uygulanan kotalar Türkiye'nin serbest ticaretinin önüne büyük etkileri olan bir set koymaktadır.

AB ve Türkiye bu konuda ortak bir uzlaşa sağlayamamaktadır. Daha önce bahsedilen vize problemlerinde olduğu gibi taşıma kotaları da malların serbest ticaretinin sağlanmasına engel olmaktadır. AB taşıma kotalarını ve ayrıca çıkan ek masrafları GB'nde yer alan malların serbest dolaşımı şeklinde kabul etmemekte bu durumu hizmetlerin serbest dolaşımı olarak değerlendirmektedir (Erhan & Gürbüz, 2013). Dolayısıyla GB hizmetlerin serbest dolaşımını kapsamadığı için taşıma kotalarının da bu sektöre dâhil olduğunu savunmaktadırlar. Türkiye ise tam aksine 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı 5. ve 6. Maddelerine göre karşılıklı yapılan ticaret faaliyetlerinde gümrük vergilerinin, miktar kısıtlamalarının ve her türlü eş etkili tedbirlerin kaldırılması şeklindeki maddelere istinaden uygulanan taşıma kotaları ve geçiş belgelerindeki kısıtlamaları oldukça yersiz ve haksız bulmaktadır (Ataseven & Tunahan, 2015). Türkiye'nin katlanmak zorunda olduğu taşıma kotaları ve geçiş belgelerinin yetersiz kalması sebebiyle kısıtlı mal ihracı, ihraç zamanının uzatılması, fazla mesai ücretleri, ilave yakıt, artan yol ücretleri gibi taşıma maliyetlerinin arttırılması ihracat yapan firmaların omzunda yük olurken Türkiye ihracatı üzerinde ağır maddi hasarlara yol açmaktadır. AB ülkelerinin uyguladığı kotalar ihraç maliyetlerini arttırdığı için ülke içindeki ve ülke dışındaki üreticilerin rekabet olanağı da ortadan kaldırılmaktadır (Kurter, 2020). Türkiye'deki yerli üreticinin hem dış piyasada etkinliği azalmakta hem de katlanmak zorunda olduğu ek masraflar yüzünden serbest ticaret politikasının herhangi bir olumlu etkisi görülmemektedir.

AB ülkeleri ile kotaların kısıtlayıcı özelliğinin kaldırılması amacıyla ikili olarak imzalanan karayolu taşımacılığı anlaşmaları ise Türkiye ticaretinde yetersiz kalmakta ve beklenen serbestliği sağlayamamaktadır (Cengiz & Kurtbağ, 2015). Türkiye'nin Malta ve Kıbrıs haricindeki 25 AB üye ülkesi ile söz konusu karayolu taşımacılığı alanında ikili anlaşmaları bulunmaktadır. Bu anlaşmaların birliğe bağlı olarak belirli kuralları olmadığı için AB üyesi ülkeler kendi çıkarları neticesinde bağımsız şekilde hareket edebilmektedirler (Dünya Bankası, 2014). AB üye ülkeleri ve Türkiye'nin ikili anlaşmalarda kabul edilen şartları eşit olmamaktadır. Bu bağlamda Türkiye açısından ikili anlaşmalar yetersiz değerlendirilmekte ve AB ülkelerinin sorunların çözümüne

ilişkin bir yaklaşımı bulunmamaktadır. 2014 yılında Dünya Bankası'nın yayınlamış olduğu Türkiye-AB Gümrük Birliği Değerlendirmesi raporunda da bu konudan bahsedilmektedir. Dünya Bankası raporunda bu konuya örnek olarak Türkiye'nin Romanya karayolu taşımacılık işletmelerine üçlü izinler verdiğini fakat aynı izinlerin Romanya tarafından Türkiye için sağlanmadığını vurgulamaktadır (Dünya Bankası, 2014). İkili anlaşmalardaki bu teknik eşitsizlikler Türkiye'nin AB ülkelerine karşı yaptığı ticari faaliyetlerine karşı zarar vermektedir.

AB'nin uyguladığı kota ve geçiş izinleri konusunda engelleri kaldırmak isteyen bir yaklaşım göstermemesinin diğer sebebi Türkiye'nin Güney Kıbrıs'ı tanımayan olmasından kaynaklanabilmektedir. MÜSİAD 2009 Lojistik Sektör Raporu'na göre Türkiye'nin Güney Kıbrıs gemilerine limanlarını açmasının karşılığı olarak AB otoyollarının Türkiye'ye tamamen açılmasına bağlı olmaktadır (MÜSİAD, 2009). AB'nin tarafsız olması ve Türkiye'nin GB'ne rağmen karşılaştığı ticaret kısıtlayıcı engeller için ivedi bir şekilde düzenlemeler getirmesi gerekmektedir. Türkiye, yıllardır AB üyeliği için AB'nin koyduğu kriterlere uyum sağlamak adına birçok değişiklik yapmıştır. Zaten üyelik yolunda önemli bir adım olan GB'ni üyeliği bulunmadan imzalayan tek ülke yine Türkiye olmuştur. AB'nin bu durumda Türkiye'yi üçüncü ülkelerle eşdeğer görmemesi ve üçüncü ülke statüsünden çıkarması gerekmektedir.

Türkiye kota uygulaması ve geçiş belgelerindeki kısıtlamalar konusunda çözümlerin getirilmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması için hukuki olarak da mücadele vermektedir. 2022 Uluslararası Nakliyeciler Derneği (UND) tarafından oluşturulan güncel yayın organları incelendiğinde AB Türkiye Delegasyonu Başkanı Büyükelçi Nikolaus Meyer-Landrut UND'yi ziyaret etmiş ve AB ile aramızdaki ticareti kısıtlayıcı bir boyutta olan karayolu taşımacılığı hakkında görüşmeler yapılmıştır. UND; AB ile taşımacılık kapsamında yaşanan engeller, Türkiye'nin buna bağlı olarak yaşadığı ekonomik zararlar, Türkiye-AB ticari ilişkilerinin olumsuz şekilde etkilenmesi gibi konular üzerinde durmuştur. Büyükelçi Landrut, Türkiye'nin artan lojistik önemine binaen bu konu ile Delegasyon'un yakından ilgilendiğini ve UND'nin sunduğu çözüm önerilerini, Brüksel'e ve bunun yanında AB üye ülkelerinin bütün yetkili mercilerine iletileceği bildirmiştir (Uluslararası Nakliyeciler Derneği (UND), 2022). Bu durum bile AB'nin önceki zamanlara göre daha ılıman bir şekilde yaklaşım sergilediğini göstermektedir. Bu konuda yapılacak yenilikler Türkiye ile ekonomik ilişkilerin

artmasına olanak sağlarken aynı zamanda serbest ticaretin sağlanması üzerindeki olumsuz etkileri ortadan kaldıracaktır.

4.5.4. Karar Alma Mekanizması

GB’nde düzeltilmesi gereken diğer bir eksiklik AB’nin karar alma mekanizmasında Türkiye’nin bulunmamasıdır. AB ve Türkiye arasındaki GB’nin kuruluşunun üzerinden 26 yıl geçmesine rağmen Türkiye AB üyeliğini henüz alamadığı için AB’nin karar alma mekanizması üzerinde bir yetkisi bulunmamaktadır. 1/95 sayılı OKK 55.madde içeriğinde GB ile ilgili kararlar ve yakından ilgilendiren mevzuatlarda AB üyesi devletlerin uzmanlarının fikir ve görüşleri alındığı zaman Türk uzmanlarına da gayri resmi bir şekilde danışılması gerektiği belirtilmiştir. Bu şekilde GB’nin en güçlü ve faydalı şekilde işlevini sürdürebilmesi için taraflar arasındaki görüşler çerçevesinde işbirliği içine girilmesi gerektiği yer almaktadır (T.C Dışişleri Bakanlığı, 2022). Bu maddenin bağlayıcı nitelikte olmaması AB’nin bölgesel çıkar ve menfaatleri doğrultusunda hareket etmesini sağlar. Dolayısıyla Türkiye’nin alınan kararlar üzerinde kendi aleyhine bile olduğunda herhangi bir söz hakkı veyahut etkisi bulunmamaktadır. Aslında bu durum Türkiye için olumsuz sonuçlar doğuran asimetrik bir yapılanmayı oluşturmaktadır. Zira Türkiye hem üye olmadan GB’ne dâhil olduğu için AB’nin mevzuatına uyum sağlamaya mecburi tutulur hem de üye olmadığı için kendi çıkarlarını savunması gereken yerlerde birliğin karar mercii dışında tutularak çıkan kararı kabullenmesi beklenmektedir (Kalaycı & Küçükali, 2018).

Açıkça görüldüğü üzere AB Türkiye’yi henüz üyesi olmadığını bahane ederek karar alma mekanizmasına dâhil etmemektedir. 1/95 Sayılı OKK de yer alan maddeyi resmen yok sayarak Türkiye’yi hiçbir kararda danışmadan ve bilgi aktarılmadan birliğin vermiş olduğu kararları kabul etmek durumunda bırakmaktadır. Türkiye AB’nin üyesi olmasa bile 26 yıldır ortak ticaret politikasını yürüttüğü GB’ne dâhildir. Pek tabii GB ile ilgili alınacak kararların ve GB’nin mevzuatındaki değişikliklerin Türkiye ticareti üzerinde etkisi olacağı için Türkiye haklı şekilde karar merciiinde yetkisinin bulunmasını hiç yoktan alınan kararlarda danışılmasını istemektedir. Türkiye bu durumdan oldukça rahatsız olmakta ve Gümrük Birliği Ortak Komite (GBOK) toplantılarında sürekli dile getirmektedir. Fakat AB tarafından herhangi bir düzenleme yapılmamıştır (Cengiz & Kurtbağ, 2015).

4.6. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN GÜNCELLENMESİ VE DERİNLEŞTİRİLMESİ

1995 yılında Türkiye ve AB arasında 1/95 Ortaklık Konseyi Kararı ile imzalanan Gümrük Birliği antlaşması 1996 yılında yürürlüğe girmiştir. GB sonrasında AB ve Türkiye arasında sanayi ürünlerinde ve işlenmiş tarım ürünlerindeki gümrük kotaları, vergileri kaldırılmıştır. AB ile ortak politikalar yürüten Türkiye, AB'nin ortak gümrük tarifelerini diğer ülkelere karşı uygulamaya koymuştur.

GB, taraflar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir adım olsa da Türkiye'nin AB üyeliğinin günümüz itibarıyla gerçekleşmemesi Türkiye açısından hoş karşılanmamaktadır. GB işleyiş olarak teknik aksaklıkların yaşanmasıyla yetersiz kalmaktadır. Hem AB üyesi olamayan hem de GB'nin eksikliklerinden dolayı ulusal mevzuatlarında olumsuz etkiler altında kalan Türkiye GB'nin güncellenmesi ve derinleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Türkiye, GB'nin ardından AB üyeliğinin kısa bir sürede geleceğini beklediği için bu kadar sorunla karşı karşıya kalacağını öngörememiştir. Türkiye, GB'nin ivedi bir şekilde güncellenmesi gereken önemli şartlarını sürekli dile getirmektedir. Türkiye'nin GB'ni kapsayan kararlarda herhangi bir karar mekanizması içerisinde yer almaması, tarım, hizmet sektörünün GB dışında tutulmasının ekonomiye vermiş olduğu zararlar, AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'lara Türkiye'nin de uyum sağlamasının getirdiği zorluklar, GB'nin içeriğinin yetersiz kalması sistematik ve hukuksal sorunlara dönüşmüştür (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022).

Türkiye'nin GB'nin güncellenmesini istemesinde en önemli sebeplerden biriside dış ticarete dezavantajlı konuma sokan üçüncü ülkelerin AB ile STA imzaladığında GB sayesinde Türkiye'ye gümrüksüz mal gönderebilme avantajı bulunan üçüncü ülkelerin Türkiye ile birebir STA imzalamaya yanaşmamasıdır (Kalaycı & Küçükali, 2018). Bu noktada en çok ekonomik sıkıntı Türkiye üzerine mal edilmektedir. Çünkü Türkiye iç pazarını AB ülkelerine açmak durumunda kalır fakat şartlar kendisi için aynı şekilde olmamaktadır. Aynı zamanda AB'nin üçüncü ülkeler ile mutabakata varılan STA kapsamaları değerlendirildiğinde GB'nin içeriği diğer ülkelere nazaran dar kapsamlı kalmaktadır. AB'nin diğer ülkelerle imzalamış olduğu STA'ların içeriğini tarım, hizmet ve kamu alımları oluştururken GB sadece mal ticaretine yoğunlaşmaktadır (Göçmen, 2016). Diğer ülkelerin anlaşmalarında yer alırken GB'nde tarım, hizmet ve kamu

alımlarının olmaması rekabet şartlarında eşitliği bozmaktadır (Ay, 2019). Bu bağlamda GB'nde revizyon edilmesi gereken hizmet ve tarım sektörlerinin genişletilmesi de ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'nin 26 yıl önce imzalanan GB antlaşmasından sonra AB tarafından üyelik yönünde çaba gösterilmemesi ve Türkiye'nin milli menfaatleri doğrultusunda ticari ilişkilerinin zarar görmesiyle GB'nin güncellenip genişletilmesinin gerekli olduğu belirtilmiştir. AB ve Türkiye arasında GB oluşturulurken 26 yıl önceki şartları ve AB'nin o zamanki durumunu göz önünde bulundurmakta fayda vardır. AB gittikçe doğuya doğru genişlemiş ve birlik içindeki yükselen ekonomilerin etkisi GB içeriğine uygun olmamaya başlamıştır (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2022).

Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olan AB ile ticari ve ekonomik ilişkilerin sekteye uğramaması için bazı yeniliklerin olması gerekmektedir. Bu yeniliklerin iki taraf için gerekli olduğu savunulsa da AB'nin GB'ni güncelleme sebeplerinde önemi olmayan daha yüzeysel sebepler olurken, Türkiye tarafında tam tersine ülke ekonomisinde hayati öneme sahip kar-zarar sonuçlarına etkisi bulunan sebepler yer almaktadır (Kurter, 2020). Bu durum AB tarafında rahatlık oluşturduğundan dolayı Türkiye'nin GB'nin güncellenmesi için bütün çabalarının ve çalışmaların hızlandırılması gerektiğini her ne kadar sürekli olarak vurgulamışsa da tek taraflı bir istek profili çizmektedir.

GB'nin güncellenmesi ihtiyacında yukarıdaki uygulama sorunlarının yanı sıra çeşitli teknik faktörlerde etkilidir. Örneğin, GB teknik mevzuatlarda yaşanan tıkanıklıklar, üyelik müzakerelerinde henüz gelişme sağlanmaması, AB'nin ticaret politikasında meydana gelen değişimler, Kıbrıs sorunu gibi faktörlerde oldukça etkili rol oynamaktadır (Nas, 2022).

4.6.1. Gümrük Birliği Güncellenmesi Güncel Durumu

Gümrük Birliği'nin mevcut AB-Türkiye ilişkilerine göre güncellenmesi ve derinleştirilmesi gerektiği aşikârdır. Avrupa Komisyonu 2014 yılında AB-Türkiye arasındaki GB'nde yaşanan aksaklıkların incelenmesi için Dünya Bankası'na konuyla ilgili rapor hazırlattırılmıştır. Raporda GB'nin olumlu ve olumsuz yönleri iki taraf içinde değerlendirilmiştir. Türkiye açısından GB'nin asimetrik bir yapıda olmasından dolayı sıkıntıların yaşandığı taraflar arasındaki entegrasyonun genişletilmesinin her iki tarafa

da fayda sağlayacağı vurgulanmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). Dünya Bankası raporundan sonra GB güncellenmesi ile ilgili ilk çalışmalar başlatılmıştır. Türkiye ve Avrupa Komisyonu arasında yürütülen GB güncellenmesi ile ilgili teknik müzakereler 2015 yılında tamamlanmıştır (Çakır & Çetinkaya, 2022). Aslında olumlu değerlendirebileceğimiz bu süreç ilerlerken 2016 yılında Türkiye’de yaşanan darbe girişimi sonrası olağanüstü hal ilan edilmesi, cumhurbaşkanlığı yürütme sistemi için referanduma gidilmesi gibi meydana gelen değişiklikler AB’nin tutumunu değiştirmiş ve ikili diyalogda tıkanıklıklara yol açmıştır (Nas, 2022).

Avrupa Komisyonu 2016 yılının son günlerinde, AB Konseyinden GB’nin güncellenmesine dair resmi müzakerelerin başlatılmasını talep etmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). Pek tabii bu durumdan rahatsız olan Konsey üyesi ülkeler müzakerelerin başlatılmasını engelleme yoluna gitmiştir. Örneğin Almanya ve Avusturya net ve açık bir şekilde mevcut şartlarda güncellenmeden yana olmadıklarını belirtmiştir (Özalp, 2022). GB güncellemesini istemeyen ve itiraz eden diğer bir ülke Güney Kıbrıs Rum Yönetimi olmuştur. 2016 yılında darbe girişimi sonrası Türkiye’nin güvenlik uygulamaları birçok AB üyesi ülke tarafından olumsuz karşılanmıştır. Diğer bir deyişle Türkiye’nin demokratik ve hukuk devleti olmaktan uzaklaştığını öne süren Fransa, Benelux gibi ülkeler tepki göstermiştir (Aydın, 2022). Birlik üyesi ülkelerin Türkiye ile şahsi yaşadığı gerginlikleri birliğin işleyişinde etkisi olan GB’ne yansıtılmaları gerekmektedir. 2020 yılında yaşanan Akdeniz sularındaki gerginlikler de AB üyesi ülkelerin tavır ve tutumlarını olumsuz etkilemiş AB ile ilişkilerin durma noktasına gelmesine ve zayıflamasına yol açmıştır. Türkiye, AB Komisyonu ile resmi müzakerelerin başlatılmasına yönelik sürekli şekilde siyasi görüşmeler gerçekleştirmektedir. Öyle ki 2020 yılında mevcut ticari ilişkilerin değerlendirilmesi ve GB’nin güncellenmesi yönünde 40’ı bakan olan toplamda 57 üst düzey görüşme gerçekleştirilmiştir (Çakır & Çetinkaya, 2022). Türkiye’nin GB güncellenmesi yönündeki yoğun çabaları istikrarlı bir şekilde sürmektedir.

Gümrük Birliği iki taraf içinde büyük önem taşımaktadır. Güncelleme yönünde Türkiye tek taraflı bir gayret gösterse de AB tarafından da Türkiye vazgeçilmez bir ticari ortak görevini görmektedir. GB güncellenmesi önündeki engeller tıkanıklığa yol açsa da hangi şartlar ve koşullar altında olursa olsun Türkiye ve AB’nin ticari olarak birbirlerine bağımlı olduğu gerçeğini değiştirmemektedir (Ertürk, 2018). Taraflar arasında en hızlı

şekilde GB'nden aktif ve daha verimli sonuç alabilmek için güncellenmenin önündeki engellerin kaldırılması gerekmektedir.

4.6.2. Türkiye'nin Gümrük Birliği Kapsamında Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Antlaşmalarının Ekonomik Etkileri

Ülkelerin ekonomilerini bütünleştiren ekonomik entegrasyonların başarılı sonuçlar doğurmasıyla birlikte uluslararası sistemde küreselleşmenin boyutu son zamanlarda artış göstermiştir. Ülkelerin dışa açılmasından sonra rekabet ortamı iyice güçlenmiş ve sektörel bazda kendisine yer edinmeye çalışan ülkeler, diğer ülkelerle bölgesel veya ikili antlaşmalar imzalayıp bu şekilde hem rekabet ortamındaki paylarını arttırmak hem de zorlayıcı etkenleri ortadan kaldırmayı amaçlamaktadırlar. Karşılıklı fayda sağlamayı esas alan bu ticari antlaşmaların ülke ekonomilerine büyük etkisi bulunmaktadır. Son yıllarda gündemden düşmeyen bu antlaşmaları özellikle AB'nin ticaret politikası olarak benimsemesi, Türkiye'yi de etkisi altına almaktadır.

Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesini sağlayan 1/95 Sayılı OKK'ye göre AB'nin uygulamış olduğu ortak ticaret politikalarına uyum sağlamak ve uygulamak mecburiyetindedir. Buna göre, Türkiye'nin yerine getirmek zorunda olduğu bazı yükümlülükler mevcuttur. 1/95 Sayılı OKK'de zorunlu tutulan hususlara göre; Ortak Gümrük Tarifesine (OGT) göre uygulamalarda bulunmaya, otonom rejimlere ve tercihli ticaret antlaşmalarına uyum sağlaması gerekmektedir. AB'nin yürütmüş olduğu politikaların uygulanabilir olmasına baktığımızda en önemli örnek STA'lar olmaktadır. AB, üyesi olmayan üçüncü ülkelerle ticari engelleri ve gümrük kotalarını kaldırmaya yönelik Serbest Ticaret Antlaşmaları (STA) akdetmektedir. Ortak ticaret politikalarını uygulama zorunluluğu bulunan Türkiye'nin üçüncü ülkelerle bu şekilde ikili antlaşmalar yapması gerekmektedir. Türkiye, GB'ne bağlı olarak girdiği AB'nin çeşitli ve geniş kapasiteli pazarında sağlamış olduğu avantajlarını riske atmak istememektedir (Seyidoğlu, 2020). Bu sebeple GB'nin yürürlüğe girdiği 1996 yılından itibaren üçüncü ülkelerle imzalamış olduğu STA'lar bulunmaktadır. Tablo 5'te Türkiye'nin STA imzaladığı ülkeler gösterilmiştir.

Tablo 5: Türkiye'nin Serbest Ticaret Antlaşmaları

STA Olan Ülkeler	AB Yürürlük Tarihi	Türkiye Yürürlük Tarihi
İsviçre/Liechtenstein	1 Ocak 1973	1 Nisan 1992
Norveç	1 Temmuz 1973	1 Nisan 1992
İzlanda	1 Nisan 1973	1 Nisan 1992
Türkiye	1 Ocak 1996	1 Ocak 1996
Faroe Adaları	1 Ocak 1997	1 Ekim 2017
Filistin	1 Temmuz 1997	1 Haziran 2005
Tunus	1 Mart 1998	1 Temmuz 2005
Fas	1 Mart 2000	1 Ocak 2006
İsrail	1 Haziran 2000	1 Mayıs 1997
Makedonya	1 Haziran 2001	1 Eylül 2000
Hırvatistan	1 Mart 2002	1 Temmuz 2003
Mısır	1 Haziran 2004	1 Mart 2007
Şili	1 Mart 2005	1 Mart 2011
Arnavutluk	1 Aralık 2006	1 Mayıs 2008
Bosna-Hersek	1 Temmuz 2008	1 Temmuz 2003
Güney Kore	1 Temmuz 2011	1 Mayıs 2013
Moldova	1 Aralık 2016	1 Kasım 2016
Gürcistan	1 Temmuz 2016	1 Kasım 2016
Karadağ	1 Ocak 2008	1 Mart 2010
Sırbistan	-	1 Eylül 2010
Morityus	-	1 Haziran 2013
Malezya	-	1 Ağustos 2015
Singapur	21 Kasım 2019	1 Ekim 2017
Kosova	-	1 Eylül 2019
Venezuela	-	21 Ağustos 2020
Birleşik Krallık	1 Mayıs 2021	20 Nisan 2021

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, 2022

Güncel verilere göre Tablo 5'te Türkiye ve STA sürecindeki ülkeler gösterilmiştir. Türkiye'nin yürürlükte 25 adet STA'sı bulunmaktadır. Henüz sonuçlanmayan ve müzakere süreçleri devam eden 19 adet STA mevcuttur (Ticaret Bakanlığı-Serbest Ticaret Antlaşmaları, 2022). Türkiye, bu zamana kadarki süreçte toplamda 38 adet STA imzalamıştır. Fakat Avrupa coğrafyası içerisindeki Hırvatistan, Romanya, Litvanya, Slovakya, Bulgaristan, Letonya, Slovenya, Polonya, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan'ın AB'ye üye olmaları durumunda akdedilen 11 STA feshedilmiştir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022).

1992 yılında EFTA ülkeleri ve Türkiye arasında yapılan STA, GB öncesinde imzalanan tek STA olma özelliği taşımaktadır. GB'nin kurulması sebebiyle 1997 yılında İsrail ile başlayan STA'lar daha sonra Makedonya, Bosna-Hersek ile devam etmiştir. AB'nin Güney Akdeniz ülkeleri ile ticari engelleri ve kısıtlamaları kaldırıp 'Avrupa Akdeniz Serbest Ticaret Alanı' oluşturmak istemesine yönelik yaptığı STA'lar kapsamında Türkiye'de sırasıyla Tunus, Filistin, Fas ve Mısır ile STA imzalamıştır. (Demiroğlu, 2019). 2008-2018 arası on yıllık dönemde farklı coğrafyalardan olan Arnavutluk, Gürcistan, Sırbistan, Karadağ, Şili, Morityus, Güney Kore, Malezya, Moldova, Faroe Adaları ve Singapur ülkeleri ile STA'lar yürürlüğe girmiştir. Günden güne artmakta olan STA'lara 2019 yılında Kosova, 2020 yılında Venezuela da eklenmiştir. Günümüzde en son olarak AB'den ayrılmasından sonra Birleşik Krallık ile 2021 yılında imzaladığımız STA gelmektedir.

Lübnan, Katar ve Sudan'ın müzakereleri tamamlanmış olsa da onay süreci devam etmekte, iç işlemleri tamamlandığında yürürlüğe girecektir. 2021 tarihli Ticaret Bakanlığı'nın verdiği bilgilere göre güncel olarak 17 ülke/ülke grubu ile resmi müzakereler devam ederken, Japonya, Tayland, Ukrayna, Somali ve Endonezya ile aktif bir şekilde sürdürülmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022). Ticaret Bakanlığı'ndan edinilen bilgilere göre, STA müzakerelerine yönelik girişimde bulunan dokuz ülke yer almaktadır.

Türkiye'nin akdettiği STA'ların değerlendirilmesinden yola çıkarsak, ülkelerin dünya ekonomisi içerisinde yer bulmak istemesi aynı zamanda ticareti kolaylaştırmak, geliştirmek ve karşılıklı fayda sağlayabilmek adına ikili ticaret antlaşmaları büyük önem kazanmıştır. STA imzalanan ülkeler ile ekonomik ilişkilerinin gelişmesinin ve Türkiye ekonomisine katkılarını görmek için dış ticaret verilerinin incelenmesi gerekmektedir.

Tablo 6 ve Tablo 7'ye göre STA imzalanan ülkelerin 2017-2021 yılları arasındaki verilerini kapsayan ithalat ve ihracat değerleri incelenmiştir.

Tablo 6: Türkiye'nin STA Ülkeleri ile Yapılan İhracat Değerleri

	2017	2018	2019	2020	2021
EFTA	1.638.258	2.275.318	1.734.207	1.811.589	2.161.759
Birleşik Krallık	-	-	-	-	13.299.953
Kosova	-	-	337.251	356.838	532.619
Venezuela	-	-	-	227.121	272.502
Faroe Adaları	264.740	672.410	244.881	701.342	623.412
Arnavutluk	387.115	408.706	471.940	463.313	765.933
Moldova	284.648	266.162	322.211	314.287	424.660
Gürcistan	1.208.645	1.315.101	1.421.341	1.326.651	1.557.716
B. Hersek	348.617	420.138	443.987	434.921	629.282
Makedonya	360.253	396.800	398.642	408.126	541.352
Karadağ	60.086	79.234	127.554	100.043	105.658
Sırbistan	717.489	867.617	925.975	984.358	1.448.398
Fas	1.657.717	1.989.591	2.307.575	1.992.425	2.887.259
Tunus	912.702	904.611	847.698	886.045	1.300.766
Mısır	2.360.734	3.053.534	3.316.666	2.949.179	4.039.582
Morityus	65.163	69.431	73.423	66.883	80.744
Şili	254.625	386.205	343.741	266.411	610.556
İsrail	3.407.436	3.894.499	4.356.291	4.553.257	6.141.898
Filistin	87.459	77.525	66.454	85.079	95.180
Malezya	286.255	365.402	345.090	369.752	429.534
Singapur	678.885	438.020	674.882	320.726	762.490
Güney Kore	584.114	928.982	885.843	1.053.684	933.567
Toplam İhracat (STA)	15.564.941	18.809.286	19.645.652	19.672.030	39.644.820
Toplam İhracat (Türkiye)	156.992.940	167.920.613	171.464.944	160.656.652	213.617.777

Kaynak: TÜİK 2022 verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

2017-2021 dönemleri arası Türkiye'nin STA ülkelere yaptığı ihracat değerleri Tablo 6'da gösterilmiştir. 2017-2018 yıllarında 19 ülke/ülke grubunun ihracat verilerine bakılmıştır. Bu yıllardaki en çok ihracat yapılan ülkeler sırasıyla; İsrail, Mısır, EFTA ülkeleri ve Fas olmuştur. 2019-2020 yıllarında ise Kosova ve Venezuela ile STA uygulanmaya başlanmış ve bu ülkelerde STA ülkelere dâhil olmuştur. 2019-2020 döneminde en fazla ihracat yapılan ülkeler sırasıyla; İsrail, Mısır, Fas

olmuştur. 2021 yılında STA ülkelerine katılan Birleşik Krallık, büyük ihracat payı ile 2021 yılı içinde en fazla ihracat yapılan ülke olarak diğer ülkeleri geriye atmıştır. Birleşik Krallık ile STA'nın yürürlüğe girmesinden sonra sadece Birleşik Krallığa yapılan ihracat payı, hemen hemen önceki yıllarda toplam ihracat payına yakındır. 2017-2021 dönemi içinde en az ihracat payı bulunan ülkeler; Morityus, Karadağ, Filistin olmuştur.

Tablo 6'yı değerlendirdiğimizde STA toplam ihracat değeri her yıl artmakta olduğu gözlemlenmiş olup, sadece 2019-2020 yıllarında aynı seyirde ihracat değerleri devam etmiştir. 2020 yılında toplam 19,6 milyar dolar olan ihracat, 2021 yılında Birleşik Krallığın da etkisiyle neredeyse iki katına çıkarak 39,6 milyar dolar artış göstermiştir.

Tablo 7: Türkiye'nin STA Ülkeleri İle Yapılan İthalat Değerleri

	2017	2018	2019	2020	2021
EFTA	7.776.185	3.610.859	4.058.028	7.011.299	3.794.240
Birleşik Krallık	-	-	-	-	5.377.145
Kosova	-	-	7.754	13.346	21.689
Venezuela	-	-	-	59.475	543.338
Faroe Adaları	134.403	267.337	279.357	1.188	943.837
Arnavutluk	24.166	22.163	20.988	32.243	58.553
Moldova	180.558	160.455	246.236	169.028	391.174
Gürcistan	215.276	233.871	215.738	183.605	294.568
B. Hersek	268.974	241.221	191.269	199.745	224.441
Makedonya	101.146	107.929	97.680	116.212	193.649
Karadağ	24.080	14.217	12.849	17.599	21.185
Sırbistan	414.375	326.295	337.862	380.619	367.993
Fas	924.061	715.715	690.116	623.191	900.807
Tunus	206.465	182.079	157.416	140.730	221.702
Mısır	1.997.503	2.190.936	1.812.286	1.634.903	2.087.130
Morityus	3.782	2.775	3.042	2.590	1.137
Şili	264.999	370.583	235.878	283.700	334.728
İsrail	1.505.113	1.714.355	1.742.927	1.420.509	1.942.371
Filistin	4.974	6.659	8.426	33.265	13.083
Malezya	3.138.558	2.132.975	1.859.830	1.889.700	2.910.732
Singapur	400.178	352.145	272.438	296.403	393.100
Güney Kore	6.608.873	6.343.173	5.649.273	5.605.221	7.348.604
Toplam İthalat (STA)	24.193.309	18.995.742	17.899.393	20.114.571	28.385.206
Toplam İthalat (Türkiye)	233.799.651	223.047.094	202.704.319	209.534.324	260.678.760

Kaynak: TÜİK 2022 verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

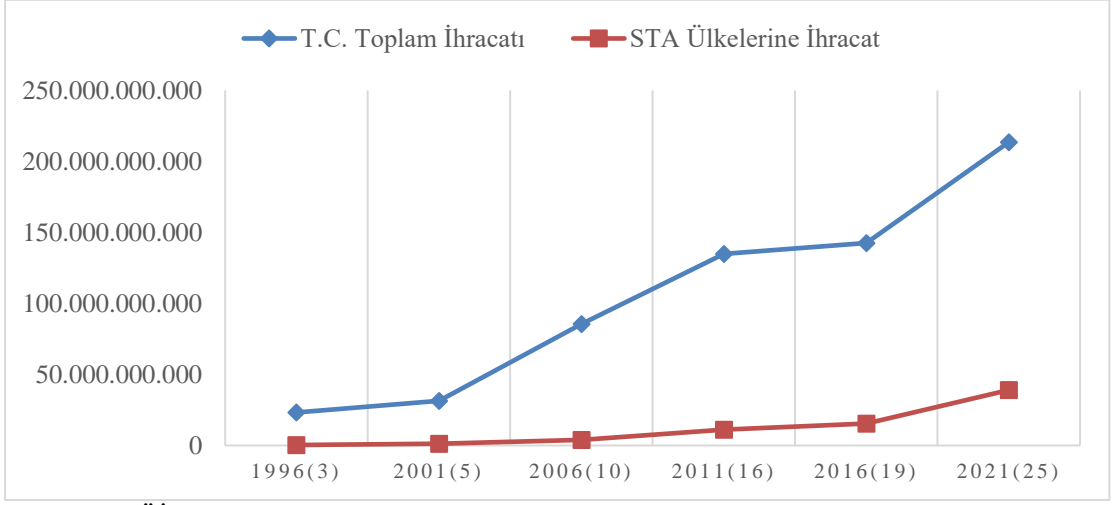
2017-2021 dönemleri arası Türkiye'nin STA ülkelerine yaptığı ithalat değerleri Tablo 7'de gösterilmiştir. İhracat değerlerinde olduğu gibi, 2017-2018 yıllarında STA bulunan 19 ülke/ülke grubunun ithalat payları incelenmiştir. Buna göre en çok ithalat yapılan ülkeler; EFTA, Güney Kore, Mısır ve Malezya olmuştur. 2019-2020 yılında STA ülkeleri 21'e yükselmiştir. En çok ithalat yapılan ülkeler aynı kalmıştır. 2021 yılında Birleşik Krallık ile STA'nın yürürlüğe girmesinden sonra ithalat payı en yüksek ülkeler; Güney Kore, Birleşik Krallık, EFTA ülkeleri olmuştur. 2017-2021 dönemi içerisinde en az ithalat yapılan ülkeler ise; Morityus ve Faroe Adaları olmuştur.

Tablo 7'yi değerlendirdiğimizde 2017, 2018 ve 2019 yıllarında giderek düşen STA toplam ithalat oranı 2020 yılında yükselme göstermiştir. 2021 yılında Birleşik Krallık ile yapılan ithalat değerlerinin de etkisiyle 2021 yılında STA toplam ithalat oranı da yükselmiştir.

STA ülkeleri ile yapılan ihracat ve ithalat değerlerini karşılaştırdığımızda, 2017 yılında STA ülkeleri ile yapılan dış ticarete 8,6 milyar dolar fark ile ithalat değerleri daha yüksek olduğu görülmüştür. 2018 ve 2020 yılında ithalat/ihracat birbirine çok yakın değerlerde ilerlemiştir. 2019 yılında ise yaklaşık 1,8 milyar dolar artışla ihracat değerleri öne geçmektedir. 2021 yılında ise yaklaşık 11,3 milyar dolar fark ile ihracat değerleri önde ilerlemiştir. Bu durumda STA ülkeleri ile yapılan dış ticarete; 2017, 2018 ve 2020 yıllarında dış ticaret açığı verirken, 2019 ve 2021 yıllarında dış ticaret fazlası verildiği gözlemlenmiştir.

Şekil 5 ve Şekil 6'da Türkiye'nin 1996-2021 dönemi arasındaki toplam ihracat/ithalat değerleri içindeki STA ülkelerinin ticaret payları verilmiştir.

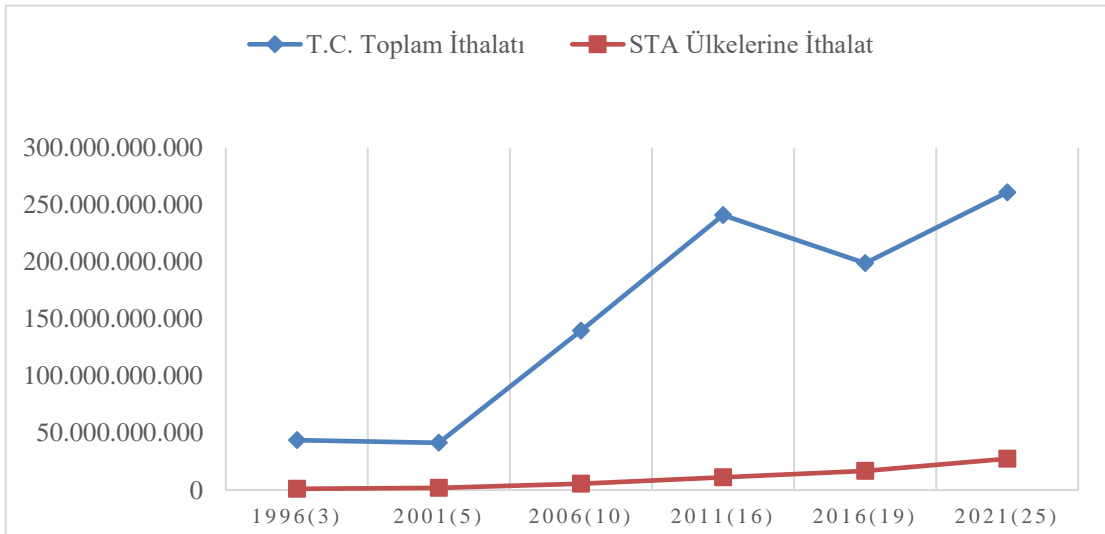
Şekil 5: T.C. İhracatı ve STA Ülkelerinin Payı (\$)

Kaynak: TÜİK, 2022 verileri ile hesaplanmıştır.

Şekil 5'te verilen verilere göre, 1996 yılında sadece EFTA ülkeleriyle yapılan STA'nın olması sebebiyle Türkiye'nin toplam ihracatının içinde %1,4 gibi küçük bir payı bulunmaktadır. STA ülkelerinin, Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı 2001 ve 2006 yıllarında yükselme göstermiş, 2011 yılında ise %8,3 gibi bir oranı yakalamıştır. Aynı şekilde 2011-2016 döneminde üçüncü ülkelerle imzalanan STA'ların da artmasına bağlı olarak STA ülkelerinin ihracat payı artış göstermiş toplam pay içerisindeki değeri %10,7 oranına yükselmiştir. 2016-2021 dönemine ait güncel TÜİK verilerine göre ihracat oranı büyük bir artış sağlamış, STA ülkeleri Türkiye'nin toplam ihracatından %18,2 oranında ihracat payı almıştır.

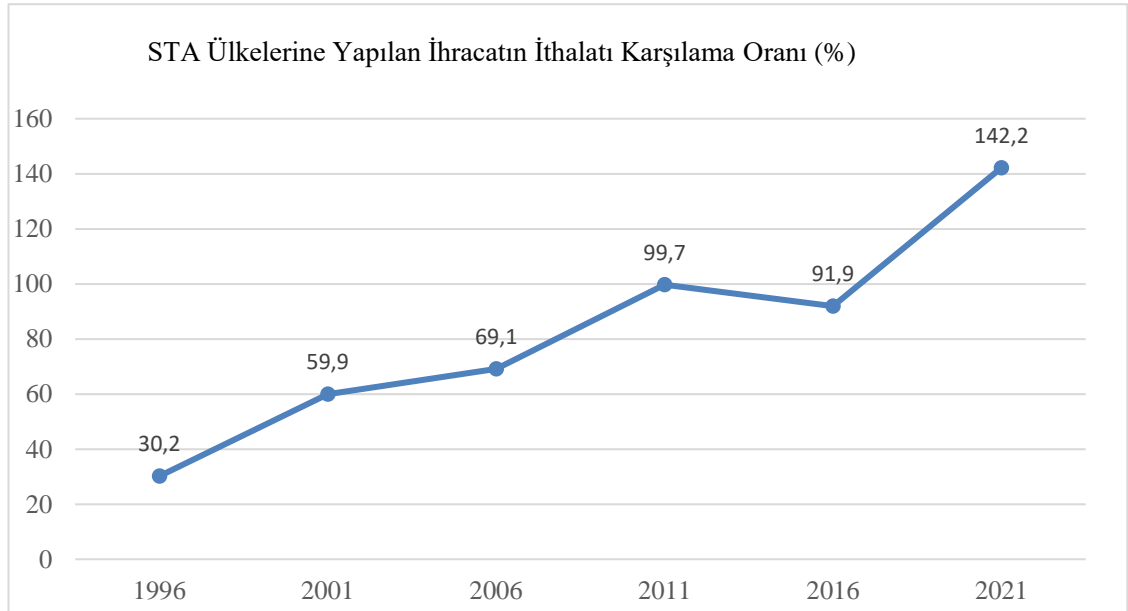
Şekil 6: T.C. İthalatı ve STA Ülkelerinin Payı (\$)

Kaynak: TÜİK, 2022 verileri ile hesaplanmıştır.

Şekil 6'yı incelediğimizde, 1996 yılında Türkiye'nin toplam ithalatının içindeki STA ülkelerinden yapılan ithalatta %2,5 oranında küçük bir pay bulunmaktadır. 2001, 2006, 2011 yıllarında aynı seyirde ilerlemiş ortalama %4,7 civarında ithalat yapılmıştır. 2011-2016 yılları arasında yeni eklenen STA'ların da yürürlüğe girmesinden sonra Türkiye'nin ithalat oranında önemli bir artış görülmektedir. Bu sebepten STA ülkelerinden yapılan ithalat oranının toplam ithalat oranı içindeki payı %8,3'e artmıştır. Son olarak 2016-2021 döneminde STA ülkelerinden yapılan ithalat yine artış göstermiş ve %10,5 gibi bir orana sahip olmuştur.

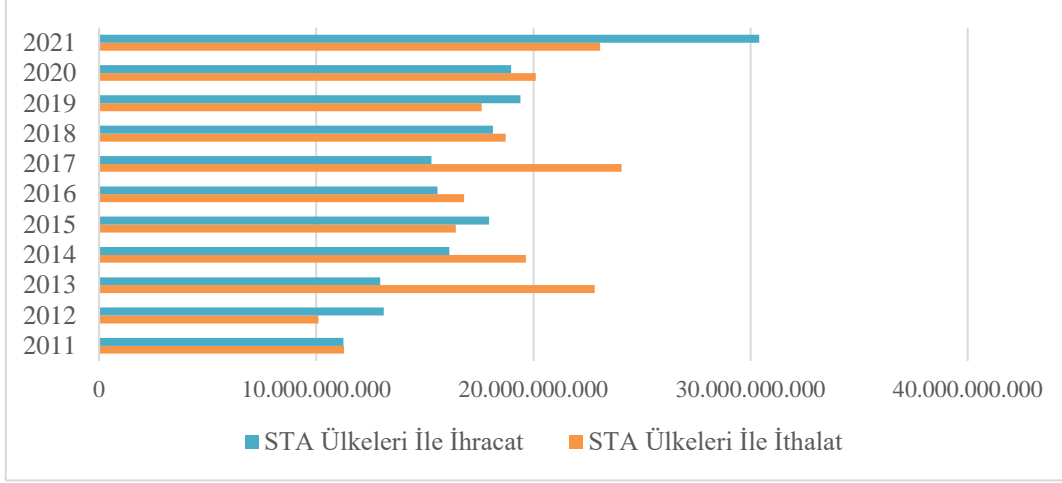
Şekil 7: STA Ülkelerine Yapılan İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)

Kaynak: TÜİK, 2022 verileri ile hazırlanmıştır.

Şekil 7'de güncel TÜİK verilerine göre, 1996-2021 dönemi arasında STA ülkelerine yapılan ihracatın ithalatı karşılama oranı grafiği verilmiştir. Grafiğe göre, STA ülkeleri ile yapılan ihracat 2006 yılına kadar düşük bir şekilde ilerlemiştir. Fakat 2006-2011 döneminde %30luk bir artış göstermiş bu durum STA ülkelerine karşı Türkiye'nin ticaretinin başarılı olduğunu göstermektedir. Yıllara göre artış göstererek ilerleyen grafikte 2011-2016 döneminde %8 civarında bir düşüş yaşanmış olsa da 2016-2021 döneminde yükselmeye geçmiş ve ihracat %142,2 gibi bir oranla ithalatı karşılamıştır.

Şekil 8: STA Ülkeleri İlke Yapılan İthalat/İhracat Karşılaştırması (\$)

Kaynak: TÜİK, 2022 verileri ile hazırlanmıştır.

Şekil 8’de son on yıllık dönem içindeki STA ülkeleri ile yapılan ihracat ve ithalatın karşılaştırması yapılmıştır. Bu karşılaştırma yapılırken yıllar içinde STA imzalanan yeni ülkelerin eklenmesi dikkate alınmıştır. Buna göre 2011 yılı incelendiğinde ithalat ve ihracatı neredeyse eşit bir şekilde ilerleme göstermiş taraflar arasında ticari denklik oluşmuştur. 2012 yılında 13,1 milyar dolar ihracata karşılık 10,1 milyar dolarlık ithalat gerçekleşmiştir. Bu durum Türkiye’nin, 2012 yılında STA ülkelerine karşı dış ticaret fazlası verdiğini göstermektedir. 2014 yılında 19,6 milyar dolarlık ithalata karşılık 16,1 milyar dolarlık ihracatın gerçekleşmesi Türkiye’nin STA ülkelerine karşı dış ticaret açığı vermesine sebep olmuştur. Dış ticaret açığı verdiğimiz yılların başında, ithalatın 22,8 milyar dolar olurken ihracatın 12,9 milyar dolar ile sınırlı kaldığı 2013 yılı gelmektedir. Aynı şekilde 24,1 milyar dolarlık ithalata karşılık 15,3 milyar dolarlık ihracatın olduğu 2017 yılı gelmektedir. Grafik değerlendirildiğinde 2015, 2016, 2018, 2019 ve 2020 yıllarında ithalat ve ihracatın arasında çok yüksek farklar olduğu söylenemez. Son on yılın içinde STA ülkeleriyle yapılan ticaretteki en yüksek ihracat oranımızın olduğu 2021 yılı olmuştur. 2021 yılında yapılan 30,3 milyar dolarlık ihracatımıza karşılık, 23,1 milyar dolarlık ithalat yapılmıştır. Türkiye’nin 2021 yılındaki ihracat oranına göre STA ülkelerine karşı dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir.

4.6.3. STA’ların Sağladığı Avantajlar

STA’lar yeni hedef pazarlar oluşturmak ve ihracat/ithalat dengelerini ilerletmek için ülkeler arasında ekonomik ve siyasi önemi bulunan ticari antlaşmalardır. STA’ların

taraf ülkeler için bazı avantajları bulunmaktadır. Örneğin, STA akdedilen ülkeler arasındaki ticari engellerin kaldırılması ile ihracatçıların hedef pazarlara giriş olanakları artmaktadır. Daha geniş piyasalara giren ihracatçılar arasında rekabet gücünün artması ile ticaret ağı büyüyen ihracatçının üretim kapasitesi de paralel olarak genişlemektedir. STAlar sayesinde ticari maliyetlerin düşmesi ihracat miktarının ve ürün çeşitliliğinin arttırılmasında oldukça etkili olmaktadır (Demiroğlu, 2019). Dolayısıyla oluşan ticari ilişkilerin üye ülkelerin ekonomik büyümesine fayda sağlayacağı beklenmektedir. Diğer STA avantajı olarak görülen bir durumda üye ülkelerin iç pazarında muhtemel yaşanacak bir ekonomik yavaşlamanın daha az etkileyeceği yönündedir. STAların bu avantajlara sahip olması küçük çaplı ülkelerin ekonomik güçlerini arttırmak için bir fırsat olarak görülmekte ve uygulanmaktadır (Görgün & Bardakçı, 2020). Nitekim STAlar ikili ticari ilişkileri kapsadığı için daha esnek bir yapıya sahiptir. STAların en önemli özelliklerinden biriside uluslararası rekabet ortamındaki çok taraflı serbestleşmenin önüne geçmesi ve bölgesel bir alanı kapsamasıdır (Doğan & Uzun, 2014). STAlar ticaret hacminin genişlemesine sebep olacağı için yabancı yatırımcıların ilgisini çekerek cazip gelebilir. Bu şekilde yerli firmalar tarafından sermaye olanağı sağlamaktadır.

4.6.4. STA'ların Dezavantajları

STAlar avantaj yarattığı kadar taraf ülkeleri dezavantajlı durumlar içine de sürükleyebilmektedir. En büyük dezavantaj olarak ülkelerin gelişmişlik düzeyi görülmektedir. Örneğin, STA kapsamında gelişmiş ülkelerdeki üreticinin daha avantajlı mali şartlar ve ileri teknoloji ile üretim yapmasının karşısında imkânları daha sınırlı olan yerli üreticinin rekabet etme gücünün azalmasına yol açacaktır. Bu tabloda söz konusu ihracatçının gümrük vergilerinin olmadığı bir ortamda rekabet etmesi çok güçleşmektedir (İhracat.co, 2022). Diğer bir sebep geleneksel üretim ve geçim kaynaklarının yok edilmesine bağlı olarak çalışma koşullarının kötüleşmesi bunun sonucunda yerel istihdamın azalması olarak görülmektedir. Çevresel önlemlerin alınmaması takdirde STA imzalayan ülkelerin üretim faaliyetleri esnasında doğal kaynaklarının bozulmasına yol açabilmektedir. Son olarak da gelişmekte olan ülkelerin patent, icat gibi yenilikçi uygulamalar konusunda çok fazla hukuki koruma seçeneği

bulunmayabilir. Bu durum fikri mülkiyet hırsızlığına yol açabilmektedir (İhracat.co, 2022).

4.6.5. EFTA Ülkeleri İle STA'nın Revize Edilme Örneği

Türkiye üçüncü ülkelerle imzalamış olduğu STA'ların da güncellenmesinin gerekli olduğunu savunmuştur. Buna bağlı olarak şu ana kadar 1 Haziran 2019 tarihinde Sırbistan, 17 Temmuz 2019 tarihinde Karadağ, 1 Ağustos 2021 tarihinde Bosna-Hersek son olarak 1 Ekim 2021 tarihinde EFTA (İsviçre, Norveç, İzlanda ve Lihtenştayn) ülkeleri ile hâlihazırda bulunan STA'lar revize edilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022).

EFTA ile revize edilen antlaşmanın içeriğini incelediğimizde genişletilen başlıklar şu şekildedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022) ;

- Mal ticareti metni modernleştirilerek genel ve kurumsal hükümler güncellenmiştir.
- Pan-Avrupa-Akdeniz tercihli menşe kurallarını kapsayan yükümlülükler güncellenmiş, Balkan ülkelerini de bünyesine katmıştır. Bu sayede coğrafi bölge genişletilmiş, ticaret ve yatırım imkânlarının artırılmasına olanak sağlamıştır.
- Fikri mülkiyet alanında EFTA ile kapsamlı bir antlaşma oluşturulmuştur. Teknolojik yenilikler ve fikri mülkiyet haklarının korunmasında karşılıklı işbirliği gerçekleştirilmiştir.
- İsviçre ve Türkiye arasında tarım ürünleri ve işlenmiş tarım ürünlerinde oldukça taviz verilen işbirliğine gidilmiştir. İsviçre, temel tarım ürünleri arasındaki tavizli ürünlerde AB ile aynı veya daha da düşük vergi uygulanmasını, aynı zamanda işlenmiş tarım ürünleri genişletilmiş, neredeyse tüm ürünlerde indirimli gümrük tarifesi veya vergisiz ihracat olanağı sağlanmıştır. Aynı şekilde Türkiye bu duruma istinaden bazı ürünlerde %15 ilave indirim yapmıştır.
- Diğer ülkeler işlenmiş tarım ticaretinde daha önceki anlaşmalara devam etmektedir.
- Hizmet ticaretine yönelik kurallar ve taahhütlerde dâhil edilmiştir. Kara yolu taşımacılığında kotalar kaldırılırken, hizmet adamlarına karşı yüksek ücretlerin önüne geçilmiş olup vize ve oturma izni alma gibi durumlar kolaylaştırılmıştır.

Tablo 8: EFTA Ülkeleri İle Önceki STA kapsamında İthalat/İhracat (\$)

EFTA	İTHALAT	İHRACAT
2018	3.610.859	2.275.318
2019	4.058.028	1.734.207
2020	7.011.299	1.811.589
2021 (İlk 9 ay)	3.028.896	1.441.003
TOPLAM	17.709.082	7.262.117

Kaynak: TÜİK, 2022

EFTA ile GB antlaşması revize edilmeden önceki ekonomik ilişkiler Tablo 8’deki gibi seyir etmektedir. 2021 Ekim ayında STA’nın revize edilmesinden sonra ithalat ve ihracat oranlarındaki değişimler Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: EFTA Ülkeleri İle Revize Edilen STA Sonrası İthalat/İhracat (\$)

EFTA	İTHALAT	İHRACAT
Ekim 2021	262.479	221.935
Kasım 2021	251.392	297.121
Aralık 2021	251.493	201.499
2022	14.965.875	2.053.443
TOPLAM	1.405.193	971.035

Kaynak: TÜİK, 2022

EFTA ve Türkiye arasındaki yıllara göre ithalat/ihracat değerleri gösterilmiştir. Taraflar arasındaki STA’nın güncellenmesi ekonomik dengeleri doğrudan etkilemiştir. Tablo 9’a bakıldığında, STA’nın revize edilmesinden önceki 4 yılı kapsayan 2018-2021 dönemi incelenmiştir.

EFTA ülkeleriyle yapılan yıllık ithalat/ihracat sonuçlarından aylık ortalama ithalat/ihracat payları belirlenmektedir. Bu durum dikkate alındığında 2018-2021 Türkiye’nin EFTA ithalat değerlerini ay bazında STA’nın revize edilmesinden sonraki

süreçteki ithalat değerleriyle karşılaştırıldığında önceki STA kapsamında ithalatın daha yüksek olduğunu gözlemlenmiştir. 2018-2021 EFTA ülkeleriyle gerçekleştirilen ticarete, ithalat verileri ihracat verilerinden yüksek olduğundan Türkiye'nin dış ticarete aleyhine bir durum söz konusu olmuştur

STA'nın güncellenmesi çok yeni olmasıyla beraber şuan için 15 aylık bir dönemi kapsamaktadır. Revize edilmesinden sonraki 2021 yılının son üç aylık süreci incelendiğinde ithalat değerlerinde eski STA kapsamındaki değerlere göre düşüş gözlemlenmektedir. İhracat verilerinde ise 2018-2021 dönemi ve revize edildikten sonraki ihracat verilerinin karşılaştırılmasında ay bazındaki ihracat değerlerinde artış görülmektedir. 2022 yılının ticaret verileri incelendiğinde ithalat oranı ihracat oranına göre yüksektir fakat daha önceki yılların ihracat oranları ile karşılaştırıldığında revize edildikten sonraki ihracat verilerinin arttığı görülmektedir. STA'nın kapsamının genişletilmesinden sonra ihracat oranlarının artması Türkiye'nin lehine sonuçlar vermektedir. Türkiye'nin EFTA ülkeleri arasında en fazla ticaretin gerçekleştiği ülke İsviçre olmaktadır. İsviçre ile STA kapsamında genişletilen tarım ürünlerindeki esneklikler Türkiye açısından olumlu sonuçlar doğurmaktadır.

STA'nın güncellenmesi kapsamında EFTA örneğinde görüldüğü gibi, Türkiye'ye zorluk yaratan gümrük kısıtlamaları ve ticareti yapılan ürünler ile ilgili sıkıntıların giderilmesi sonucunda ticari ilişkilerin daha kolay bir şekilde ilerlemesi ülkenin lehine olan bir durumdur. Buna göre, Türkiye'nin AB ile GB'nin güncellenmesi konusundaki ısrarlı tutumunun sebepleri daha net bir şekilde anlaşılabilir. Türkiye'nin yoğun çabalarının ardından 2015 yılında resmîyet kazanan GB güncellemesi yönündeki adımlar başlatılmış fakat henüz ilerleme görülmemiştir. GB'nin güncellenmesinin gerekliliği taraflar arasındaki çalışmalarını yoğunlaştırmış olsa da henüz uygulamaya herhangi somut bir durumun yansıtılmaması ve AB'ye üyeliğin gerçekleşmemesi Türkiye'nin birliğe olan güvenini sarsmaktadır.

4.7. TÜRKİYE'NİN EKONOMİ TARİHİ

Günümüze kadar gelen süreç içinde dış ticaret politikalarının sürekli değişim göstermesi ülkelerin ekonomik yapısını etkilemektedir. Ülkenin değişen ticari politikaları başta olmak üzere; dış ticaretteki stratejiler, döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmalar, ekonomik entegrasyonlar vs. gibi birçok etken ekonomik yapının

oluşmasında etkili olmaktadır. Türkiye'nin dış ticaret yapısı da yıllardır değişim gösterebilmektedir. Yakın tarihte Türkiye'nin benimsemiş olduğu ekonomi politikaları zaman içinde değişimler göstererek ilerlemiştir. Cumhuriyet tarihinden itibaren uygulanan politikalar dış ticaretin yönünü göstermektedir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında daha liberal politikalar izlenmiş bu dönemde sürekli dış ticaret fazlası verilirken özellikle 1930-1937 döneminde ihracatın ithalattan fazla olduğu görülmektedir (Savrul, Özel, & Kılıç, 2013). Özel sektöre devlet desteği ve yerli üretimi artırma girişimleri öne çıkmaktadır. Daha sonraki yıllarda ikinci dünya savaşının başlaması Türkiye'nin dış ticaret politikalarını da olduğu gibi değiştirmiştir. Savaşın ön plana çıkmasıyla nüfus yoğunluğu savaşa kaydığı için üretim kapasitesinde azalmalar görülmüştür. Savaşın etkileri ekonomik olarak, ithalatın azalmasına aynı zamanda ihracatın artmasına olanak sağlamıştır.

Savaştan sonraki dönemde 1950-1960'lı yıllara gelindiğinde Türkiye yeni politikalar arayışına girmiştir. Bu dönemde Türkiye, yabancı ülkelere dış ticarete liberal politikalar izlemesi baskısı altına girmiştir. Bu duruma mecburi tutulan Türkiye'nin ithalatı yüksek seviyeler çıkmış, dış ticaret açığı vermesine sebep olmuştur (Memiş, 2020).

1980'li yıllarda Türkiye dış ekonomilere açılmaya önem vermiştir. Benimsenen stratejik planlama serbest piyasa ekonomisi döngüsünde dünya ekonomisine entegre olmayı amaçlamaktadır (Ertuna, 2004). Söz konusu dönem içindeki en önemli atılan adım ihracatı arttırmaya yönelik 24 Ocak 1980 Kararları olmuştur. Kararlar kapsamında, krizlerin önüne geçebilmek için TL ve faizlerin kendi dengesini kaybetmemeleri yönünde ibarelere yer verilmiştir (Ertuna, 2004). 1980li yıllarda uygulanan politikalar ihracatı kayda değer bir şekilde arttırmış olsa da ithalatta da aynı şekilde artışların yaşanmasıyla tam olarak istenen performans yakalanamamıştır. Nitekim daha sonraki yıllarda da bu kararları destekleyecek nitelikte ekonomik stratejiler geliştirilmeye devam edilmiştir.

2000li yılların başında meydana gelen 2001 ekonomik krizi ise Türkiye ekonomisinin en ağır dönemlerinden olmuştur. 2000 yılının sonunda enflasyon oranının artış göstermesi, bankaların açıklarını dış borçlanmaya giderek kapatmak istemesi ve dönemin koalisyon hükümetinin kendi içindeki siyasi karışıklıkları kontrol altına alamaması, ekonominin zayıflayarak negatif yönlü seyir etmesine sebep olmuştur

(Bağcı, 2016). Yaşanan kriz ihracat oranlarını arttırırken ithalat oranlarını düşürmüştür. Türkiye için ağır sonuçlar doğuran kriz neticesinde, enflasyon oranı %70lere kadar yükselmiş, olumsuz etkiler sonucu ekonomik hacim daralmış bu sayede yaklaşık %6 oranında küçülme meydana gelmiş aynı zamanda 84 milyar dolar değerinde iç borçlanma oluşmuştur (Memiş, 2020).

2001 krizinin ağır bedelleri sonucunda Türkiye ekonomisinin iyileştirilmesi yönünde sağlam adımlar atılmış, çökmek üzere olan sistemde yapılan düzenlemeler ve alınan tedbirler başarılı sonuçlar getirmiştir. Güçlü ve sağlam oluşturulan ekonomik politikalar nitekim pozitif etkileri de beraberinde getirmiştir. Türkiye bu sayede 2002-2007 yıllarında enflasyon düşüş göstermiş, üretim ve ihracat paralel olarak artış göstermiş bu etkiler ekonomik büyümenin önünü açmıştır (Acar, 2013)

Küresel olarak yaygınlaşan 2008 krizinden sonra Türkiye ekonomisi açısından 2009 yılı zorlu geçmiştir. Krizin çıkış kaynağı finansal olarak başlamış olsa da daha sonra büyüyerek reel sektöre sızramış ve küresel bir boyut kazanmıştır. Türkiye ise diğer ülkeler gibi krizden mutlak suretle etkilenmeler yaşamıştır. Örneğin %4,8 oranında ekonomik küçülme meydana gelmiştir (Sungur, 2015). İhracat ve ithalat paralel olarak düşüş göstererek daralmalar yaşanmıştır. İthalatta gerçekleşen düşüşün ihracattaki düşüşten daha yüksek olması dış ticaret oranları üzerinde olumlu etki göstermiştir (TOBB, 2009). Türkiye’de diğer ülkeler gibi olumsuz etkiler almış olsa da daha önceki 2001 krizinden sonra yapılan yenilikler ve alınan tedbirler sayesinde en az hasarla ekonomik kriz atlatılmaya çalışılmıştır.

Yıllardan beri Türkiye’nin benimsemiş olduğu ekonomi politikaları her dönem değişiklik göstermiş izlenen politikalar; dış ticaret, istihdam, enflasyon vs. gibi bütün alanlarda etkili olmuştur. Türkiye gelişmekte olan bir ülke olmanın yanı sıra ticaret potansiyelini arttırmayı, dış ticaret ilişkilerini geliştirmeyi, ekonomik ve bölgesel işbirliklerinde yer almaya önem vermektedir.

4.8. TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİ

Günümüzde Türkiye’nin dış ticaretinin boyutunu görebilmek için ihracat ve ithalat verilerini değerlendirmek gerekmektedir. Türkiye’nin uluslararası ticaret alanında yapmış olduğu önemli girişimleri bulunmaktadır. Türkiye’nin son 5 yıl

içerisinde en çok ihracat ve ithalat yaparak ticaret ortaklığını paylaştığı 20 ülke aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 10: Türkiye'nin En çok İhracat Yaptığı 20 Ülke

	2021	2020	2019	2018	2017
Almanya	19 311 226	15 978 698	16 617 244	17 353 443	16 356 392
ABD	14 721 090	10 182 966	8 970 658	9 072 756	9 259 583
B. Krallık	13 703 736	11 235 582	11 278 615	11 473 927	9 932 539
İtalya	11 473 661	8 082 560	9 753 018	10 047 453	8 787 949
Irak	11 125 899	9 142 047	10 223 292	9 437 007	10 109 827
İspanya	9 620 236	6 683 488	8 138 744	8 121 096	6 584 921
Fransa	9 110 971	7 195 168	7 945 607	7 655 340	6 895 251
Hollanda	6 764 977	5 195 120	5 761 921	5 100 744	4 190 305
İsrail	6 355 790	4 704 088	4 463 820	4 022 878	3 504 850
Rusya	5 774 628	4 506 681	4 152 137	3 652 603	2 869 847
BAE	5 493 383	2 828 043	3 627 237	3 254 019	9 267 012
Romanya	5 175 260	3 893 981	4 073 075	4 137 338	3 315 130
Belçika	4 899 366	3 634 672	3 396 193	4 152 550	3 364 087
Polonya	4 673 917	3 474 726	3 448 829	3 488 043	3 186 757
Mısır	4 513 690	3 136 160	3 508 791	3 214 750	2 547 809
Bulgaristan	3 953 795	2 634 444	2 668 230	2 816 992	2 919 793
Çin	3 662 752	2 865 866	2 726 078	3 078 644	3 037 675
Yunanistan	3 118 819	1 799 836	2 245 318	2 323 001	1 724 184
Fas	2 976 891	2 057 158	2 347 411	2 036 301	1 686 713
Ukrayna	2 900 522	2 090 327	2 156 454	1 684 156	1 465 923
Diğerleri	75 888 630	58 316 146	63 330 050	61 045 714	53 488 072
Toplam	225 219 237	169 637 755	180 832 722	177 168 756	164 494 619
Genel Toplam İhracat (\$)	213.603.221.	160.656.652.	171.464.944.	167.920.613.	156.992.940.
	202	087	593	455	414

Kaynak: TÜİK, 2022

Tabloya göre, 2017-2021 dönemi arasındaki en büyük ihracat gerçekleştirdiğimiz ülke Almanya olmuştur. 2017-2020 dönemi arasında B. Krallık ikinci sırada gelmekte iken ABD hemen ardından üçüncü sırada yer almıştır. 2021 yılında ise ABD ikinci sırada ihracat yaptığımız ülke olurken ardından Birleşik Krallık gelmiştir.

2022 TÜİK verilerine göre, Türkiye'nin toplam ihracat payının içinde Almanya'nın %8,6, ABD'nin 6,5, B. Krallığın ise %6,1 oranında payı bulunmaktadır (TÜİK, 2022).

Tablo 11: Türkiye'nin En Çok İthalat Yaptığı 20 Ülke

	2021	2020	2019	2018	2017
Çin	32 239 353	23 041 354	19 128 160	21 506 001	23 753 644
Rusya	28 959 361	17 829 309	23 115 236	22 710 751	20 097 027
Almanya	21 726 142	21 732 759	19 280 399	21 535 223	22 281 369
ABD	13 147 609	11 524 951	11 847 373	12 995 754	12 288 503
İtalya	11 561 840	9 199 617	9 349 593	10 791 919	12 119 734
Hindistan	7 936 147	4 830 115	6 635 217	7 524 705	6 116 451
Fransa	7 931 525	6 988 074	6 760 064	7 836 528	8 425 089
Güney Kore	7 597 024	5 734 268	5 777 022	6 638 438	6 822 629
İspanya	6 311 608	5 039 428	4 446 113	5 682 750	6 531 631
Belçika	5 628 385	3 716 088	3 229 280	3 646 331	3 871 278
Birleşik Krallık	5 558 190	5 582 666	5 638 296	7 637 468	6 806 375
Ukrayna	4 524 675	2 590 375	2 725 419	2 753 654	2 936 030
Hollanda	4 508 587	3 628 586	3 202 985	3 448 909	3 856 922
Japonya	4 389 292	3 743 373	3 647 962	4 515 222	4 434 186
Brezilya	3 827 076	3 228 347	2 655 109	3 303 735	2 603 611
Polonya	3 635 848	3 005 108	2 603 243	3 229 871	3 604 585
Suudi Arabistan	3 456 314	1 719 668	2 005 217	2 512 786	2 219 562
Romanya	3 434 434	2 769 253	2 770 908	2 720 956	2 596 477
Malezya	3 098 059	1 989 963	1 847 831	2 251 571	3 097 171
İsviçre	3 054 869	7 770 804	3 374 800	2 884 349	6 946 016
Diğerleri	88 896 614	73 852 701	70 304 976	75 025 563	77 306 838
Toplam	271 422 954	219 516 807	210 345 203	231 152 483	238 715 128
Genel Toplam İthalat (\$)	472	904	533	482	234

Kaynak: TÜİK, 2022

Son 5 yıl içinde en çok ithalat yapılan ülkeler yıllar bazında değerlendirildiğinde sırası değişkenlik gösterse de Çin, Almanya ve Rusya olmaktadır. Örneğin, Türkiye'nin 2021 yılında en büyük ithalat yapmış olduğu Çin ilk sırada yer alırken, Rusya ikinci sırada, Almanya ise üçüncü sırada gelmektedir. 2020 ve 2017 yıllarında ilk olarak Çin,

ikinci sırada Almanya son olarak Rusya gelmektedir. Yine 2018 ve 2019 yıllarında ise ilk ülke Rusya, ardından Almanya ve en son olarak Çin yer almaktadır.

2022 TÜİK verilerine göre, Türkiye'nin toplam ithalatı içerisinde Çin %11,9, Rusya %10,7, Almanya %8 oranıyla ithalat payı bulundurmaktadır (TÜİK, 2022).

4.8.1. Türkiye'nin Dış Ticaretinde Ab Faktörü

AB'nin kuruluşundan itibaren Türkiye AB ile siyasi, ekonomik ve sosyal olarak yakın ilişkiler içinde olmak istemiştir. Günümüzde AB üyeliği henüz gerçekleşmemiş olsa da ekonomik ilişkilerimiz her alanda devam etmektedir. Dünya üzerinde en büyük ekonomilerden birisi olan AB ile ticari faaliyetlerin geliştirilmesi oldukça önemlidir. Pazar büyüklüğü, çeşitliliği ve gelişmişliği yönüyle öne çıkan AB, uluslararası mevcut düzende ticaret potansiyeli çok yüksek olan ticari aktördür. Türkiye ve AB arasında atılan en büyük ticari adım Gümrük Birliği'ne dâhil olmaktır. Taraflar arasındaki büyük öneme sahip olan GB'nin kurulması ekonomik ilişkilerin yakınlığını değerlendirme açısından başarılı bir örnektir.

Tablo 12: 2000-2022 Dönemi AB(27) Ülkeleri ve Türkiye İhracatı

Yıllar	Türkiye'nin Toplam İhracatı (\$)	Türkiye'nin AB (27) Toplam İhracatı (\$)	Türkiye Toplam İhracatı İçinde AB'nin Payı (%)
2000	27.774.906	13.651.183	49,1
2001	31.334.216	15.400.786	49,1
2002	36.059.089	17.432.964	48,3
2003	47.252.836	23.809.267	50,3
2004	63.167.152	31.154.615	49,3
2005	73.476.408	35.610.069	48,4
2006	85.534.675	41.322.261	48,3
2007	107.271.749	52.119.405	48,5
2008	132.027.195	55.549.563	42,0
2009	102.142.612	41.288.876	40,4
2010	113.883.219	45.697.963	40,1
2011	134.906.868	54.436.523	40,3
2012	152.461.736	50.700.813	33,2
2013	151.802.637	54.253.067	35,7
2014	157.610.157	58.610.951	37,1
2015	143.838.871	53.441.793	37,1
2016	142.529.583	56.657.504	39,7
2017	156.992.940	64.302.995	40,9
2018	167.920.613	72.847.018	43,3

2019	171.464.944	72.308.293	42,1
2020	160.656.652	66.016.036	41,0
2021	213.598.368	87.747.684	41,8
2022	235.236.107	95.240.918	40,5

Kaynak: TÜİK,2022

Tablo 12'ye bakıldığında 2015, 2016 ve 2020 yıllarında Türkiye toplam ihracatında düşüş yaşandığı görülmektedir. Fakat bu yıllar dışındaki diğer yıllarda ihracat payları artarak devam etmiştir. AB(27) ile yapılan ihracat paylarına baktığımızda da 2009, 2010, 2012 yıllarında ihracat oranlarında azalmalar görülmektedir. Daha sonra 2015 ve 2020 yıllarında düşüş yaşanmıştır. 2020 yılı ihracat oranlarında dünya üzerinde yaşanan salgın hastalığa bağlı pandemi koşullarının etkisiyle bir önceki yıla göre, %6,2 oranında azalma yaşanmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022). Türkiye'nin 2020 yılında toplam ihracatında genel bir düşüş yaşanmış olması bu durumun AB'nin ihracat payını da etkilediğini göstermektedir. Son olarak 2021 ve 2022 yıllarında ihracat oranları tekrar yükselişe geçmiştir.

Tablo 13: 2000-2022 Dönemi AB (27) Ülkeleri ve Türkiye İthalatı

Yıllar	Türkiye'nin Toplam İthalatı (\$)	Türkiye'nin AB(27) Toplam İthalatı (\$)	Türkiye Toplam İthalatı İçinde AB'nin Payı (%)
2000	54.502.820	25.804.530	47,3
2001	41.399.082	17.926.941	43,3
2002	51.553.797	23.259.924	45,1
2003	69.339.692	31.656.820	45,6
2004	97.539.765	43.813.759	44,9
2005	116.774.150	48.085.687	41,1
2006	139.576.174	54.309.920	38,9
2007	170.062.714	62.995.081	37,4
2008	201.963.574	69.254.329	34,2
2009	140.928.421	53.142.847	37,7
2010	185.544.331	67.710.151	34,4
2011	240.841.676	85.598.331	35,5
2012	236.545.140	82.027.895	34,6
2013	251.661.250	86.176.068	34,2
2014	242.177.117	82.851.273	34,2
2015	207.234.358	73.139.974	35,2
2016	198.618.235	72.180.833	34,3
2017	233.799.651	78.656.466	33,6

2018	223.047.094	73.366.674	32,8
2019	202.704.319	63.943.660	31,5
2020	209.534.324	69.445.384	33,1
2021	260.678.816	81.085.411	31,1
2022	342.212.824	87.196.297	25,48

Kaynak: TÜİK,2022

Tablo 13'te Türkiye'nin 2000-2022 dönemi arasındaki toplam ithalat değerleri ve AB (27) ülkeleri ile yapılan ithalat değerleri gösterilmiştir. Tablo 13'e göre, Türkiye'nin toplam ithalatı 2001, 2009, 2012 yıllarında düşüş göstermiş buna paralel olarak AB (27) ülkeleriyle de aynı yıllarda ithalat oranlarında daralmalar olmuştur. 2014 yılından itibaren hem Türkiye'nin toplam ithalatı hem AB (27) ülkelerinden yapılan ithalat değerlerinde sadece 2017, 2020, 2021 ve 2022 yıllarında artış görülmüş diğer yıllarda düşüşler yaşanmıştır. Özellikle 2022 yılındaki Türkiye'nin toplam ithalatı ve AB ithalatı önemli derecede artış göstermiştir.

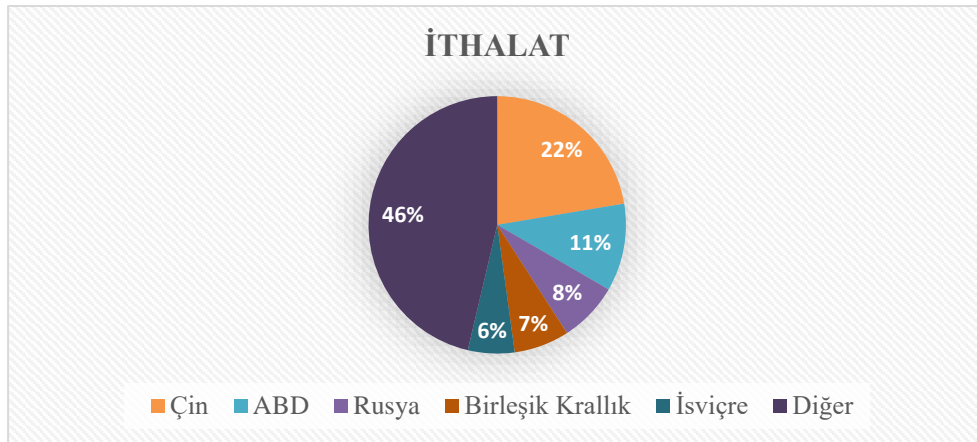
İthalat ve ihracatta düşüşler yaşanmasının farklı etkenleri bulunmaktadır. En başta ülkelerin yaşadığı ekonomik krizler, küresel yaşanan krizler (2001 Krizi, 2008 Krizi) gelmektedir. Krizlerin ülkelerin ekonomisinin ve dünya ekonomisinin gidişatı üzerinde oldukça etkisi bulunmaktadır.

Tablo 12 ve Tablo 13'te 2000-2022 dönemi arasındaki Türkiye'nin toplam ihracat-ithalat oranları gösterilmiş bunun yanında AB (27) ülkeleriyle yapılan ihracat-ithalat payları da verilmiştir. AB, dünya üzerindeki mal ihracatında %15,2, mal ithalatında %14,7 oranıyla dünya mal ithalatı ve ihracatında ekonomik olarak ikinci sırada gelmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022). Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olma özelliğini taşımaktadır. Bu duruma göre, yıllara göre değerlendirme yapıldığında toplam ticaret değerlerinin artışı veya azalma göstermesi ile AB (27) ülkeleri ile yapılan ticaret verileri aynı yönde gidişat göstermiştir. Uluslararası sistemde AB günümüzde olduğu gibi gelecekte de büyük bir ticaret potansiyeli taşımaktadır. Türkiye için AB, çeşitliliği çok aynı zamanda ticaret hacmi geniş olan büyük bir pazardır. Bundan dolayı Türkiye, AB ile ticari ilişkilerinin gelişmesine büyük önem vermektedir.

4.8.1.1. Ab'nin Stratejik Ticaret Ortakları Ve Türkiye Yaklaşımları

Ticari potansiyelini arttırmak ve geniş bir ticari alanı kaplamak isteyen AB, özellikle son yıllarda tamamen benimsemiş olduğu, uluslararası ticari faaliyetlerinin hızını arttıran aynı zamanda diğer ülkeler ile ticari ilişkilerini geliştiren bölgesel veya ikili serbest ticareti kapsayan bu antlaşmalara öncelik vermiştir. Bu ülkeler, dünya genelinde yaklaşık olarak 70 ülke ile serbest ticaret antlaşması bulunmakta olan AB'nin dış ticaretinde %32lik bir orana sahiptir (Department Of Enterprise Trade And Employment, 2022). AB son zamanlarda gelişmekte olan ülkelere ziyade en büyük ticaret ortaklarını oluşturan gelişmiş ülkeler ve ülke grupları ile STA müzakereleri sürdürmektedir. Dolayısıyla STA sağladığı ülkeler, Türkiye ekonomisi içinde önemli bir yere sahiptir. AB ile STA'sı bulunan stratejik olarak önemli konumdaki ticaret ortaklarının Türkiye ile ilişkileri incelendiğinde Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri daha net anlaşılacaktır. 2021 uluslararası ticaret verilerine göre AB'nin en çok ticaret yapmış olduğu ülkelere ilk 5 ülkeyi oluşturan liste şu şekildedir; Çin, ABD, Rusya, Birleşik Krallık ve İsviçre. Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat) 2021 verilerine göre, AB'nin en büyük ticaret ortağı 695,7 milyar Euro ticaret payı ile Çin olmuştur. Çin'i takip eden ikinci ticaret ortağı 631,9 milyar Euro ticaret hacmiyle ABD olmaktadır. 430,4 milyar Euro ile Birleşik Krallık üçüncü ticaret ortağı olurken, 280,2 milyar Euro ticareti ile İsviçre dördüncü ticaret ortağı olmuştur. Son olarak, 258 milyar Euro ile en düşük ticaret payı bulunan Rusya beşinci ticaret ortağı yerini almıştır (Eurostat, 2022).

Şekil 9: AB'nin İthalat Yaptığı İlk 5 Ülke

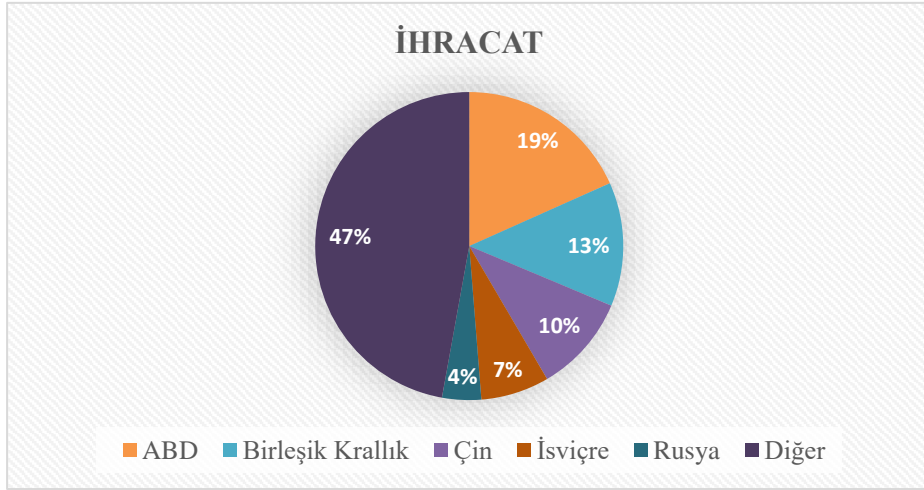

Kaynak: Eurostat, 2022

Yukarıda verilen grafiğe göre, 2021 yılında AB'nin ticaret kapasitesi içindeki ithalat yaptığı en büyük ticaret ortaklarını oluşturan ülkeler ve payları birlikte

verilmiştir. Buna göre, 472,3 milyar Euro ile AB'nin toplam ithalatı içinde %22'lik bir orana ulaşan Çin birinci sırada gelmektedir. Çin, büyüyen ve gelişen ekonomisiyle son iki yıldır AB'nin en büyük ticaret ortağı olan ABD'nin önüne geçmektedir. Bu durumda 232,5 milyar Euro değerinde ithalatı bulunan ABD'nin, AB toplam ithalatı içindeki payı %11'lik bir orana tekabül etmektedir. Üçüncü sırada 158,7 milyar Euro değerinde ithalatı ile %8'lik payı olan Rusya, dördüncü sırada 146,8 milyar Euro ithalatına karşılık %7 payı bulunan Birleşik Krallık gelmektedir. Son olarak 123,6 milyar Euro ithalat payı bulunan ve AB toplam ithalatı içinde %6'lık oranı ile beşinci sırada yer alan İsviçre gelmektedir.

Şekil 10: AB'nin İhracat Yaptığı İlk 5 Ülke

Kaynak: Eurostat, 2022

Yukarıda verilen grafikte, 2021 yılında AB'nin toplam ticaret hacmi içindeki ihracatı en yüksek yaptığı beş ülke ve ihracat payları gösterilmiştir. Grafiğe göre, AB'nin yıllarca en büyük ticaret ortaklığını yapmış, 399,3 milyar Euro ihracatı ile toplam ihracat içinde %19'luk payı bulunan ABD gelmektedir. İkinci olarak 283,6 milyar Euro değerindeki ihracat payı ile %13'lük bir oran yakalayan Birleşik Krallık yer alırken onun peşi sıra 223,4 milyar Euro ile AB'nin toplam ihracatı içinde %10'luk payı bulunan Çin üçüncü sırada yer almaktadır. Dördüncü sırada, 156,6 milyar Euro ihracat payına karşılık %7'lik oranı bulunan İsviçre gelirken, son olarak 89,3 milyar Euro değerinde ihracat yapan, AB'nin toplam ihracatı içinde %4'lük payı bulunan Rusya'nın en büyük ticaret ortakları içinde beşinci sırada geldiği görülmektedir.

2021 verilerine göre AB'nin en fazla ticaret yaptığı ülkeleri ve paylarını grafiklerden değerlendirdik. Bu ülkeler ile AB'nin ticaret antlaşmalarının olması ve

ticari faktör olarak büyük rol oynamalarının Türkiye'ye ticari etkileri olacaktır. İsviçre ve Türkiye arasında EFTA ülkeleri kapsamında yer alan STA bulunmaktadır. Aynı şekilde 2020 yılında AB'den ayrılan Birleşik Krallık ile 2021 STA oluşturulmuştur. Çin, ABD ve Rusya ile Türkiye arasında ticaret antlaşması adına girişimlerde bulunulmamıştır. Zaten gelişmiş ve büyük ekonomiye sahip ülkeler gelişmekte olan ülkeler ile ticaret antlaşmalarını imzalama konusunda çok fazla istekli olmamaktadırlar. Gelişmiş ülkeler kendi kapasitesi denginde ülkeleri kendine rakip görmektedirler. Türkiye'ye fırsat verilmeyen durumlardan kaynaklı olarak, Türkiye'nin ticari faaliyetleri zor bir hale getirilmekte ve bu ülkelerin AB pazarındaki üstünlüğü ile rekabet ortamında dezavantajlı durumlara düşmektedir. Türkiye, 2021 yılı ticaret verilerine göre, AB'nin toplam ihracatında %3,6'lık pay ile 6.sırada gelirken, AB'nin toplam ithalatında da %3,7 oranında payının bulunmasıyla yine 6.sırada yer almaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022). AB'nin güncel olarak en büyük beş ticaret ortağının Türkiye ekonomisini ne yönde etkilediği oldukça önemlidir.

Tablo 14: AB Ticaret Ortakları İle Türkiye'nin Ticareti

Ülkeler	2021 İhracat Payları	2021 İthalat Payları
Çin	3.366.118	30.952.828
Rusya	5.289.923	27.598.784
ABD	13.694.547	12.393.202
Birleşik Krallık	13.299.157	5.377.156
İsviçre	1.230.992	2.889.869

Kaynak: TÜİK, 2022

Tablo 14'te Türkiye'nin 2021 yılında AB'nin en büyük ticaret ortaklığı yaptığı ülkeler ile gerçekleştirdiği ticaret verileri gösterilmiştir. Tabloya göre Çin, 30,9 milyar dolarlık paya sahip olarak Türkiye'nin en fazla ithalat yapmış olduğu ülke konumunda yer almaktadır. Çin'in ardından ikinci sırada 27,6 milyar dolarlık ithalat payı bulunan Rusya gelmektedir. 12,4 milyar dolarlık ithalatı ile ABD üçüncü sırada gelirken, ABD'yi 5,3 milyar dolar ile Birleşik Krallık takip etmektedir. Son olarak 2,8 milyar dolarlık ithalat payı bulunan İsviçre beşinci sırada yer almaktadır.

Türkiye pazarı içindeki ihracat paylarına baktığımızda, ABD yaklaşık 13,7 milyar dolarlık ihracat payı ile 13,3 milyar dolar payı bulunan Birleşik Krallıktan çok az

bir farkla önde gelerek ilk sırada, Birleşik Krallık ikinci sırada yer almaktadır. 5,2 milyar dolar ile Rusya üçüncü sırada gelirken, ardından 3,3 milyar dolarlık payı bulunan Çin gelmektedir. Son olarak da 1,2 milyar dolar gibi az bir payı bulunan İsviçre beşinci sırada yer almaktadır.

Tabloyu değerlendirdiğimizde, AB'nin en çok ticareti bulunan beş ülkenin Türkiye ticareti içindeki ekonomik konumunun yeterli olmadığı görülmektedir. TÜİK 2022 ithalat verilerine göre, Türkiye'nin 2021 yılındaki en fazla ithalat yaptığı ülke Çin olmakla beraber ikinci ülke olarak ABD gelmektedir. Rusya ise yedinci sırada yer almaktadır. Fakat aynı durum ihracat konusunda geçerli olmamaktadır. Türkiye'nin 2021 ihracat verileri kapsamında, en çok ihracat yapılan ülkeler arasında söz konusu ülkelere AB ikinci sırada, Çin on yedinci sırada, Rusya ise onuncu sırada yer almaktadır. Bu istatistiksel veriler ışığında AB ile ticaret antlaşmaları bulunan gelişmiş ülkelerin, Türkiye ekonomisinde ithalattaki payları çok yüksek olurken, ihracat payları geri sıralarda seyir etmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

20. yüzyıl döneminde yaşanan II. Dünya Savaşı küresel olarak çok fazla ülkeyi etkisi altına almıştır. II. Dünya Savaşı coğrafi, siyasi, sosyal ve ekonomi gibi her alanda ülkelere ağır yıkımlar yaşatmıştır. Tekrar toparlanmak ve güç kazanmak isteyen ülkelerin yanı sıra o dönemlerde küreselleşme fikirleri artmaya başlamış ve ülkelerde küreselleşme eğilimleri görülmüştür.

Küreselleşme fikirlerinin hızla artması üzerine savaştan dolayı zarar gören milli ekonomilerini canlandırmak isteyen ülkeler küresel alanda ekonomik birleşmeler meydana getirmeye başlamıştır. Ekonomi alanındaki iktisadi birliklerin belli kurallar çerçevesinde oluşturulması ve bu noktada ülkeler arasındaki ticaret engelleyici unsurların kaldırılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu şekilde oluşturulacak ekonomik entegrasyonlar uluslararası ticari ilişkilerin ilerletilmesine ve hızlandırılmasına katkı sağlayacağı için milli ekonominin kalkınmasını sağlayacaktır.

Ekonomik entegrasyonlar arasında uzun yıllardır süregelen en başarılı ve geniş kapsamlı olarak değerlendirilen örnek Avrupa Birliği (AB) olarak yer almaktadır. AB'nin şu anki haline dönüşene kadar olan tarihinde ilk olarak ağır hasarlar alınan savaştan sonra hem ülkeler arasındaki savaşı engellemek için hem de üretimin artırılarak istihdam sağlanabilmesi için 1951'de Paris Antlaşması'nın imzalanması ile Avrupa Kömür-Çelik Topluluğu kurulmuştur. Çalışmada AB'nin tarihsel sürecinde yaşanan gelişmelere yer verilmiştir. AB bahsedilen süreç içerisinde yapısal olarak pek çok değişim ve dönüşümler yaşanmış fakat topluluk hedeflenen amaçların çerçevesinden hiç çıkmamıştır. AB şu anda 27 üyesi ile beraber birçok alanda ortak politikalar ve projeler yürütmektedir. Öyle ki uygulamış oldukları en başarılı politikalarından biriside ortak para birimi olarak belirlenen Euro ile Euro bölgesi oluşturulmuş ve üye ülkeler arasında fiyatlandırmanın eşit dağılımının yapılması için uygulanan ortak para politikası olmuştur.

Çalışmanın temel konusu kapsamında AB ve Türkiye ilişkilerinin tarihsel süreci, yıllardır süregelen AB üyelik mücadelesi, AB ile güncel diyalogumuz, AB ile aramızdaki en büyük ekonomik ortaklık olan Gümrük Birliği (GB) ve GB çerçevesinde

karşılaştığımız problemler aynı zamanda bu problemlerin yok edilmesi için atılması gereken adımlara detaylı olarak yer verilmiştir.

Öncelikle Türkiye'nin AB üyeliği yolundaki mücadelesi hem zorlu bir süreç olmuş hem de uzun yıllardır devam etmektedir. 1963 yılında o dönemki ismi AET olan birlik ile Ankara Antlaşması imzalanmış ve üyelik süreci başlatılmıştır. Üç aşamalı dönemi kapsayan bu süreçte AB-Türkiye ilişkileri inişli çıkışlı olarak ilerlemiştir. Nihayetinde ticari ilişkiler açısından önem teşkil etmekle beraber üyeliğin alınmasına da son bir adım kala AB ve Türkiye arasında 1/95 Sayılı OKK gereğince Gümrük Birliği oluşturulmasına karar verilmiştir. GB'ne göre taraflar arasındaki gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması diğer anlamıyla ticareti engelleyici unsurların yok edilmesi gerekmektedir. GB ile taraflar arasındaki ticaretin serbestleşmesine olanak sağlanmıştır. Aynı zamanda üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi belirlenerek ortak politikalar izleme yoluna gidilmektedir.

Türkiye GB'nin oluşturulduğu ilk yıllarda her ne kadar bazı kesimler tarafından eleştirilmiş olsa da genel itibarıyla olumlu karşılanmıştır. Aslında GB büyük bir gelişme olarak kaydedilmiş AB üyeliğini garantilediğimiz göstergesi olarak nitelendirilmiştir. Fakat üyeliğin bu kadar gecikeceğini öngöremeyen Türkiye taviz veren taraf olmuştur. Nitekim AB üyeliği bulunmadan GB'ne dâhil olan ilk ülkenin Türkiye olması da sürecin etkileri ve gidişat yönü üzerinde etkisi olacak bir emaredir. GB'nin oluşturulduğu ilk yıllarda verilen tavizler göze batmamış olsa da ilerleyen süreçte GB'ni oluşturan antlaşma protokolündeki eksikliklere bağlı olarak Türkiye zor şartlar altında ticari faaliyetler göstermek durumunda kalmıştır. Buna binaen günümüzde bile üyeliğin henüz verilmemesi durumu Türkiye tarafından yoğun tepki gösterilmesine neden olmaktadır.

AB başlarda komşu ülkeler ile coğrafi yakınlık kapsamında STAlar imzalarken daha sonra küresel yaklaşım göstermiş ve ticaret sahasını genişletebileceği aynı zamanda ekonomisi sürekli büyüyen gelişmiş ülkelere yönelmiştir. Açıkçası bunu ticaret politikası haline getirmiştir. Türkiye'nin karşılaştığı zorluklar tam olarak burada başlamaktadır. AB ile STA imzalayan ülkeler ticaret vergileri, kota kısıtlamaları gibi ticaret önündeki engelleri kaldırdığı için Türkiye'de GB sebebiyle bu durumdan etkilenmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken ilk nokta Türkiye'nin AB üyesi olmadığı için direkt bir şekilde STAlara dâhil olamamasıdır. Şöyle ki üçüncü ülke AB ile STA yapmasından sonra Türkiye'ye de aynı şekilde gümrüksüz mal geçişi

yapabilmektedir. Fakat Türkiye AB üyesi olmadığı için söz konusu ülke ile ikili STA imzalarsa bu hakka sahip olacaktır. AB'nin ikili bir politika yürüttüğünü söylemek mümkündür. Uzun yıllardır Türkiye'yi bir türlü AB sınırlarına dâhil etmezken diğer taraftan AB'nin ticaret politikalarına uyum sağlama gerekliliğiyle üçüncü ülkelerle Türkiye'nin ikili STAlar akdetmesi durumunda bırakmaktadır. Pek tabii Türkiye akdettiği STAlar konusunda da farklı zorluklarla karşılaşmaktadır. AB ve üçüncü ülkeler arasında oluşturulan STAlarda Türkiye, AB üyesi olmadığı için herhangi bir karar mekanizmasında bulunamaz ve müdahale hakkına sahip değildir. Bu durum Türkiye'nin milli menfaatlerini karşılayamayan veya ters düşen anlaşmalarda Türkiye'nin yok sayılmasına ve kendisini savunamamasına yol açmaktadır.

STAlar kapsamında yaşadığımız zorluklar sadece bunlarla da sınırlı kalmamaktadır. AB'nin akdettiği STAlar ile Türkiye'nin üçüncü ülke ile akdettiği STAların eş zamanlı olarak imzalanması ve yürürlüğe girmesi söz konusu değildir. Nitekim üçüncü ülkelerde Türkiye ile STA imzalamaya çok sıcak bakmamaktadır. Bunun sebebi çok açık şekilde AB ile kendi imzaladıkları STA sayesinde zaten Türkiye pazarına rahat şekilde girebilmekte olmalarındandır. Lakin Türkiye ile yapılacak ikili STA Türkiye'yi söz konusu ülke ile eşit konuma getirecektir. Aslında eşit duruma getireceği de meçhuldür çünkü AB ile akdettikleri STA'ların birebir aynısını Türkiye ile akdetmek zorunda değillerdir. AB bu konuda bir zorunluluk koşmadığı gibi isteksiz davranmalarına da Türkiye'nin çağrı ve taleplerine rağmen sessiz kalmakta ve herhangi bir müdahalede bulunmamaktadır. Sadece Türkiye'nin avantajı ikna edebildiği ülkeler ile ekonomik olarak daha rahat ve ticari şartların daha yakın olduğu bir ortamda ticaret yapabilme şansıdır. Türkiye AB üyeliğini alabilmek için AB'ye bağımlı olarak görülmekte ve üçüncü ülkeler ile AB'nin kuralları çerçevesinde kontak kurabilmektedir. Örneğin, Türkiye AB ile STA'sı bulunmayan rastgele bir ülke ile STA akdetme durumunda olamaz sadece AB'nin ticareti kapsamında STA bulunan ülkeler ile ikili antlaşmalarda bulunabilmektedir. Bu durum AB'nin kısıtlayıcı tavrını ve Türkiye'yi kısıtlayıcı altında tuttuğunu göstermektedir. Türkiye milli ekonomisi yönünden Türkiye'nin ticari faaliyetlerinin ve ticaret ağının genişletilmesinin önünde engel yaratmaktadır. GB mevzuatlarına uygun olmayan diğer bir STA konusu da vize serbestliğinin sağlanmamasıdır. Bu noktada mantık hatalarının yapıldığı ve bu durumun Türkiye tarafında problemler çıkardığı aşikârdır. Malların serbest dolaşımının sağlanabilmesi için oluşturulan GB, malların taşınma sürecini yönetecek olan işçi ve işverenlere vize

muafiyeti tanımamaktadır. AB vize muafiyeti tanımadığı gibi zorlu prosedür işlemleri gerektiren, yüksek miktarlarda vize ücretleri ve uzun bir vize çıkarma süreci oluşturan vize çilesini ne yazık ki yaşatmaktadır. 2013 yılında AB ile göç politikaları kapsamında Türkiye'nin ağır şartlara boyun eğerek imzaladığı Geri Kabul Antlaşması'na bağlı olarak eş dönemli vize serbestliğini getireceğini belirten AB'den 2023 yılı itibariyle henüz bir girişim yapılmamıştır. Göç krizinin önüne geçmek için Türkiye'nin jeopolitik konumundan faydalanmış ancak bunun karşılığında Türkiye'nin hiçbir isteğini yerine getirmemiştir. AB'nin Türkiye'ye karşı STA mevzuatları konusunda objektif davranmayıp yanlı tutum sergilemekte olduğu bariz bir şekilde görülmektedir.

Nitekim GB eksiklikleri ve mevzuatın uygulanabilirliği bunlarla da sınırlı değildir. Mal ticaretinin serbestleşmesini sağlamak amacıyla kurulan GB'nin yetersiz kaldığı diğer konu taşıma kotaları olmaktadır. AB birlik dışındaki ülkeler için mal taşımacılığında tır kotası koymaktadır. Pek tabii Türkiye'de birliğin üyesi olmadığı için kotalardan nasibini almaktadır. Bu noktada tamamen GB'nin oluşturulma mantığına ters bir durum söz konusudur. AB ülkeleri birlik dışı ülkelerle ikili karayolu antlaşmaları imzalayarak taşıma kotalarında esneklik sağlamaya yanaşmaktadır. Lakin Türkiye ile imzalanan karayolu antlaşmaları yetersiz ve Türkiye'nin lehine olduğunu söylemek mümkün değildir. Aslında taşıma kotaları GB'nin kurulmasının ve uygulanmasının arasındaki tezatlığın en büyük örneği olmaktadır. Çünkü taşıma kotaları kendi yanında ek masraflar, geçiş belgelerinin yetersiz kalması, ilave yol ücretleri gibi çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Türkiye yaşanan bu hadiselerin GB'ne uygun olmadığını ve bu alanda revizyon çalışmaları yapılması gerektiğini vurgularken AB bu durumun hizmetlerin serbest dolaşımına dahil olduğunu savunmakta ve kendi tarafını haklı görmektedir. Türkiye GB'ni imzalamanın üyelik yolunda son adım olduğu düşünerek katılmıştır. Fakat AB'nin yıllardır mücadele ettirdiği ve günümüz itibariyle de henüz Türkiye'ye üyelik vermemesine karşılık birde üye olmadığı için Türkiye'ye bu alanlarda zorluk yaratması kendi çıkar ve menfaatleri doğrultusunda ikili bir politika yürüttüğünü apaçık göstermektedir.

GB'nin kabul edildiği günden itibaren AB ve Türkiye arasındaki ticari ilişkilerde artış görülmüştür. Çalışmada yer verdiğimiz üzere GB öncesi ve sonrası ekonomik verilerin analizini yapmak bu konuya açıklık getirmemizi sağlayacaktır. GB öncesi ve sonrası AB-Türkiye ekonomik verileri karşılaştırıldığında GB'nin ticaret faaliyetleri üzerinde dönem dönem olumlu etkileri olduğunu görebilmekteyiz. Örneğin, 1996

yılında yürürlüğe giren GB sonrasında AB ülkeleri ile ticaretimizde aynı yıl içinde Türkiye ithalatı 8 milyar dolar artmış ihracatımız ise 7 milyon dolar artış göstermiştir. Burada ithalat oranlarının ihracat oranlarına nazaran daha fazla artış gösterdiğini söylemek mümkündür. GB öncesi 1991-1995 yılları arasındaki ithalatımızda AB'nin %45'lik payı bulunurken aynı yıllar içerisinde ihracatımızda AB'nin %52'lik payı bulunmaktadır. GB sonrasındaki ilk yıllarda Türkiye'nin AB ülkelerinden ithalatı artış göstermiş ve AB'nin payı %49'a yükselmiştir. İthalatta artış olsa bile ihracatta GB'nden beklenen artış gerçekleşmemiştir. Fakat ilk yıllarda Türkiye'nin 1999 yılında yaşadığı Gölcük Depremi ve 2001 Ekonomik Krizi ile beraber GB'nin etkilerini ayırt edebilmek oldukça güçtür. Çünkü yaşanan krizin büyük çapta olması Türkiye'nin ihracat oranlarını arttırmaktayken diğer taraftan ithalatımızı düşürmüştür. GB sonrasında Türkiye'nin o dönemki ekonomik tablosuna göre dış ticaret açığında da yükselmeler meydana gelmiştir.

Türkiye ve AB'nin güncel ekonomik ilişkilerine baktığımızda AB'nin Türkiye açısından önemini kabul etmek gerekmektedir. En büyük ticaret ortağımız olma konumunu AB her daim sürdürmektedir. Nitekim ekonomik verileri değerlendirdiğimizde de aksi bir durumla karşılaşmak mümkün değildir. Örneğin, en son güncel tarih olarak 2022 yılı ekonomik verileri inceleyebiliriz. 2022 Ticaret Bakanlığı verileri kapsamında Türkiye toplam ihracatı içinde AB %40,6'lık oran ile toplam ithalatında da %25,6'lık oran ile en büyük paya sahip olan ticaret ortağımızdır. Türkiye ise AB'nin toplam ihracatından %3,9'luk oran ile beşinci sırada toplam ithalatı içinde ise %3,3'lük oran ile altıncı sırada yer almaktadır. Türkiye ve AB'nin ekonomik ve siyasi ilişkilerinin ne kadar önemli olduğu aşikârdır. Taraflar arasındaki gerilimler ve uzaklaşmalar siyasi yönden olduğu gibi ekonomik yönden de etkilemektedir. Bu noktada ekonomik olarak Türkiye'nin AB'ye bağımlı olduğu gerçeğini de kabul etmek gerekmektedir. Yıllardır süregelen üyelik mücadelesinde karşılaştığı zorluklara rağmen Türkiye bütün sürece sabır göstererek direnmektedir.

Sonuç itibariyle AB ve Türkiye tarihçesi başta olmak üzere AB ve Türkiye siyasi ekonomik ilişkileri, GB süreci, GB'nden kaynaklanan sorunlar ve eksiklikler üzerinde çalışma yürütülmüştür. GB çok tartışmalı bir konu olmakla beraber yıllardır Türkiye-AB ilişkileri de farklı görüşler, eleştiriler almıştır. GB'nin kurulduğu ilk yıllarda AB üyeliğine yönelik büyük bir hamle olduğu düşünülmüş ve genel itibariyle desteklenmiştir. Fakat 27 yıldır herhangi bir gelişme kaydedilmemiş olması, AB

üyeliğinin de gelmesi pek yakınlarda görülmemekle birlikte GB'nden dolayı yaşadığı zorluklar Türkiye'yi bunaltmaktadır. GB'nin etkilerinin değerlendirilmesinde pozitif veya negatif olarak net bir etki üzerinde durmanın imkânı pek bulunmamaktadır. GB, Türkiye için geçerli bir adım olmakla birlikte üyeliğin geleceği ümidiyle Türkiye taviz veren taraf olmuştur. Dolayısıyla GB kapsamında belirlenen kuralların sınırlarının dar olması Türkiye'yi zorlayıcı sebepler arasındadır. Türkiye üyeliğin bu kadar uzun süre gelmeyeceğini öngörememesinden dolayı GB'ne özellikle sadece sanayi ve işlenmiş tarım ürünlerinin dâhil edilmesine müdahale etmemiştir. Pek tabii şimdi bu problemlerle uğraşmak zorunda kalmaktadır.

AB Türkiye'nin jeopolitik konumundan dolayı Türkiye ile ilişkilerini riske atmak istememektedir. Fakat üyeliğin gelmemesi veyahut GB'nin eksikliklerinin tamamlanmaması Türkiye tarafından AB'ye karşı olan güven duygusunu zedelemiş ve AB'nin oyaladığı düşüncesini oluşturmaktadır.

Çalışmada yer verilen GB kapsamındaki Türkiye'nin yaşadığı zorluklara binaen GB'nin revize edilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin karşılaştığı zorluklar GB'nin sadece AB çıkarlarına uygun değil, Türkiye'nin milli menfaatlerini de kapsayacak şekilde güncellenmesi ihtiyacını doğurmuştur. GB'nin acele bir şekilde hem genişletilmesi hem derinleştirilmesi gerekmektedir. Türkiye bu konuyu sürekli olarak vurgulamış olsa da AB üyelik konusunda olduğu gibi GB revizyonunu da kulak arkası etmektedir.

KAYNAKÇA

(2022). Euronews: <https://tr.euronews.com/> adresinden alındı

AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü: IPA Birimi. (2022). IPA III Dönemi 2021-2027 Sektör Önceliklendirme Belgesi. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı.

Acar, F. (2013). Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001-2013). *Çalışma Dünyası Dergisi*, 1.

Ağır, O., & Ağır, Ö. (2017). Avrupa Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği Kuruluş Süreçlerinin Karşılaştırılması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21, 103-128.

Akşemsettinoglu, G. (2011). Avrupa Bütünleşme Projesinin ve Genişleme Sürecinin Değişen Dinamikleri. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 10(1), 1-18.

Aktaş, G., & Kaplan, Z. (2020). AB'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarının Asimetrik Etkisi ve Türkiye. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 4(1), 117-140.

Alakel, M. (2015). Avrupa Bütünleşmesi Sürecinde: Hukuk, Devlet ve Egemenlik Tartışmaları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 59-99.

Alganer, Y., & Çetin, M. (2007). Avrupa'da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(2), 285-309.

Anadolu Ajansı. (2022). 2021'de Türkiye-AB ilişkileri. <https://www.aa.com.tr/tr/%20t%C3%BCrkiye%20ab> adresinden alındı

Arat, T. (1995). Avrupa Birliği İle Türkiye Arasındaki İlişkiler ve Gümrük Birliği'nin Yeri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44(1), 587-606.

Arıkan, H. (2014). Avrupa Birliğinin Kıbrıs Politikasına Eleştirel Bir Yaklaşım. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 153-162.

Asia-Pacific Economic Cooperation. (2022). <https://www.apec.org/> adresinden alındı

- Ataseven, R., & Tunahan, H. (2015). Gümrük Birliği Anlaşmasının Önemli Bir Asimetrisi Olarak Karayolu Taşıma Kotaları. *Journal of Management Marketing and Logistics*, 2(2), 84-93.
- Ateş, E. (2019). 1996- 2002 Arası Dönemde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerindeki Gelişmeler. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 7(1), 26-50.
- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu. (2022). Gümrük Birliği'nin Modernleştirilmesi. www.avrupa.info.tr adresinden alındı
- Avrupa Komisyonu. (2005). *2005 Yılı İlerleme Raporu*. Brüksel: Avrupa Komisyonu.
- Avrupa Komisyonu. (2008). *2008 Yılı İlerleme Raporu*. Brüksel: Avrupa Komisyonu.
- Avrupa Komisyonu. (2009). *2009 Yılı İlerleme Raporu*. Brüksel: Avrupa Komisyonu.
- Avrupa Komisyonu. (2013). *2013 Yılı İlerleme Raporu*. Brüksel: Avrupa Komisyonu.
- Avrupa Komisyonu. (2015). *2015 Yılı İlerleme Raporu*. Brüksel: Avrupa Komisyonu.
- Avrupa Komisyonu. (2019). *2019 Yılı İlerleme Raporu*. Brüksel: Avrupa Komisyonu.
- Avrupa Komisyonu. (2020). *2020 Yılı İlerleme Raporu*. Brüksel: Avrupa Komisyonu.
- Avrupa Komisyonu. (2021). *2021 Yılı İlerleme Raporu*. Strazburg: Avrupa Komisyonu.
- Ay, S. (2019). Türkiye'nin Avrupa Birliği Çıkmazı: Gümrük Birliği Anlaşması Çerçevesinde Değerlendirmeler. *TESAM Akademi Dergisi*, 6(2), 161-174.
- Aykın, S. M., & Gürsoy, K. (2011). Müzakere Sürecinde Türkiye'ye Yönelik Avrupa Birliği Mali Yardımları: Taahhütler ve Gerçekleşmeler. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 18(2), 159-179.
- Aytekin, İ. (2013). Küreselleşme ve Ekonomik Küreselleşme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 123-134.
- Bağcı, H., & Kocaay, M. (2019). Helsinki Zirvesi'nden Ulusal Program'a Türk Dış Politikası (1999-2001). K. Yakut, & M. M. Erdoğan içinde, *Türk Dış Politikası II* (s. 124-159). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Balkır, C. (2019). Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği: İçerik ve Uygulama. S. R. Karluk, & B. Y. Dural içinde, *Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri* (s. 26-55). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Batmaz, N., İrmiş, A., & Durak, İ. (2011). Küreselleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler (1980-2010). *Cag University Journal of Social Sciences*, 8(1), 30-63.
- Bayar, F. (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 25-34.
- Bayraç, H. N., & Yenilmez, F. (2005). Türk Tarımının AB Ortak Tarım Politikasına Uyum Çalışmaları ve Olası Ekonomik Etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 23-42.
- Bertizlioğlu, A. İ., & Yardımcıoğlu, M. (2018). *Küreselleşme ve Şirket Birleşmeleri Üzerine Bir Bakış*. Gaziantep.
- Bilici, N. (2006). AB'de Ekonomik Bütünleşme ve Türkiye'nin Entegrasyonu. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 39-45.
- Bora, A. (1996). Ekonomik Entegrasyon Sürecinde Gümrük Birliğinin Etkileri. *Öneri Dergisi*, 1(4), 211-218.
- Bozkurt, K. (2016). Geri Kabul ve Vize Serbestisi Anlaşması. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(125), 387-408.
- Bulut, M. (2011). Türk Kamu Yönetiminin Dönüşümünde Etkili Bir Araç: Avrupa Birliği İlerleme Raporları. *Sayıştay Dergisi*(82), 97-124.
- Canbolat, İ. (2017). Avrupa Birliği'nin Kuruluş Felsefesi ve Yeni Avrupa'nın Yapılanması. E. Efeğil, & M. S. Erol içinde, *Türkiye-AB İlişkileri* (s. 9-26). Ankara: Orient Yayıncılık.
- Candaş, U. (2010). Çok Taraflılık Mı İki Taraflılık Mı? Tercihli Ticaret Anlaşmalarının Uluslararası Ticaret Sistemiyle İlişisine Dair Bir Değerlendirme. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 6(22), 55-76.
- Cengiz, C., & Kurtbağ, Ö. (2015). Türkiye-AB Gümrük Birliğinde Yaşanan Güncel Sorunlar ve Bunlara Olası Çözüm önerileri. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6(2), 1-33.

- Çağlan, D. (2002). AB/ Kopenhag Kriterleri Üzerine Bir Yaklaşım. *Görüş Dergisi*, 3(4), 67-72.
- Çakır, M. Ö., & Çetinkaya, Z. (2022). *Ekonomi*. Türkiye AB ile Çeyrek Asırlık Gümrük Birliği'nin Güncellenmesi İçin Çabalarını Yoğunlaştırdı: www.aa.com.tr adresinden alındı
- Çakmak, Ö. A. (2002). Gümrük Birliği Teorisinin Gelişimi. *Ekonomik Yaklaşım*, 13(44), 23-39.
- Çelenkoğlu, E. (2000). Avrupa Birliği ve Türkiye. *Türk Kütüphaneciliği*, 14(1), 106-114.
- Çetinkaya, Ş. (2019). Türkiye'nin AB Üyelik Süreci ve Gümrük Birliği. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*, 5(17), 112-121.
- Çomak, H. (2002). "Yeni Avrupa Düzeni" Çerçevesinde ve Helsinki Zirvesi Sonrasında Türkiye-AB İlişkileri. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(12), 427-442.
- Demirbulak, S. (2011). *Avrupa Birliği Hukuku ve Ekonomi Politikası Çerçevesinde Müzakereler*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Demirkıran, Ö., Çiçek, E., Eltetik, H., & Sarıkçıoğlu, M. (2010). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde "Son Dönem". *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(1), 57-75.
- Demiroğlu, Ö. (2019). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Dış Ticarete Etkisi: Türkiye İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Doktora Tezi*. İstanbul.
- Department Of Enterprise Trade And Employment. (2022). Department Of Enterprise Trade And Employment. <https://enterprise.gov.ie/en/> adresinden alındı
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara.
- Dinan, D. (2005). *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*. Kitap Yayınevi.
- Doğan, A., & Uzun, A. (2014). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 325-344.

- Doğan, K. C., & Uğur, Ö. (2018). Avrupa Birliği'nin Temel Kuruluş Mantığı Çerçevesinde Yerel Yönetimler Perspektifi: Fransa ve İngiltere Örnekleri. *Uluslararası Sosyal Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(30), 4521-4531.
- Duman, M. Z. (2018). 15 Temmuz Askeri Darbe Girişiminin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkisi. *Liberal Düşünce Dergisi*, 23(90), 71-95.
- Dura, C., Atik, H., & Dumrul, C. (2015). *Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Dünya Bankası. (2014, 11 10). *AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi*. İstanbul. <https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/turkey/tr-eu-customs-union-tr.pdf> adresinden alındı
- Efe, H. (2017). Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye Yönelik Mali Yardımlarının Türkiye Açısından Önemi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 222-241.
- Emsen, Ö. F., & Yurttañıkılmaz, Z. Ç. (2016). *Gümrük Birliği Sonrası AB-Türkiye İlişkileri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Eralp, N. A. (2010). *2010 Yılı İlerleme Raporu ve Genişleme Stratejisi 'ne Bakış*. Ankara: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV).
- Eraslan, T. (2011). Ekonomik ve Parasal Birliğin Teknik Yapısı ve Türkiye'nin Sisteme Dahil Olması. *Uzmanlık Tezi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.
- Erçakar, M. E. (2005). Gümrük Birliği ve Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri. "*İş, Güç*" *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 7(2), 159-194.
- Erem, N. (2021). Gümrük Birliği Teorisi ve İktisadi Bağlamda Statik ve Dinamik Etkileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(3), 903-920.
- Erkmen, M. (2019). Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar'da Genişleme Politikası. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 138-147.
- Eroğlu, H. (2021). *Mali İşbirliği Yıllık Değerlendirmesi: IPA Uygulamasında 2020 Yılında Kaydedilen İlerlemenin Analizi*. T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı.

- Ertuna, Ö. (2004). 1923'ten Bugüne Türkiye Ekonomisi ve 2023'e Doğru Hedefler. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(21), 6-17.
- Ertürk, A. C. (2018). AB-Türkiye Arasında Gümrük Birliği'nin Güncellenmesi: Fırsatlar ve Sorunlar.
- Eurostat. (2022). Eurostat. Avrupa Birliği: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/visualisations> adresinden alındı
- Göçmen, İ. (2016). Avrupa Birliği ve Türkiye Arasındaki Gümrük Birliği'nin Güncellenmesinin Yöntemi ve Usulü: Avrupa Birliği Açısından Bir Bakış. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 15(1), 85-115.
- Gökdemir, L., & Karaman, E. (2008). Onuncu Yılında Gümrük Birliği: Ne beklendi?, Ne Gerçekleşti? *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 277-296.
- Görgün, M. R., & Bardakçı, H. (2020). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Ekonomik Etkileri ve AB İle Yaşanan Sorunlar. M. Demir, & A. Çiçek içinde, *Küresel ve Yerel Bağlamda Siyaset, Ticaret ve Muhasebe* (s. 53-76). Ankara: İksad Yayınevi.
- Güzel, S. Ç. (2015). 2002 Sonrası Dönemde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7), 69-85.
- Hatıplı, M. (2011). Türkiye-AB Gümrük Birliği Antlaşması ve Antlaşmanın Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 14-32.
- Hephaktan, C., & Çınar, S. (2011). Küreselleşmenin Ekonomik Entegrasyon Üzerine Etkileri. *International Conference on Eurasian Economies*, 68-77.
- Heywood, A. (2018). *Küresel Siyaset* (5 b.). (N. Uslu, & H. Özdemir, Çev.) Ankara: BB101 Yayınları.
- Hobikoğlu, E. H. (2007). Gümrük Birliklerinin Ekonomik Etkileri ve Türkiye Ekonomisi: Gümrük Birliği Yansımaları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(1), 65-82.
- İhracat.co. (2022). İkili Ticaret-Serbest Ticaret Anlaşmaları. [ihracat.co: https://www.ihracat.co/2017/04/ikili-ticaret-serbest-ticaret.html](https://www.ihracat.co/2017/04/ikili-ticaret-serbest-ticaret.html) adresinden alındı

- İktisadi Kalkınma Vakfı. (2022). AB Genişleme Politikası. Avrupa Birliği: <https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=32> adresinden alındı
- İktisadi Kalkınma Vakfı. (2022). Ekonomik ve Parasal Birlik. Avrupa Birliği Temel Politika Alanları: https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=31&id=230 adresinden alındı
- İktisadi Kalkınma Vakfı. (2022). Ortaklık Kurumları. Türkiye-AB: <https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=37> adresinden alındı
- İncekara, A., & Savrul, M. (2011). Küreselleşme, Büyüme ve Ekonomik Entegrasyonlar: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 61(2), 3-22.
- Kakışım, C., & Erdoğan, S. (2018). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve 15 Temmuz Darbe Girişimin Ardından Yaşanan Gelişmeler. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(18), 399-420.
- Karabacak, H. (2004). Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye İle Mali İşbirliği. *Maliye Dergisi*, 146, 69-106.
- Karadağ, A., & Birdişli, H. (2019). Küreselleşme Sorunu: Küreselleşme Krize Mi Girdi? *Uluslararası İlişkilerde Güncel Sorunlar* (s. 39-63). içinde Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karlık, R. S., & Tonus, Ö. (2000). Helsinki Zirvesi Sonrasında Türkiye'nin AB'ne Tam Üyeliği. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 205-221.
- Kartal, Ç. (2016). Küreselleşme Sürecinin Devlet Yapısı Üzerine Etkileri. *Ankara Barosu Dergisi*(2), 289-327.
- Katılım Politikası Başkanlığı. (2022). Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler (1959-2017). <https://www.ab.gov.tr/siteimages/kronoloji-trkce-17.07.2019.pdf> adresinden alındı
- Kaya, A., & Aydın, A. (2013). *Avrupa Birliğine Hakkında Merak Ettikleriniz*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Kıraç, S., & İlhan, B. (2010). Avrupa Birliği Oluşum Süreci ve Ortak Politikalar. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(188), 191-201.

- Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 219-230.
- Koçak, S. Y. (2009). Ankara Anlaşması'ndan Müzakerelere Avrupa Birliği Mali Yardımları. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16(2), 133-146.
- Köse, Z., & Gültekin, H. (2019). Ekonomik Büyümenin Bir Belirleyicisi Olarak Dış Ticaret: NAFTA. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(2), 139-151.
- Kurter, O. (2020). Avrupa ve Türkiye Arasında Yürürlükte Olan Ortak Gümrük Birliği Antlaşması Güncellenmesi Üzerine Bir Araştırma. *International Journal of Arts and Social Studies*, 3(5), 62-76.
- Kuşat, N. (2015). Gümrük Birliği'nin Türkiye Dış Ticaretine Statik Etkileri: 1980-1995 / 1996-2013 Karşılaştırılmalı Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(4), 625-644.
- Kürkçü, D. D. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 3(2), 1-11.
- Marancı, D. (2021). Türkiye-Avrupa Birliği ve 16 Aralık 2013 Tarihli Vize Serbestisi Diyaloğu Mutabakat Metni ve Geri Kabul Anlaşması. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 288-329.
- Memiş, Ş. (2020). 20. Yüzyıl Türkiye Ekonomisi Üzerine Kısa Bir Analiz (1923-2000). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(66), 263-284.
- Mor, H. (2010). Avrupa (Birliği) Bütünleşme Süreci ve Sorunları. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(2), 499-541.
- Mumcu, Ö. (2012). *Avrupa Komisyonu'nun Türkiye'ye İlişkin 2012 İlerleme Raporu*. Ankara: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.
- MÜSİAD. (2009). *Lojistik Sektör Raporu*. İstanbul: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği.
- Nart, E. Ç. (2010). Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri: Panel Veri Analizi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 5(17), 2874-2885.

- Nazlı, A. R., & Küden, A. B. (2012). AB Ortak Tarım Politikası ve Türkiye. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 5(2), 93-95.
- OECD. (2022). OECD Better Policies For Better Lives. oecd.org: <https://www.oecd.org/60-years/> adresinden alındı
- Oğuz, A. (2009). Türkiye-Avrupa Birliği Ekonomik Bütünleşmesi: Seçilmiş Endüstrilerin Endüstri-İçi Ticaret Açısından Karşılaştırılması. *Doktora Tezi*.
- Oran, F. Ç. (2018). Türkiye-AB İlişkilerinde Yeniden Canlanmadan "Hedef Değişimine" Doğru. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(31).
- Ökmen, M., & Canan, K. (2009). Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türk Kamu Yönetimi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16(1), 139-171.
- Özalp, G. (2022). 6 soruda Türkiye-AB krizi ve Gümrük Birliği. Dünya Haberleri: www.hurriyet.com.tr adresinden alındı
- Özdemir, Y., & AYTEKİN, G. K. (2016). Avrupa Birliği (AB) Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 45-59.
- Özğöker, U., & Batı, G. F. (2017). *Uluslararası Siyasi, Askeri, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Örgütler*. İstanbul: DR Yayınları.
- Özsöz, M. (2013). *İKV Değerlendirme Notu: Türkiye'nin AB Üye Ülke Vatandaşlarına Vize Politikası*. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı.
- Öztürk, M. B. (2020). Türkiye'nin Uluslararası Pazar Arayışında Bir Alternatif Olarak APEC. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 114-124.
- Sağlık, R., & Yantur, P. (2019). AB'ye Tam Üyelik Sürecinde Türkiye Tarım Sektörünün OTP'ye Uyum Çalışmaları. *Lectio Socialis*, 3(2), 101-120.
- Savrul, B. K., Özel, H. A., & Kılıç, C. (2013). Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüzde Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(1), 55-77.
- Saygın, D., & Erdem, A. D. (2021). Türkiye-AB İlişkilerinde Hukuki ve Siyasi Gelişmelerin Vize Sorununa Etkisi Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(45), 694-718.

- Sayın, Y. (2016). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Müzakereleri ve Müzakere Fasılları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19(2), 41-62.
- Serbes, H., & Tokatlıoğlu, M. (2019). Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türkiye ve Batı Balkan Ülkelerinin Ekonomik ve Mali Performansı: Küresel Kriz Sonrası Bir Değerlendirme. *Journal of Life Economics*, 6(2), 163-196.
- Seyidoğlu, H. (2020). *Uluslararası İktisat* (22 b.). İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Sungur, O. (2015). 2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarete Gelişmeler. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 9(19), 243-270.
- Şahin, K. (2006). Türkiye'de Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlete Bakış. *Doktora Tezi*. Sakarya.
- Şeker, A. U. (2022). Anadolu Ajansı Ekonomi. AB Komisyonu 2023 Bütçe Taslağını Hazırladı: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/ab-komisyonu-2023-butce-taslagini-hazirladi/2607921> adresinden alındı
- T.C Dışışleri Bakanlığı. (2022). 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (Gümrük Birliği Kararı). Girişimci ve İnsani Dış Politika: www.mfa.gov.tr adresinden alındı
- T.C İçişleri Bakanlığı. (2022). IPA III Dönemi (2021-2027) Proje Hazırlama ve Uygulama Rehberi. AB ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı.
- T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı. (2012). Türkiye-AB İlişkileri. Ankara.
- T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Ekonomik ve Mali Politikalar Başkanlığı. (2016). *Avrupa Birliği Bütçesi*. Ankara.
- T.C. Dışışleri Bakanlığı. (2022). Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu (APEC). Girişimci ve İnsani Dış Politika: <https://www.mfa.gov.tr/asya-pasifik-ekonomik-isbirligi-forumu.tr> adresinden alındı
- T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2022). AB İle İlişkiler. Türkiye - Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Serbest Ticaret Anlaşması: https://www.ab.gov.tr/turkiye-avrupa-komur-ve-celik-toplulugu-serbest-ticaret-anlasmasi_118.html adresinden alındı

- T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2022). Gümrük Birliği. AB İle İlişkiler: www.ab.gov.tr adresinden alındı
- T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2022). Türkiye– AB Mali İşbirliği. Mali İşbirliği ve Proje Uygulama Genel Müdürlüğü: https://www.ab.gov.tr/tr-ab-mali-isbirligi_5.html adresinden alındı
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2022). Dış Ticaret İstatistikleri. <https://ticaret.gov.tr/> adresinden alındı
- Temiz, D. (2009). Gümrük Birliği İle Birlikte Türkiye'nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişimler Oldu Mu? *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 115-138.
- Tepeli, E., & Aydın, A. (2015). Avrupa Birliği ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Gelişme Trendi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 29-44.
- TOBB. (2009). *2009 Ekonomik Rapor*.
- Topal, C. (2009). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. S. Aktekin, P. Harnett, M. Öztürk, & D. Smart içinde, *Çok Kültürlü Bir Avrupa İçin Tarih ve Sosyal Bilgiler Eğitimi* (s. 13-26). Ankara: Harf Eğitim Yayıncılığı.
- Tunçsiper, B., & Yakut, ř. (1998). Avrupa Birliği'nin Ekonomik Parasal Birlik Hedefi ve Türkiye'nin Uyumu. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 100-119.
- TÜİK. (2022). Resmi İstatistik Portalı. <https://www.resmiistatistik.gov.tr/> adresinden alındı
- TÜSİAD. (2008). *Gümrük Birliği Çerçevesinde AB'nin üçüncü ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Avrupa ve Türk İş Dünyasına Etkileri*. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- Uluslararası Nakliyeciler Derneği (UND). (2022, Kasım). UND'nin Sesi. *AB Türkiye Delegasyonu Başkanı UND'yi Ziyaret Etti*, s. 22-23.
- Uysal, C. (2001). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 1(1), 140-153.

- Üçler, Y. T. (2014). Gümrük Birliği'nden Sonra Türkiye-AB İlişkileri. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 14(27), 204-231.
- Ülger, İ. K. (2021, 01 15). *Tam Üyelik Müzakerelerinin Kilitlenmesinde Rol Oynayan AB Kökenli Faktörler*. Global Savunma: <https://www.globalsavunma.com.tr/tam-uyelik-muzakerelerinin-kilitlenmesinde-rol-oyunayan-ab-kokenli-faktorler.html> adresinden alındı
- Üzümcü, A., & Dikkaya, M. (2007). Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) : Yeni Bölgeselleşme İçin Yeni Bir Umut. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*(10), 40-52.
- Yantur, P. (2022). AB'de Uygulanan Ortak Politikalar. *Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri* (s. 1-14). içinde Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Yeldan, E. (2016). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, H., & Yardımcıoğlu, F. (2005). Türkiye'ye Yönelik Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Aday Ülkelerle Karşılaştırılması. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(3-4), 437-472.
- Yıldız, M. (1997). Avrupa Birliği'nin Finansmanı. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 0(37), 195-212.

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. OECD Ülkeleri	35
Tablo 2. AB Ülkeleri.....	43
Tablo 3. GB Öncesi Dönem Mali Yardımlar (1964-1995).....	82
Tablo 4. IPA Kapsamında AB Bütçe ve T.C Payı	84
Tablo 5. Türkiye'nin Serbest Ticaret Antlaşmaları.....	108
Tablo 6. Türkiye'nin STA Ülkeleri ile Yapılan İhracat Değerleri.....	110
Tablo 7. Türkiye'nin STA Ülkeleri İle Yapılan İthalat Değerleri	111
Tablo 8. EFTA Ülkeleri İle Önceki STA kapsamında İthalat/İhracat (\$).....	118
Tablo 9. EFTA Ülkeleri İle Revize Edilen STA Sonrası İthalat/İhracat (\$).....	118
Tablo 10. Türkiye'nin En çok İhracat Yaptığı 20 Ülke.....	122
Tablo 11. Türkiye'nin En Çok İthalat Yaptığı 20 Ülke.....	123
Tablo 12. 2000-2022 Dönemi AB(27) Ülkeleri ve Türkiye İhracatı	124
Tablo 13. 2000-2022 Dönemi AB (27) Ülkeleri ve Türkiye İthalatı	125
Tablo 14. AB Ticaret Ortakları İle Türkiye'nin Ticareti.....	129

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: GB Öncesinde ve Sonrasında İthalat/İhracat Oranları	92
Şekil 2: İhracatın İthalatı Karşılama Oranı.....	93
Şekil 3: 1991-2000 Dönemi Türkiye Toplam İthalatı ve AB'nin Payı.....	93
Şekil 4: 1991-2000 Dönemi Türkiye Toplam İhracatı ve AB'nin Payı.....	94
Şekil 5: T.C. İhracatı ve STA Ülkelerinin Payı (\$)	113
Şekil 6: T.C. İthalatı ve STA Ülkelerinin Payı (\$).....	113
Şekil 7: STA Ülkelerine Yapılan İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	114
Şekil 8: STA Ülkeleri İlke Yapılan İthalat/İhracat Karşılaştırması (\$).....	114
Şekil 9: AB'nin İthalat Yaptığı İlk 5 Ülke.....	127
Şekil 10: AB'nin İhracat Yaptığı İlk 5 Ülke	128

ÖZGEÇMİŞ

Sümeyye ŞAHİN, 2015 yılında Karabük Üniversitesi Uluslararası Ticaret bölümünde üniversite eğitime başlamıştır. Bu bölümden 2020 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl içerisinde Karabük Üniversitesi Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalında yüksek lisans eğitime başlamıştır.